

WIELKOPOLSKA BIBLIOTEKA KRAJOZNAWCZA

Puszcza Zielonka

PAWEŁ ANDERS

30

PUSZCZA ZIELONKA

WIELKOPOLSKA BIBLIOTEKA KRAJOZNAWCZA
Nr 30

PAWEŁ ANDERS

PUSZCZA ZIELONKA

Wydanie II zaktualizowane

Wydawnictwo Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej
i Centrum Animacji Kultury
Poznań 2004

Opiniodawcy
Andrzej Billert, Włodzimierz Buczyński

Projekt okładki serii
Grzegorz Nowicki

Fotografie
Paweł Anders, Andrzej Billert, Włodzimierz Buczyński, Zbigniew Szmidt

Korekta
Natalia Słomińska

Fot. na okładce: dolina Jez. Miejskiego koło Okońca

M9706

Wydano we współpracy z Zespołem Parków Krajobrazowych
Województwa Wielkopolskiego i Związkiem Międzygminnym
„Puszcza Zielonka”

ISBN 83-85811-91-5

Wydanie II

Wydawnictwo Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej
i Centrum Animacji Kultury
60-819 Poznań, ul. Prusa 3, tel. 664 08 77

Skład i łamanie
Wydawnictwo Acarus
60-554 Poznań, ul. Gorczyzewskiego 4a, tel. 841 18 21

Druk i oprawa
UNI-DRUK Wydawnictwo i Drukarnia Sp.j.
61-485 Poznań, ul. 28 czerwca 1956 r. 223/229

Od autora

Przewodnik niniejszy opisuje atrakcyjny i chętnie przez wiele osób odwiedzany teren, położony na pñ.wsch. od Poznania. Niewątpliwie korzystne jest istnienie w sąsiedztwie wielkiego miasta rozległych, mało zaludnionych i w znacznym stopniu zalesionych obszarów, nadających się do rekreacji i odbywania wycieczek. Z drugiej strony tereny takie należy chronić przed zdewastowaniem, niekontrolowanym urbanizowaniem, masową eksploatacją na cele rekreacyjne. Niniejsza publikacja ma ułatwić wykorzystanie opisanego obszaru przez turystów, zwłaszcza mieszkańców Poznania, a zarazem pragnie przyczynić się do świadomego poznawania jego niezaprzeczalnych walorów i przez to – większej ochrony.

Zawartość książki została podzielona na trzy zasadnicze części. W pierwszej – ogólnej – omówiono krótko cały obszar puszczy pod względem geograficznym, przyrodniczym, historycznym i gospodarczym, podano też możliwości jego wykorzystania turystycznego i rekreacyjnego. Część druga zawiera opisy ważniejszych miejscowości i obiektów w ich sąsiedztwie. W części trzeciej podano informacje na temat istniejących na tym terenie oznakowanych szlaków pieszych i rowerowych.

Ze względów funkcjonalnych do przewodnika włączono położone w sąsiedztwie właściwej puszczy lasy okolic Promna oraz obszar na pld. i pld.wsch. od Skoków. Dość trudno je przestrzenie wydzielić, a ich wykorzystanie turystyczne jest takie samo jak zasadniczej części opisywanego terenu.

CZĘŚĆ OGÓLNA

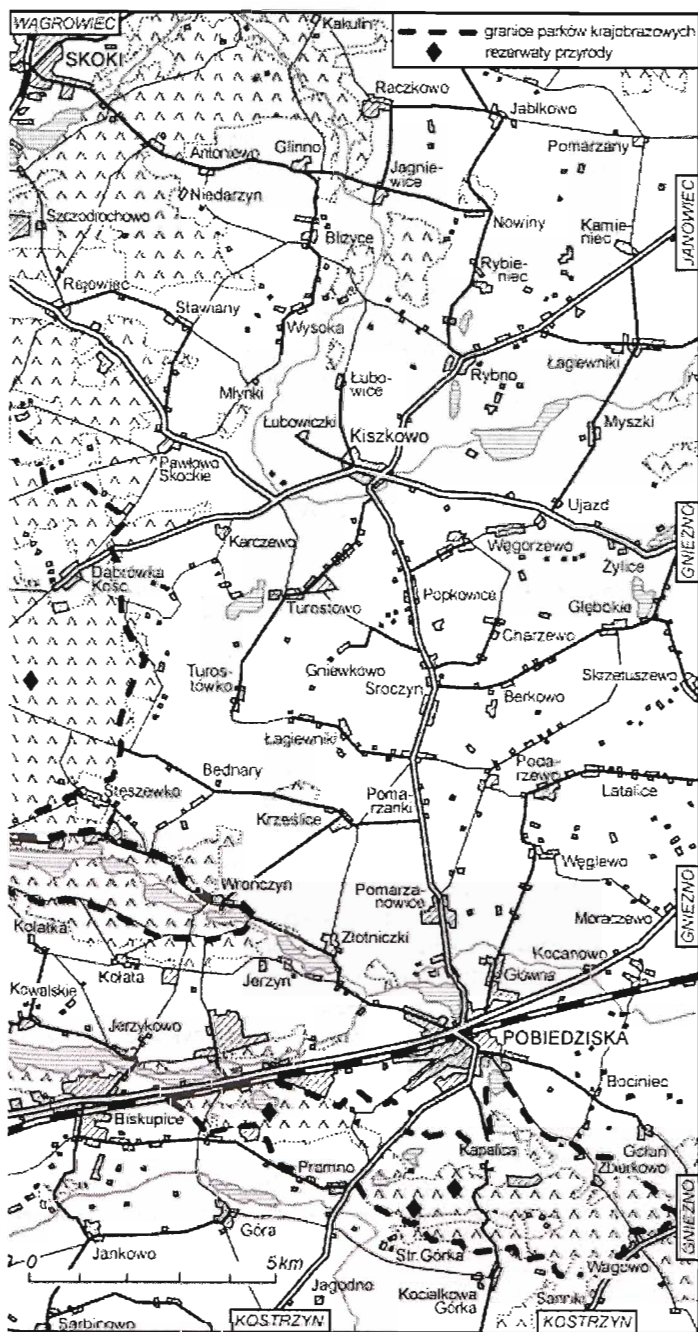
Nazwa i granice

Nazwą *Puszcza Zielonka* przyjęto się określać teren położony bezpośrednio na płn.wsch. od Poznania, stosunkowo mało zurbanizowany, atrakcyjny pod względem krajobrazowym, w znacznym stopniu zalesiony, obfitujący w malownicze jeziora. Na potrzeby niniejszej publikacji przyjęto do opisanego obszar ograniczony miejscowościami: Poznań, Murowana Goślina, Skoki, Kiszkowo, Pobiedziska. Liczy on ok. 350 km² powierzchni, z czego prawie połowę stanowią lasy.

Wspomniana nazwa nie jest umotywowana ani historycznie, ani geograficznie. Pojawiła się przed II wojną światową na oznaczenie dużego kompleksu leśnego, i to tylko ze względu na jego wielkość, gdyż charakter lasu nie daje podstaw do nazywania go „puszczą”. Jednak mimo to tutejsze drzewostany, zbliżone do naturalnych, pełnią taką rolę w stosunku do innych lasów regionu, jak Puszcza Białowieska czy Augustowska wobec lasów całego kraju. Jest to nie tylko największy kompleks leśny w okolicach Poznania, ale także na dużym obszarze Wielkopolski – od okolic Zbąszynia po Płock i Włocławek oraz od puszczy Noteckiej i Bydgoskiej do doliny Warty na południu.

W aspekcie historycznym Puszcza Zielonka obejmowała obszary leśne należące do klasztorów cysterskich w Owińskach i Wągrowcu. W XIX w. lasy między Pławnem i Dąbrówką Kościelną objęto nadleśnictwem państwowym Zielonka (*Forst Grünheide*), więc może stąd nazwa śródleśnej wsi przeszła na cały kompleks lasów.

W latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX w. wśród turystów, poszukujących wtedy nowych terenów do penetracji, upowszechniła się nazwa *Puszcza Zielonka* na oznaczenie atrakcyjnych i coraz częściej odwiedzanych obszarów na płn.wsch. od Poznania. Pojawiło się też kilka publikacji z puszczą w tytule (pierwsza w 1964 r.). Z czasem ustaliły się również umowne

granice tego terenu, zachowane i w niniejszej publikacji. Więc choć lasy pokrywają opisywany teren tylko w połowie, autor uwi-
docznił w tytule książki nazwę mocno wrośniętą już w tradycję.

W węższym zakresie nazwa *Puszcza Zielonka* funkcjonuje jako określenie parku krajobrazowego, utworzonego w 1993 r. i po 11 latach rozszerzonego. Trzeba podkreślić, że teren objęty ściślejszą ochroną jest znacznie mniejszy od zasadniczego kompleksu leśnego, a tym bardziej od obszaru przyjętego do opisanania.

Mimo narastającego w tym względzie odmiennego przyzwyczajenia autor zaleca pozostawianie wyrazu *Zielonka* zawsze nieodmiennego, jako połączonego z wyrazem *puszcza* jedynie związkiem przynależności (podobnie jak *dzielnica Wilda*, *ulica Podwale*, *jeziro Wigry*).

Krajobraz

Urozmaiconą rzeźbę powierzchni Puszczy Zielonka zawdzięczamy ostatniemu okresowi lodowcowemu (tzw. stadiałowi poznańskiemu zlodowacenia bałtyckiego), po którym pozostały wyraźne ślady w postaci pagórków, dolin i rynien jeziornych. Czoło lądolodu skandynawskiego zatrzymało się wtedy na dłużej nieco na płn. od dzisiejszego Poznania. Pamiątką po tym jest równoleżnikowe pasmo wzniesień, zwane środkowopoznańską moreną czołową. Jedną z kulminacji tego pasma (drugą co do wysokości po Górze Moraskiej) jest Dziewicza Góra, położona 3 km na płn.wsch. od Czerwonaka, której wierzchołek – wyniesiony na 143 m n.p.m. – stanowi najwyższe wzniesienie na obszarze objętym opisem (na nowszych mapach pojawiły się nieco inne wysokości wzniesień od podawanych w tej książce). Dalej w kierunku wsch. morena czołowa jest słabiej zaznaczona, a o jej przebiegu świadczą spłaszczone wzgórza 121 m n.p.m. koło Kowalskiego, 112 m na wsch. od Jerzykowa i 114 m w Promnie. Pasma morenowe jest znów dobrze widoczne i ma żywszą rzeźbę na płd. od Pobiedzisk (kulminacja 127 m n.p.m.).

Na płn. od tego pasma rozpościera się rozległy obszar wysoczyzny, będący pod względem geograficznym zach. częścią Pojezierza Gnieźnieńskiego. Zasadniczym elementem terenu są tu rozległe połacie pokrytej lasem pagórkowatej

moreny dennej, wyniesione 90-110 m n.p.m., choć jej najwyższy punkt koło Miączynka (3 km na ptn. od Dąbrówki Kościelnej) osiąga 130 m n.p.m.

Ten w sumie dość płaski obszar ożywiają rynny polodowcowe – kręte, wąskie i wyraźnie wcięte w otaczający teren. Największa z tych rynien przebiega od Pobiedzisk po Murowaną Goślinę i leży w niej 14 jezior. Inne ciekawe rynny to dolina Goślinki (Trojanki) z 5 jeziorami, ciągnąca się od Huty Pustej przez Głęboczek i Głębocko, oraz rynna Dzwonówki (Potoku Dzwonowskiego), biegnąca od Dąbrówki Kościelnej przez Dzwonowo i Sławicę do Skoków z 4 jeziorami, a także stawami rybnymi. W płd. części opisywanego terenu leżą dość prosto przebiegające doliny Głównej i – bardziej wcięta w przyległy teren – Cybiny.

Umowna zach. granica Puszczy Zielonka przebiega wzdłuż Warty – na części jej środkowego biegu. Rzeka przebija się tu wąskim przełomem przez pasmo środkowopoznańskiej moreny czołowej, dążąc w kierunku Kotliny Gorzowskiej, a względne różnice wysokości w tym rejonie dochodzą do 100 m. Wsch. zbocze doliny ponacinane jest schodzącymi do niej rynnami i dolinkami. W dolinie Warty na zach. od Murowanej Gośliny leży najniższy punkt obszaru objętego przewodnikiem – 47 m n.p.m.

Wody

Najważniejszym elementem sieci wodnej tego terenu jest Warta, płynąca po jego zach. stronie. Centrum puszczy leży na dziale wodnym i charakteryzuje się odśrodkowym układem cieków. W kierunku płd. i płd.-wsch. teren odwadniany jest do Głównej i Cybiny, na ptn.wsch. – do Małej Welny, na ptn.zach. – do Goślinki (Trojanki) i za jej pośrednictwem do Warty, a na zach. – do innych drobnych dopływów Warty, z których największa jest Owińska Struga. Wnętrze lasów jest jednym z większych w skali regionu obszarów faktycznie bezodpływowych. Bezodpływowe jest też Jez. Miejskie oraz ciąg jezior: Czarne, Pławno i Kamińskie.

Mała Welna wypływa w rejonie wsi Fałkowo i Wierzyce, na wsch. od Pobiedzisk, a uchodzi po 84 km do Welny w Rogoźnie. Bieg jej jest bardzo kręty. Początkowo łączy kilka jezior rynnowych w rejonie Łubowa i Kłecka, dalej płynie dość szeroką,

wciętą w krajobraz doliną zajętą przez łąki, a w dolnym biegu przepływa przez duże jeziora: Skockie, Budziszewskie i Rogoźno. Spośród licznych nazw lokalnych Małej Wełny odcinka objętego przewodnikiem dotyczą: *Wełnianka*, *Sławna* i *Żdżarowita*.

Niewielką rzeką (o dł. 20 km) jest **Goślinka**, wypływająca z obniżenia na wsch. od osady Huta Pusta, następnie łącząca kilka niedużych jezior w płn.-wsch. części Puszczy Zielonka (Zielonka, Głębocek, Leśne, Głębockie, Worowskie). W rejonie osady Brody raptownie zmienia kierunek z płn.-zach. na płd., przepływa przez Murowaną Goślinę (od której wzięła nazwę), jez. Raduszyn i uchodzi do Warty na płd. od Starczanowa. W zależności od odcinka, nosi różne nazwy (*Goślinianka*, *Goślińska Struga*, *Trojanka*). Ostatnio pojawiły się nawet propozycje, aby rzeczkę płynącą przez Zielonkę i Trojanowo określać jako Trojankę, natomiast nazwę Goślinka nosiłby strumień spływający od strony Boduszewa (w ten sposób dłuższa Trojanka byłaby dopływem znacznie krótszej Goślinki). W niniejszej publikacji konsekwentnie używa się pierwszej z wymienionych nazw.

Wzdłuż płd. granicy opisywanego terenu płynie **Cybina**. Wypływa na łąkach koło Iwna, przepływa następnie przez Promno oraz jeziora: Góra, Uzarzewskie i Swarzędzkie, uchodzi zaś po 42 km w pobliżu centrum Poznania. Z jej wód spiętrzone Jez. Maltańskie. Nazwa wywodzi się prawdopodobnie od gwarowego określenia *cyba* = koza.

Równoległe, nieco dalej na płn., przebiega inny prawy dopływ Warty – **Główna**. Ma ona początek w jez. Lednica, przepływa przez jeziora Biezdruchowo oraz Kowalskie i uchodzi po 46 km w dzielnicy Poznania, która wzięła nazwę od tej rzeki. Między Pobiedziskami a Bogucinem płynie wąską i krętą, zalesioną doliną, z wieloma malowniczymi zakątkami, w której dawniej działało kilka młynów. Nazwa rzeki wywodzi się z „głównego” znaczenia, albo też od staropolskiego *głowa* = źródło, początek rzeki. Niewielkim prawym dopływem Głównej jest **Struga Wierzenicka**, odwadniająca jeziora w okolicach Wronczyna.

Puszcza Zielonka leży na terenie pojeziernym, a znajdujące się tu jeziora, których jest ok. 50, przeważnie otoczonych lasami, znacząco wpływają na podniesienie atrakcyjności tego obszaru. Za najładniejsze uchodzą jeziora: Miejskie koło Okońca, Leśne koło Głębocka i Tuczo. Na ogół nie są to duże zbiorniki, w dodatku o zarośniętych, mało dostępnych brzegach, i prze-

ważnie brak nad nimi zagospodarowania rekreacyjnego. Kilka jezior najlepiej nadających się do kąpeli (zwłaszcza Kołatkowskie, Kamińskie, Miejskie) w związku z tym odwiedza w lecie wiele osób spragnionych ochłody, co powoduje niekiedy daleko idącą dewastację terenów nadbrzeżnych. Szczególnie jaskrawo występuje to w przypadku Jez. Miejskiego i rezerwatowego jez. Dębiniec.

Najważniejsze dane (wg *Atlasu jezior Polski*, t. I) o większych jeziorach położonych na terenie opisanym w przewodniku (również na obrzeżach, poza właściwym obszarem puszczy) zestawiono w tabeli.

Nazwa	Powierzchnia ha	Długość m	Szerokość m	Głębokość maks. m	Położenie m n.p.m.
Kołatkowskie	78	2375	500	13,0	95
Skockie (Rościńskie)	77	1415	760	5,5	73
Włókna	74	1620	660	7,5	74
Biezdruchowo	49	1685	525	17,7	97
Wronczyńskie Wlk.	40	1300	425	4,7	95
Jerzyńskie	39	1450	425	13,0	94
Maciejak	62	1610	670	6,8	74
Góra	38	1500	300	3,0	76
Turostowo	33	1140	425	6,5	94
Gackie	29	1360	400	3,0	75
Brzeżno	24	860	380	3,2	74
Wronczyńskie Małe	21	950	350	8,0	95
Dzwonowskie	20	860	320	2,2	75
Kamińskie	18	770	380	10,3	84
Dębiniec	15	520	430	7,4	89
Stęszewskie	15	720	450	5,8	95
Worowskie	14	1040	230	3,9	76
Tuczno	13	790	240	4,0	97
Czarne (Karolewskie)	12	570	300	8,4	76
Dobra	12	550	300	15,0	102
Lipka	12	460	340	6,8	74
Liskówka	11	420	400	4,6	74
Uzarzewskie	11	480	340	7,5	71
Miejskie	9	760	190	10,4	91
Wójtostwo	9	510	280	5,7	90

Koło wsi Kowalskie rzeka Główna przepływała przez Jez. Kowalskie (29 ha). W latach 1978-84 rzekę spiętrzano, w związku z czym dotychczasowe jezioro znalazło się w obrębie zbiornika retencyjnego o pow. 203 ha i maksymalnej pojemności 5 mln m³ wody. Zapora czołowa znajduje się koło wsi Barcinek, w Jerzykowie zaś zlokalizowano tamę pośrednią, umożliwiającą niezależne spiętrzenie wsch. części zbiornika. Celem zrealizowania tej

inwestycji miało być początkowo zapewnienie rezerw wody dla rolnictwa, jednak ładna krajobrazowo dolina i częściowo zalesione brzegi stworzyły warunki do rekreacyjnego wykorzystania zbiornika. Po płd. stronie jeziora – koło Jerzykowa, Bugaju i Barcinka – oraz po stronie płn. koło Kowalskiego powstały rozległe kolonie domków letniskowych.

Innym sztucznym zbiornikiem retencyjnym jest zalew koło Trzaskowa o pow. 16 ha.

Roślinność

Puszcza Zielonka, obejmująca ok. 15 tys. ha lasów, jest największym kompleksem leśnym w okolicach Poznania. Ze względu na słabe gleby są to w większości bory iglaste (sosnowe), a tylko częściowo bory mieszane. Znaczniejsze urozmaicenie składu drzewostanów napotkać można na lepszych glebach w płd. części terenu (Dziewicza Góra, okolice Promna). Do zwiększenia wartości tutejszych lasów przyczynia się fakt, że o połowę więcej niż średnio w kraju jest tu starych drzewostanów, nadających się do wyrębu. Najstarsze z nich mają nawet ponad 160 lat. Do poprawy stanu lasów przyczyniła się wieloletnia działalność doświadczalna, odmienna od nastawionej na eksploatację typowej gospodarki leśnej. Teren puszczy jest też buforem, łagodzącym negatywny wpływ aglomeracji poznańskiej na środowisko naturalne, ale z drugiej strony zauważalne tutaj są szkody wywołane tym właśnie oddziaływaniem (degradacja i uszkodzenie siedlisk, nasilenie występowania szkodników, wpływ zanieczyszczeń gazowych i pyłowych, w mniejszym zakresie zanieczyszczenie ściekami).

W tutejszych lasach wyróżniono kilkanaście typów siedliskowych. Największą powierzchnię zajmują las mieszany świeży (61%) i bór mieszany świeży (21%). Na terenie Nadleśnictwa Doświadczalnego Zielonka sosny stanowią 84% drzewostanów, dęby – 11%, olsze – 2 %, a na pozostałe gatunki drzew przypada 3%. Spotyka się też niewielkie fragmenty drzewostanów złożonych ze sztucznie wprowadzonych tytułem próby gatunków obcych (daglezja, żywotnik olbrzymi, jodła kaukaska, cyprysik Lawsona); przeważnie są one pozostałością prowadzonych przed I wojną światową doświadczalnych prac aklimatyzacyj-

nych. Przez opisywany teren przebiegają wsch. granice obszarów naturalnego zasięgu buka, klona jawora i jarzębia brekini.

Wartościowymi lasami, urozmaiconymi od strony florystycznej, porośnięty jest cały masyw **Dziewiczej Góry** (ok. 830 ha). Jej wierzchołek i stoki są zalesione; w wyższych partiach rosną bory sosnowe, a niżej położone są wilgotniejsze lasy liściaste (dębowo-grabowe z domieszkami) i mieszane. W ich obrębie stwierdzono występowanie ok. 700 gatunków roślin naczyniowych oraz kilkadziesiąt gatunków mchów i wątrobowców. W suchych borach rośnie żubrowka leśna, sasanka dzwonkowata, oman wierzbolistny i oman kosmaty, a w wilgotnych lasach na uwagę zasługuje roślinność wiosenna – pełnik europejski, lilia złotogłów, kokorycz pusta, fiołek przedziwny i orlik pospolity. Na nielicznych odsoniętych polanach na stokach Dziewiczej Góry stwierdzono rzadkie gatunki roślin ciepłolubnych.

Na uwagę zasługuje też teren uroczyska **Maruszka** (o pow. ok. 500 ha), położony między Pławnem i Ludwikowem. Obejmuje ono fragment lasu sosnowo-dębowego typu nizinnego w wieku 110-150 lat, z domieszką innych gatunków drzew (grabów, buków, brzoź, olszy, świerków, jesionów, klonów, lip). Drzewostan ten, mało zdeformowany w przeszłości, ma charakter zbliżony do naturalnego.

Inne bardzo interesujące fragmenty lasów chronią rezerваты „Las Mieszany w Nadleśnictwie Łopuchówko”, „Klasztorne Mo-drzewie koło Dąbrówki Kościelnej” i „Las Liściasty w Promnie” (opis patrz niżej). Kompleksy roślinności wodnej, przybrzeżnej i torfowiskowej wokół jezior Drażynek oraz Pławno i Czarnego są najwartościowszymi zespołami roślinności nieleśnej.

Szczególnie wartościowe pod względem przyrodniczym są lasy okolic Promna. Drzewostany wykazują duże zróżnicowanie, obfitują w bujny podszyt krzewów, a w runie stwierdzono występowanie szeregu rzadkich i chronionych roślin zielnych, zwłaszcza reprezentujących florę wczesnowiosenną.

Na opisywanym terenie odnaleziono stanowiska wielu roślin chronionych. Na stokach Dziewiczej Góry występują m.in.: lilia złotogłów, pełnik europejski, sasanka łąkowa, wawrzynek wilczytyko. Dwa ostatnie gatunki rosną także w okolicach Promna, a wawrzynek na łąkach koło Gaci. Skupisko brząków znajduje się na pld. od Pobiedzisk, koło osady Nowa Górka. W Nadleśnictwie Zielonka występują dziewięciśil bezłodygowy i lilia złotogłów. Chronione rośliny znaleźć również można w utworzonych tu rezerwach przyrody.

Fauna

Znaczne połacie lasów powodują, że zwierzostan na opisywanym terenie jest bogaty i musi być tu prowadzona racjonalna gospodarka łowiecka. Odnotowano tutaj większość gatunków ssaków spotykanych na terenach nizinnych Polski. Spośród zwierzyny grubej w lasach bytują jelenie, daniela, sarny i dziki. Dość dużo występuje tu drobnych zwierząt: zajęcy, lisów, dzikich królików, borsuków, kun, jeży, ryjówek, kretów, nietoperzy. Coraz częściej spotyka się wydry, a bobry – introdukowane w dorzeczu Warty pod nadzorem naukowców w latach siedemdziesiątych – zadomowiły się tu w 1991 r. na stałe (m.in. nad Goślinką i nad Jez. Dzwonowskim). Od czasu do czasu na tym terenie pojawiają się nawet wędrujące łosie. Z występujących tu gadów stwierdzono trzy gatunki chronione: jaszczurkę zwinkę, padalca i zaskronca. Dość bogata jest fauna płazów, reprezentowana m.in. przez żaby, ropuchy i traszki. Szacuje się, że bytuje tu ok. 10 tys. gatunków owadów.

Dla ptaków jest to ważna ostoja lęgowa. Wśród występujących tu blisko 140 gatunków są m.in. bocian biały, łąbędź niemy, czajka, remiz, słowik, kaczki i gęsi. Ze względu na duże obszary leśne licznie gniazdują tu dzięcioły. Na polach spotkać można kuropatwy i bażanty. Spośród ptaków chronionych należy wspomnieć kruka, żurawia (ok. 30 par – najliczniejsza populacja w Wielkopolsce), bociana czarnego i kanię rudą, które są gatunkami lęgowymi, a także zalatujące ptaki drapieżne: orła bielika, orlika, rybołowa. W czystych wodach żyją raki (w tym coraz częstszy rak amerykański) i pijawki lekarskie.

Lasy podległe Akademii Rolniczej oraz część przyległego terenu nadleśnictwa Łopuchówko (łącznie 12,8 tys. ha) wchodzi w skład istniejącego od 1963 r. Ośrodka Hodowli Zwierzyny Łownej Zielonka. Prowadzi on badania i działalność dydaktyczną pod kierunkiem Katedry Gospodarstwa Łowieckiego AR.

Ochrona przyrody

Znaczenie ekologiczne, dydaktyczne i wypoczynkowe tutejszych lasów wydaje się mieć większą wartość od rosnącej tu

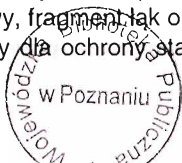
masy drzewnej i powinno być uwzględniane przy planowaniu ich eksploatacji. Przeświadczenie o walorach przyrodniczych i krajobrazowych terenu, a także o celowości zachowania tutejszych lasów w dotychczasowym stanie, mniej zmienionym w stosunku do naturalnego niż gdzie indziej, legło u podstaw utworzenia w 1993 r. dwóch parków krajobrazowych: „Puszcza Zielonka” i „Promno”. Parki krajobrazowe, powoływane rozporządzeniem wojewody, są dużymi obszarami, na których obowiązują zasady racjonalnego gospodarowania, przestrzeganie określonych przepisów i koordynowanie działań ochronnych. Oprócz ustawionych w terenie map o przekraczaniu granicy parku krajobrazowego informują tablice ustawione przy ważniejszych drogach.

Park Krajobrazowy „Puszcza Zielonka” obejmuje zasadniczą część kompleksu leśnego puszczy i zarazem najbardziej wartościową. Jego początkowy obszar na początku 2004 r. został powiększony o 20% – przede wszystkim o teren wokół jezior między Tucznem i Wronczynem. Obecnie Park liczy 12 000 ha, z czego lasy stanowią 78,4%, a wody – 3,6%. Blisko połowa jego obszaru wchodzi w skład Leśnego Zakładu Doświadczalnego Akademii Rolniczej. Wokół parku rozpościera się otulina o pow. 10 969 ha.

Na tym terenie znajduje się 5 rezerwatów przyrody – mniejszych obszarów, na których z ważnych względów chroniona jest cała przyroda lub jej określone składniki:

„Jezioro Czarne” – rezerwat florystyczny (16,70 ha) utworzony w 1959 r., leżący po płn.-zach. stronie wsi Czernice. Obejmuje znajdujące się w głębokiej rynnie, zarastające Jez. Czarne (6 ha) i przyległe torfowisko przejściowe, na którym stwierdzono występowanie rzadkich gatunków roślin wodnych i torfowiskowych, m.in. kłoci wiechowatej i widłaka torfowego, reliktowych mchów mszara i mokradłosza, rosiczek okrągłolistnej i długolistnej oraz żurawiny błotnej. W skład rezerwatu wchodzi też fragment lasu na wsch. brzegu jeziora o charakterze typowego olsu.

„Jezioro Pławno” – rezerwat krajobrazowy (16,71 ha) utworzony w 1978 r., położony w rynnie polodowcowej po wsch. stronie wsi Pławno. W jego skład wchodzi dwa jeziora: Pławno (11 ha) i Głębołek (1 ha), otaczający je drzewostan olszowy i brzożowy, fragment łak oraz torfowisko między jeziorami. Został utworzony dla ochrony stanowisk rzadkich gatunków roślinności

wodnej i torfowiskowej, które reprezentują m.in. jaskier wielki, kłóc wiechowata, rdestnica błyszcząca i rdestnica wydłużona.

„Klasztorne Modrzewie koło Dąbrówki Kościelnej” – rezerwat leśny (6,20 ha) utworzony w 1962 r., położony w głębi lasów na wsch. od wsi Zielonka. Chroni najstarszy w Wielkopolsce drzewostan modrzewiowo-sosnowy, z domieszką dębów i buków. W wielogatunkowym borze mieszanym w górnym piętrze rosną tutaj sosny i ok. 200-letnie okazałe modrzewie europejskie o gonnych strzałach (przeciętnej średnicy 56 cm i wys. do 42 m), a w dolnym piętrze – dęby z grabami, bukami i brzożami w wieku 140-190 lat oraz sztucznie wprowadzone daglezie. Stare modrzewie są już niestety coraz mniej liczne. Nazwa rezerwatu wywodzi się od klasztoru cysterskiego z Wągrowca, do którego przed rozbiorami należały okoliczne lasy.

„Las Mieszany w Nadleśnictwie Łopuchówko” – rezerwat leśny (10,83 ha) utworzony w 1962 r., położony wśród lasów na płd.wsch. od wsi Zielonka. Obejmuje drzewostan dębowo-sosnowy w wieku ok. 200 lat. W górnym piętrze rosną coraz mniej liczne okazałe sosny, a także dęby i jako domieszka buki (o przeciętnej średnicy pni 58 cm i wys. 33 m), w dolnym piętrze zaś – dęby i graby oraz pojedyncze brzozy i buki w wieku ok. 130 lat. W runie występują m.in. trzcinnik leśny, orlica pospolita, szczawik zajęczy, perlówka zwisła, wiechlina gajowa, możylinek trójnerwowy.

„Żywiec Dziewięciolistny” – rezerwat florystyczny (10,51 ha) utworzony w 1974 r., położony na zach. brzegu Jez. Leśnego. Obejmuje bór mieszany rosnący na pofalowanym terenie morenowym oraz nadbrzeżne łąki. Chroni się tu jedyne w Wielkopolsce i wysunięte najdalej na płn. stanowisko żywca dziewięciolistnego – rośliny górskiej charakterystycznej dla buczyn karpackich. Z innych występujących tu interesujących roślin zielnych wymienić należy gajowca żółtego, marzankę wonną, turzycę leśną, narecznicę samczą i kokoryczkę wielokwiatową. Na skraju łąk nad Goślinką, już poza terenem rezerwatu, rośnie pomnikowy okaz olszy czarnej o obw. 250 cm.

Park Krajobrazowy „Promno” obejmuje obszar 2077 ha, z czego lasy zajmują 61,6%, a wody (w tym cztery jeziora) – 2,7%. Jest to najmniejszy park krajobrazowy w Wielkopolsce.

W skład parku wchodzi bogato ukształtowany obszar polodowcowy na dziale wodnym między Główną i Cybiną. Najwyż-

szym punktem tego terenu jest zalesione bezimienne wzgórze 127 m n.p.m. koło Nowej Górki – jedna z kulminacji pasma środkowopoznańskiej moreny czołowej. W dużej części park porastają bory sosnowe i mieszane oraz lasy liściaste (łączna powierzchnia ok. 840 ha), o urozmaiconym drzewostanie, z bogatymi niższymi piętrami oraz wieloma rzadkościami i osobliwościami przyrodniczymi. Ich wartość dostrzeżono już dawno, a prof. Adam Wodziczko w 1935 r. nazwał je „Parkiem Natury Promno”. Wokół zasadniczego terenu parku krajobrazowego rozpościera się otulina o pow. 3760 ha.

Na terenie parku krajobrazowego znajdują się 3 rezerваты przyrody:

„**Jezioro Dębiniec**” – rezerwat krajobrazowy (37,08 ha) utworzony w 1959 r., położony na pld.wsch. od przystanku kolejowego w Promnie. Obejmuje śródlądne jezioro z interesującą roślinnością szuwarową, przyległe podmokłe łąki i bagniska oraz otaczający wodę pas lasu wraz z olsem na pld. brzegu. Przy brzegach jeziora występuje chroniona kłoc wiechowata, a w części torfowiskowo-łąkowej inne rzadkie rośliny (m.in. rosiczka okrągłolistna, tłustosz pospolity, pływacz drobny, wawrzynek wilczełyko, pełnik europejski). Akwen i otaczający go obszar jest miejscem bytowania ptactwa wodnego, spotyka się tu też zaskrońce.

„**Jezioro Drażynek**” – rezerwat florystyczny (6,45 ha) utworzony w 1954 r., położony wśród lasów na pld. od Pobiedzisk. W jego skład wchodzi śródlądne jeziorko typu morenowego w ostatniej fazie zarastania (lustro wody ma mniej niż 1 ha) oraz otaczające je fragmenty torfowiska o charakterze przejściowym, lasu i łąk. Występują tutaj interesujące zespoły roślinności szuwarowej i zaroślowej z udziałem rzadko spotykanych gatunków zielnych i mszystych (stwierdzono tu m.in. najliczniejsze w Wielkopolsce stanowisko kłoci wiechowatej, otaczającej taflę wody pasem szuwaru o szerokości ok. 20 m). Wokół rezerwatu rośnie las grądowy, w którym też występują rośliny chronione, m.in. storczyk obuwik i wawrzynek wilczełyko. Odnotowano tu także ciekawą faunę owadów, głównie ważek. W trudno dostępnym okolicznych zaroślach żyją dziki.

„**Las Liściasty w Promnie**” – rezerwat leśny (6,09 ha) utworzony w 1954 r., położony na pld.wsch. od wsi Promno. Obejmuje dwa wzgórza morenowe charakterystyczne dla tego obszaru, przedzielone zagłębieniem z oczkiem polodowcowym,

porośnięte ok. 140-letnim wielogatunkowym lasem liściastym w typie grądu środkowoeuropejskiego, łągu olszowo-jesionowego i olsu. Dominującymi gatunkami drzew są dęby i graby, rosną tu też sosny, klony, robinie, brzozy, czeremchy, wiązy, lipy i osiki. W podmokłym zagłębieniu wykształciła się olszyna złożona z olszy czarnych. Runo jest tutaj bogate i różnorodne. Stwierdzono tu też występowanie rzadkich gatunków ślimaków.

Na opisywanym terenie rośnie też dość dużo **drzew pomnikowych**. Za takie uznaje się pojedyncze twory przyrody (na tym terenie drzewa i głązy narzutowe) albo ich skupienia (grupy drzew, aleje), wyróżniające się indywidualnymi cechami lub na tle innych tego samego rodzaju.

Przede wszystkim na uwagę zasługują pomnikowe dęby. Najokazalszymi z nich są sędziwe drzewa nad Wartą w Owińskach oraz na płn.wsch. od Łopuchowa. Trzy stare dęby zachowały się w parku w Kowalskiem. Z pomnikowych okazów rosnących we wnętrzu lasów należy wymienić kilkanaście starych dębów (o obw. do 490 cm) przy trakcie z Kicina do Zielonki, dąb o obw. 420 cm w młodniku na zach. od wspomnianego traktu, dąb 410 cm przy trakcie między Głębockiem a Dąbrówką Kościelną, dęby do 510 cm koło Gaci, dąb 460 cm w Odrzykożuchu, dąb 430 cm koło Worowa. Piękny buk (o obw. 410 cm) rośnie na terenie uroczyska Maruszka. Kilka godnych uwagi drzew (sosna o obw. 280 cm, dęby 410-470 cm) obejrzeć można nad Jez. Bolechowskim. Ładne sosny rosną po płn. stronie Dziewiczej Góry, a w parku w Murowanej Goślinie – pomnikowy cis. Nieoficjalnym symbolem puszczy jest sosna pospolita o oryginalnym pokroju, znajdująca się w Głębocku.

Tereny wokół Promna, choć bardzo urozmaicone pod względem przyrodniczym, mają znacznie mniej pomnikowych drzew. Wymienić tu można stare sosny wokół jez. Brzostek oraz dwa dęby na pld. od niego.

Mało jest też na opisywanym terenie głązów narzutowych. Jeden z nich (o obw. 510 cm) pełni funkcję pomnika w Zielonce, inny (870 cm) ustawiono na skrzyżowaniu dróg po wsch. stronie jez. Dębiniec.

Oazami wysokiej zieleni wśród rolniczego krajobrazu są **parki podworskie** – o założeniu krajobrazowym, niekiedy ze śladami wcześniejszych rozwiązań regularnych. Spośród 28 obiektów tego rodzaju odnotowanych na obszarze opisanym w przewodniku

najbardziej godne obejrzenia są parki w Owińskach (trzy), Wierzonce i Przebędowie. W parkach w Bolechowie, Kowalskiem, Owińskach, Uzarzewie, Trzaskowie i Wierzonce rosną okazy drzew wpisane do rejestru pomników przyrody.

Z dziejów

Tereny Puszczy Zielonka zawsze były słabo zasiedlone. Siedziby ludzkie pierwotnie powstawały tylko w dolinach rzek i przy traktach handlowych. Znaleźiska archeologiczne potwierdzają wielowiekową ciągłość osadnictwa, lecz nie są zbyt obfite. W okolicach Murowanej Gośliny wykopano motykę z rogu renifera, datowaną na koniec starszej epoki kamienia. Z młodszej epoki kamienia pochodzą wykopaliska z Murowanej Gośliny, Zielonki i znad Jez. Kamińskiego. Ślady cmentarzyska kultury łużyckiej z końca epoki brązu przebadano w Głębocku, duże cmentarzysko ciałopalne z początku epoki żelaza odkryto w Wierzenicy, na cmentarzysko szkieletowe z okresu początków naszej państwowości natrafiono między Głębockiem a Zielonką. Średniowieczne skarby srebrne wykopano w Koziegłowach i Owińskach. Grodziska – miejsca dawnych grodów – zachowały się w Głębocku, Górze, Turostowie i Uzarzewie oraz nad jez. Brzeźno.

W okresie późnego średniowiecza podjęto próbę założenia na tym terenie znaczniejszych osad o miejskim zakroju. Najważniejszą z nich było Dzwonowo – jedna z siedzib rodu Nałęczów, znaczną miejscowością była też Gać. W Głębocku istniało przez 200 lat miasto, ale upadło w XVI w. Lepiej udały się lokacje miast na obrzeżu puszczy (Kiszkowo, Murowana Goślina, Skoki), jednak rozwijały się one słabo. Bardziej znaczącymi osadami były właściwie tylko przyklasztorne Owińska oraz położone przy trakcie Poznań–Gniezno królewskie Pobiedziska. Intensywny rozwój Skoków w XVI i XVII w., oparty na przywilejach gospodarczych dla innowierców, trwał w sumie krótko. Małe zaludnienie i duża lesistość terenu powodowały, że ważne wydarzenia historyczne omijały puszcze.

Gospodarcze wykorzystanie puszczy na większą skalę rozpoczęło się dopiero w czasach Rzeczypospolitej szlacheckiej. W XVIII w., zwłaszcza w jego 2 poł., na terenach dzisiejszej

puszczy powstało szereg osad olęderskich (zrywających z pańszczyzną i opartych na gospodarce czynszowej); na prawa olęderskie były też przenoszone wsie istniejące. Przyczyniły się one do wycięcia części lasów i zamiany ich na pola uprawne. Osadnik otrzymywał obszar lasu, który musiał wykarczować i zagospodarować rolniczo. Słabe gleby tutejsze bezpośrednio po wycięciu lasu stosunkowo dobrze plonowały, lecz z biegiem lat ich żyzność malała – co w wielu przypadkach było przyczyną ponownego zalesienia. Niektóre osady olęderskie istnieją do dziś, przeważnie w charakterystycznym rozproszonym lub liniowym układzie przestrzennym, inne zanikły (np. *Traktowe Olędry* między Zielonką a Czernicami, *Sikorce* na płn. od Boduszewa czy *Mokradle* na płn.zach. od Hucisk).

Wiek XIX przyniósł zaczątki przemysłu, ale zarazem przypieczętował peryferyjność położenia puszczy, gdyż linie kolejowe i szosy pobiegły jej bardziej zurbanizowanym obrzeżem. Ukształtowany wtedy podział na powiaty rozdzielił ten obszar między cztery jednostki administracyjne (powiaty: gnieźnieński, obornicki, poznański i wągrowiecki), w których położone na uboczu tereny leśne nie były elementem pierwszoplanowym.

Przed poł. XIX w., gdy władze pruskie wprowadziły zorganizowaną gospodarkę i planowe zarządzanie lasów, środkową część dzisiejszej puszczy objęto nadleśnictwem państwowym (*Oberförsterei Theerbude*) z siedzibą w miejscu, gdzie dziś istnieje leśniczówka Boduszewo. W 2 poł. XIX w. nadleśnictwo przeniesiono do Zielonki (*Grünheide*). Od 1878 r. na tym obszarze prowadzono prace doświadczalne, głównie nad wprowadzeniem do uprawy lasu nowych gatunków drzew (pozostałości tego spotyka się do dziś). Część terenów leśnych należała do majątków w Owińskach i Wierzonce.

Również okres międzywojenny nie przyniósł rozwoju – miasta wegetowały, a podstawę utrzymania ludności stanowiło rolnictwo, wykorzystujące niezbyt urodzajne gleby. Jedynie w Czerwonaku powstało wówczas kilka większych fabryk.

Na początku września 1939 r. w tutejsze lasy przeniesiono z Biedruska 7. pułk strzelców konnych, aby go uchronić przed atakami niemieckimi (żołnierzy ulokowano m.in. w Rakowni i Zielonce, a sztab zakwaterowano na plebanii w Murowanej Goślinie). Wkrótce jednak musiał się on wycofać dalej na wschód.

Lata okupacji hitlerowskiej pozostawiły po sobie smutne pamiątki w postaci mogił ofiar. Wymordowano m.in. pacjentów

zakładu psychiatrycznego w Owińskach. Na opisywanym terenie znajdowały się obozy przejściowe i obozy pracy (Owińska, Kobylnica, Wierzonka). W Bednarach Niemcy rozpoczęli budowę dużego lotniska, którego nie zdołali ukończyć. Rozległy teren leśny był miejscem przemarszów i ukrywania grup zwiadowczych oraz zbiegłych jeńców i więźniów. Na początku 1945 r. było to miejsce działań Armii Radzieckiej przeciwko hitlerowcom. Już 22 stycznia od Promna przez Mielno w kierunku Owińsk przedarł się batalion czołgów z artylerią przeciwpancerną i kompanią fizylierów. Nie udało się im zdobyć mostu na Warcie koło Biedruska, by okrążyć Poznań, w związku z czym trzeba było budować prowizoryczną przeprawę koło Owińsk. Cały opisywany obszar został oswobodzony od Niemców do 26 stycznia. Później jeszcze przez kilka tygodni trwały potyczki z różnymi grupami niedobitków hitlerowskich, które ukrywały się w lasach lub próbowały tędy przedrzeć się do Niemiec. Pamięć osób poległych podczas tych akcji czczą pomniki w Czerwonaku i Skokach.

Dzień dzisiejszy

Po II wojnie światowej intensywne działania urbanizacyjne i gwałtowne przekształcenia gospodarcze szczęśliwie ominęły tereny Puszczy Zielonka. Jedyna wielka fabryka, która powstała na obrzeżu opisywanego terenu („Pressta” w Bolechowie), nie stanowi większego zagrożenia dla otaczającej przyrody. Pośrednio wielce negatywny wpływ wywiera natomiast Poznań: zanieczyszczenia gazowe i pyłowe napływające wraz z częstymi wiatrami zach. i pld.-zach., masowy ruch rekreacyjny mieszkańców wielkiego miasta, popyt na działki rekreacyjne i letniskowe (a ostatnio także osiedleńcze) na atrakcyjnych terenach.

Głównym bogactwem tego terenu są rozległe i urozmaicone lasy, zajmujące powierzchnię ok. 15 tys. ha. Pod względem administracyjnym tutejsze lasy obejmuje Nadleśnictwo Doświadczalne Zielonka z siedzibą w Murowanej Goślinie oraz Nadleśnictwo Łopuchówko i częściowo Nadleśnictwo Czerniejewo. Środkowa część puszczy – Nadleśnictwo Zielonka (4654 ha) – wchodzi w skład Leśnego Zakładu Doświadczalnego poznańskiej Akademii Rolniczej i od kilkadziesiąt lat służy dydaktyce oraz badaniom naukowym kilku wydziałów tejże uczelni. W Murowanej Goślinie

działa też duży tartak, również będący miejscem badań i doświadczeń naukowych.

Rolnictwo, ze względu na słabe gleby typowo żytynie (bielice i szczyrki), w dodatku okresowo bardzo suche, nie osiąga specjalnie wysokich wyników. Na uwagę zasługuje dobrze rozwinięte warzywnictwo, ogrodnictwo i sadownictwo, pracujące głównie na potrzeby pobliskiego Poznania (wymienić należy wielki zakład szklarniowy koło Owińsk i szereg mniejszych ogrodnictw prywatnych). Powstałe w latach siedemdziesiątych wielkie ферmy trzody chlewnej w Mściszewie i Turostowie wykorzystywane są obecnie tylko częściowo. Na niektóre nieuprawiane pola powraca lub wkrótce powróci las, inne zamieniono na osiedla domków letniskowych.

Zakłady przemysłowe skupiły się na obrzeżu Puszczy Zielonka. Najwięcej jest ich w Czerwonaku, m.in. fabryki papieru i papy, zakład produkcyjno-remontowy energetyki, wytwórnia elementów budowlanych. W Bolechowie obok istniejących wcześniej zakładów gumowych powstały niedawno zakład zbrojeniowy „Pressta” i fabryka autobusów „Solaris Bus & Coach”. Na wymienienie zasługują też przetwórnica kazeiny, wytwórnia elementów instalacyjnych i zakład rektyfikacji spirytusu w Murowanej Goślinie, spółdzielnie chemiczna i szklarska w Pobiedziskach oraz szereg zakładów różnych branż w Janikowie.

Polodowcowe pagórki morenowe i piaszczyste pola w ich pobliżu dostarczają kruszywa budowlanego. Piaskownie i żwirownie istnieją w Owińskach, Mściszewie, Niedźwiedzinach i Sławie Wlkp. (największa z nich, w Szargańcu koło Pobiedzisk, zakończyła już eksploatację). Żłóż gliny i iłów nie ma wiele; dały one początek tylko jednej cegielni w Mściszewie koło Murowanej Gośliny.

Obiektami o znaczeniu międzynarodowym są przebiegające skrajem puszczy rurociągi międzynarodowe: naftowy „Przyjaźń” (wybudowany w latach sześćdziesiątych) w rejonie Uzarzewa, Wierzonki i Miękowa oraz tzw. gazociąg jamalski, położony w 1997 r. koło Murowanej Gośliny i Sławy Wlkp.

Przeważająca część tutejszej ludności zamieszkuje na obrzeżu lasów, w sąsiedztwie głównych szlaków komunikacyjnych. W wielu miejscowościach (szczególnie w Murowanej Goślinie, Koziegłowach i Pobiedziskach) nastąpił ostatnio rozwój ich funkcji mieszkaniowej, związany nie tylko z satelitarnym położeniem w stosunku do Poznania, ale i powszechnie uznaną atrakcyjnością tutejsze-

go terenu. Rozwinęło się też na dużą skalę budownictwo jednorodzinne. Stale wzrasta przez to liczba ludności na tym terenie.

Wartością, z której korzysta bardzo wiele osób, jest piękno tutejszego krajobrazu, malownicze jeziora i czyste powietrze. Mimo niewielkiej liczby dogodnych połączeń komunikacyjnych przyjeżdża tu wielu turystów i wycieczkowiczów, a na drogach dojazdowych (zwłaszcza w dni wolne od pracy) panuje ożywiony ruch samochodowy i – ostatnio nasilający się – rowerowy. Innym dowodem atrakcyjności opisywanego obszaru są rozległe kolonie domków letniskowych i rekreacyjnych, zapoczątkowane powstaniem osiedla w Promnie w latach międzywojennych i szczególnie rozwinięte w ostatnich 30 latach.

W mało zaludnionym wnętrzu puszczy nie ma przemysłu, brak lokali gastronomicznych, urzędów pocztowych, placówek administracyjnych i kulturalnych. Nie ma też dróg asfaltowych, nie licząc szosy z Wierzonki przez Tuczo do Pobiedzisk oraz ślepo kończących się dojazdów do kilku miejscowości. Oprócz linii PKS Gniezno–Dąbrówka Kościelna oraz autobusów podmiejskich do Murowanej Gośliny, Promnic, Tuczo i Uzarzewa nie ma też połączeń komunikacji publicznej.

Główne szlaki komunikacyjne przebiegają dziś poza terenami leśnymi. Na obszarze Puszczy Zielonka zachował się natomiast dość gęsty układ starych traktów – łączących leżące tu miejscowości, ale stanowiących zarazem fragmenty dawnych przelotowych szlaków, w dodatku przeważnie o krótszym przebiegu od używanych obecnie. W większości mają one nawierzchnię gruntową, dostępną dla niezbyt intensywnego ruchu kołowego. Przebieg tych traktów podlega ochronie jako element dziedzictwa kulturowego. Są to m.in.: trakt poznański (z Kicina do Dąbrówki Kościelnej), zielonkowski (z Murowanej Gośliny do Zielonki), bednarski (Zielonka–Bednary), annowski (z Owińsk do Mielna), pławiński (Pławno–Dębogóra).

W ostatnich latach nasiliły się niekorzystne tendencje urbanizacyjne, stwarzające zagrożenia dla środowiska naturalnego. Nie doszło do budowy planowanych osiedli bloków mieszkalnych koło Czerwonaka i Miękowa, ale w wielu miejscowościach stale powstają nowe domy jednorodzinne. Szereg z nich wybudowano również poza dotychczasowymi osadami, gdzie zabudowy nigdy wcześniej nie było. Oprócz tego obserwuje się silne dążenie, głównie ze strony mieszkańców aglomeracji poznańskiej, do posiadania na tym terenie domów letnich (w 2002 r. w granicach

Parku Krajobrazowego „Puszcza Zielonka” i jego otuliny naliczono 3600 działek rekreacyjnych i letniskowych, a miało być tworzonych dalszych 1600). Część spośród tych obiektów to samowola budowlana, zrealizowana niezgodnie z planami zagospodarowania przestrzennego i dzieląca niezbędne korytarze ekologiczne, likwidacja zaś już powstałych budowli natrafia na wielkie trudności. Dodatkowym negatywnym elementem pojawienia się tych działek jest nieuregulowana w wielu miejscach gospodarka śmieciowa i ściekowa oraz hałas.

Nasilająca się penetracja ze strony ludzi wyłącza z normalnej eksploatacji coraz większe połacie lasów. W dodatku koncentruje się ona w dużym nasileniu i w najbardziej atrakcyjnych okolicach, a w wielu miejscach przekracza optymalną chłonność terenu (szczególnie jest to widoczne w rejonie Tuczna). Następstwem tego są nieodwracalne zmiany w krajobrazie i środowisku. Dzięki rozległemu terenowi puszczy nadal znajduje się tu jednak wiele zakątków pełnych ciszy i spokoju, gdzie można odpocząć w samotności.

Choć Puszcza Zielonka może przyjąć jeszcze wiele tysięcy osób, konieczne są nieustanne działania dla zabezpieczenia tutejszej przyrody przed niekontrolowanym rozwojem budownictwa i ujemnym wpływem ruchu rekreacyjnego. Dla wspólnego rozwiązywania pojawiających się w tym względzie problemów, stworzenia programu zrównoważonego rozwoju terenów puszczy, promowania i rozwijania turystyki oraz pomocy w wykorzystaniu funduszy europejskich tutejsze samorządy powołały Związek Międzygminny „Puszcza Zielonka” (patrz s. 116-117).

Turystyka

Największą atrakcją Puszczy Zielonka jest piękno krajobrazu, z malowniczymi jeziorami śródlęsnymi i różnorodnymi śladami działalności lodowca. Można tu skorzystać z krótkiego wypoczynku nad wodą, przejść którymś ze szlaków znakowanych, odbyć wycieczkę rowerową, a zainteresowania krajoznawcze zaspokoić zwiedzeniem zabytków i obejrzeniem pomników przyrody. O wartości przyrodniczej opisywanego terenu może świadczyć utworzenie tu dwóch parków krajobrazowych i ośmiu rezerwatów przyrody.

W miejscowościach położonych w sąsiedztwie lasów zwiedzić można obiekty zabytkowe. Najcenniejsze z nich znajdują się w Owińskach: barokowy zespół poklasztorny, pałac klasycystyczny i trzy parki z pomnikowymi drzewami. Inne zabytki mają mniejszą rangę, ale i wśród nich znaleźć można interesujące obiekty. Wymienić tu należy kościoły murowane w Murowanej Goślinie i Pobiedziskach, drewniane świątynie w Wierzenicy, Kicinie, Rejowcu i Kiszkuwie, dwory w Krześlicach, Pomarzanowicach, Skokach i Wronczynie. Położona nieco na uboczu Dąbrówka Kościelna jest ośrodkiem pielgrzymkowym związanym z tamtejszym sanktuarium maryjnym. W okolicach Dziewiczej Góry, Uzarzewa i Zielonki przebiegają przyrodnicze ścieżki dydaktyczne.

Piękno krajobrazu, walory przyrodnicze i malownicze jeziora najlepiej podziwiać podczas wędrówek pieszych, a zwłaszcza (z uwagi na długość tras i brak możliwości dojazdowych) rowerowych. Ich odbywanie ułatwia dość gęsta sieć szlaków znakowanych, utrzymywanych od ponad 40 lat przez Oddział Międzyuczelniany PTTK w Poznaniu (patrz oddzielny rozdział). Ostatnio doszedł do nich system oznaczonych tras rowerowych, będących odpowiedzią na coraz bardziej rozwijające się zwiedzanie puszczy na rowerach (patrz s. 111). Turystyka motorowa jest tu słabiej rozwinięta z uwagi na skromną sieć dróg utwardzonych, zapewniających właściwy dojazd tylko do niektórych miejscowości. Poruszanie się pojazdami silnikowymi i zaprzęgowymi oraz motorowerami jest możliwe tylko po drogach publicznych, po drogach leśnych zaś tylko wtedy, gdy opatrzone są one drogowskazami dopuszczającymi ruch takich pojazdów.

Na całym opisywanym obszarze stałym zakazem wstępu objęte są uprawy leśne do 4 m wysokości i młodsze niż 10-letnie, powierzchnie doświadczone, drzewostany nasienne, ostoje zwierząt, źródlika rzek i strumieni oraz obszary zagrożone erozją. Mogą być także wprowadzane okresowe zakazy wstępu, spowodowane zagrożeniem pożarowym.

Teren Puszczy Zielonka jest dobrze znany amatorom jagód, malin i grzybów (okolice Promna, ze względu na nieco inny charakter lasów, mają mniejsze znaczenie w tym zakresie). Czarne jagody spotyka się dość często, a należy ich szukać w starych, prześwietlonych słońcem drzewostanach sosnowych. Maliny występują dużo rzadziej, ale i na nie można natrafić (np. na ptn. od Słyszewka czy koło Dziewiczej Góry). Grzyby można

późnym latem i jesienią zbierać na całym obszarze puszczy, ale choć ich występowaniu sprzyja przeważający typ lasu – bór sosnowy z niewielkim udziałem drzew liściastych – to jednak nie jest ich zbyt wiele. Najbardziej znane z grzybów są okolice Kicina. Płody runa leśnego można zbierać na własne potrzeby, natomiast zbiór na cele handlowe i przemysłowe wymaga uzyskania zgody właściwego nadleśnictwa. Licznie na ten teren przyjeżdżają także wędkarze (w jeziorach administrowanych przez Akademię Rolniczą można łowić tylko za specjalnymi zezwoleniami).

Atrakcją specyficznego rodzaju jest prowadzone przez Akademię Rolniczą arboretum w Zielonce.

Dogodny dojazd do obrzeża terenu opisanego w przewodniku zapewniają linie kolejowe z Poznania do Gniezna i Wągrowca, a do leżących na nich stacji i przystanków można w dni wolne od pracy wykupić ulgowe bilety wycieczkowe (w jedną stronę i powrotne). Oprócz tego dotarcie do lasów Puszczy Zielonka zapewniają podmiejskie linie autobusowe o zróżnicowanej częstotliwości kursowania: z Poznania-Śródki do Czerwonaka, Owińsk, Bolechowa i Promnic, do Kicina, Mielna, Wierzonki, Karłowic i Tucznia oraz do Swarzędza przez Kobylnicę, a także z Poznania (rondo Kaponiera, Piątkowo i Śródka) przez Czerwonak lub Biedrusko i Murowaną Goślinę do Przebędowa. Do Dąbrówki Kościelnej dojeżdżają autobusy PKS. Wnętrze terenu puszczy pozbawione jest linii komunikacji publicznej.

Dla pojazdów samochodowych największe znaczenie mają szosy biegnące obrzeżem puszczy: nr 5 Poznań–Gniezno, nr 196 Poznań–Wągrowiec i nr 197 Sława–Gniezno oraz szosa Kostrzyn–Pobiedziska–Kiszkowo. Duże znaczenie dla turystyki ma droga z Kobylnicy przez Tucznio i Wronczyn do Pobiedzisk, z którą łączy się droga Koziegłowy–Kicin–Wierzonka. Drogami utwardzonymi można dojechać do niektórych miejscowości w głębi lasów: Dąbrówki Kościelnej, Głęboiczka, Łopuchówka, Niedźwiedzin, Pławna, Trzaskowa i Zielonki. Malowniczy przebieg ma wybudowana niedawno droga z Pobiedzisk do Kociałkowej Górki.

Samochody w puszczy mogą także korzystać z publicznych dróg gruntowych. Można tu polecieć znajdujące się w niezłym stanie trakty Owińska–Mielno, Kicin–Czernice–Zielonka, Boduszewo–Głęboiczek–Dąbrówka Kościelna, Zielonka–Bednary i Zielonka–Tucznio. W dobrym na ogół stanie utrzymywane są też przez nadleśnictwa drogi prowadzące do osad leśnych.

Zagospodarowanie turystyczne Puszczy Zielonka pozostawia wiele do życzenia. O ile sieć drobnych placówek handlowych ostatnio się znacząco poszerzyła, to słabiej rozwinięta jest gastronomia, ograniczona praktycznie do lokali przy głównych trasach drogowych. Możliwość przenocowania zapewniają: gościniec w Promnie, hotele w Czerwonaku, Kobylnicy i Murowanej Goślinie, pensjonaty w Pobiedziskach i Promienku oraz całoroczne schronisko młodzieżowe w Kobylnicy. Wyznaczono też leśne pola biwakowe: nad jeziorami Kołatkowskim (na zach. brzegu), Stęszewskim (po stronie półn. i płd.) i Skockim (na zach. brzegu). W ograniczonym zakresie można korzystać z ośrodka konferencyjnego w Kamińsku, obiektów uczelnianych w Kicinie, Okońcu, Tucznie i Zielonce oraz ośrodka harcerskiego w Stęszewku.

Przy drogach najbardziej uczęszczanych przez turystów budowane są parkingi i miejsca odpoczynku (m.in. przy szosie Poznań–Wągrowiec na wysokości jez. Maciejak, między Łopuchowem i Łopuchówkiem, nad Wartą niedaleko Męciszewa, koło leśniczówki Boduszewo, przy osadzie leśnej Dziewicza Góra, na skraju lasu koło Kicina, koło osady Ludwikowo, przy drodze z Kobylnicy do Wierzonki). Bardzo skromnie zagospodarowane kąpieliska istnieją nad jeziorami: Brzostek koło Promna, Kamińskim koło Kamińska, Kołatkowskim koło Stęszewka, Miejskim w Okońcu i Skockim pod Skokami. Całkiem niedawno pojawiła się możliwość skorzystania z rekreacji w kilku ośrodkach jazdy konnej (Boduszewo, Kaczyna, Owińska, Raduszyn, Stęszewko). Powstały też na tym terenie i coraz bardziej się rozwijają gospodarstwa agroturystyczne.

W sprawie korzystania z wypoczynku na terenach leśnych można kontaktować się z:

Nadleśnictwem Łopuchówko, poczta 62-095 Murowana Goślina, tel. 812 21 61;

Leśnym Zakładem Doświadczalnym, 62-095 Murowana Goślina, ul. Rogozińska 38, tel. 812 21 55.

Przez płd. część opisywanego terenu przebiega jeden z odcinków turystycznego Szlaku Piastowskiego – najpopularniejszej w Wielkopolsce trasy wycieczkowej (opis patrz np. przewodnik W. Łęckiego *Szlak Piastowski*, Poznań 2000).

WAŻNIEJSZE MIEJSCOWOŚCI

BEDNARY – Wieś w gminie Pobiedziska, położona 7 km na płn.zach. od miasta.

Była to osada służebna związana z grodem w Pobiedziskach, która jeszcze w średniowieczu przeszła w ręce prywatne. W pierwszej wzmiance z 1395 r. wymieniony jest właściciel wsi, *Andreas Bednarszky*. W 2 poł. XIX w. tutejszy majątek należał do niemieckiej rodziny Knorr, a w latach międzywojennych – do Jackowskich z Wronczyna.

W okresie okupacji hitlerowskiej część wsi zlikwidowano, a na jej polach Niemcy rozpoczęli budowę **lotniska** zapasowego. W latach siedemdziesiątych zostało ono zmodernizowane, ale kilka lat temu przestało być wykorzystywane dla celów wojskowych. Obecnie prowadzone są tu przez Aeroklub Poznański szkolenia pilotów samolotowych, szybowcowych i balonowych (również motolotni i samolotów ultralekkich), a kierowcy mogą doskonalić umiejętności w „akademii motoryzacyjnej”. W sierpniu 2000 r. odbył się tu światowy zlot harcerstwa polskiego „Gniezno 2000” z udziałem 10 tys. uczestników. Obiekty lotniska od 2002 r. służą też do organizacji wystaw i pokazów maszyn rolniczych pod nazwą „Agro-Show”.

■ Najbliższy przystanek PKS w Pomarzankach (przy szosie do Kiszkowa), 4 km na wsch.

BISKUPICE – Duża wieś w gminie Pobiedziska, położona przy szosie nr 5 i linii kolejowej Poznań–Gniezno. Tartak, zakład napraw autobusów.

Wieś powstała przy głównej drodze z Poznania do Gniezna. Jej nazwa pochodzi od właścicieli – biskupów poznańskich. Pierwsza wzmianka w dokumencie z 1256 r. dotyczy nadania dziesięciny z Biskupic kościołowi we Wronczynie. W 1765 r. biskup Teodor Czartoryski osadził tu kolonistów z Niemiec, zwanych bambrami. Po konfiskacie dóbr kościelnych przez władze pruskie tutejszy majątek przeszedł w ręce prywatne i często zmieniał posiadaczy. Od 2 poł. XIX w. do 1945 r. należał do niemieckiej rodziny Koeith.

Zabudowa wsi składa się z wielu nowych domów wzniesionych wśród starych gospodarstw rozłożonych wzdłuż kilku ulic. Kępa wysokiej zieleni po płn. stronie ul. Głównej, z okazałymi dębami na pld. granicy, jest pozostałością parku dworskiego (3,54 ha), rozplanowanego w 2 poł. XIX w. U zbiegu ulic Dworcowej i Głównej w 1994 r. zbudowano kościół Matki Boskiej Nieustającej Pomocy, filialny w parafii Uzarzewo (proj. Ewa Piskorz).

Ciekawostką jest stykanie się zabudowy Biskupic z przylegającym od płn. Jerzykowem (patrz oddzielne hasło). Kiedyś granica między tymi wsiami przebiegała nieco inaczej, jednak intensywny ruch drogowy wymógł ustalenie podziału właśnie na szosie. Po szosie przebiega w tym miejscu też granica administracji kościelnej: Biskupice należą do archidiecezji poznańskiej, a Jerzykowo – gnieźnieńskiej.

■ Stacja PKP na linii Poznań–Inowrocław, ul. Sportowców 1. Przystanek PKS z połączeniami m.in. do Bydgoszczy, Gniezna, Poznania i Żnina. Bar, ul. Dworcowa 29, tel. 815 50 91. Poczta (nr kodu 62-007), ul. Dworcowa 35, tel. 815 50 56. Apleka, ul. Mieszka I, tel. 815 51 53. Stacja benzynowa przy szosie nr 5, tel. 815 50 19.

BODUSZEWO – Wieś w gminie Murowana Goślina, położona 3 km na wsch. od miasta, przy drodze do Zielonki.

Nazwa pochodzi od dawnego imienia Bodusz. Pierwsza wzmianka z 1388 r. (*Bodusowo*) wymienia właściciela tej wsi – Mikołaja Brzechwę i jego syna Sędziwoja. Do 1444 r. wieś należała do Głębockich i Pniewskich, w 1493 r. kupili ją Potuliccy. Od 1563 r. występuje w źródłach jako osada opustoszała. Później zasiedlono ją ponownie, w XIX w. wchodziła w skład dóbr księcia Sachsen-Altenburg. Miejscowi Niemcy 24 IX 1939 r. zamordowali tu 3 Polaków, a policja kilka tygodni później – dalszych 5 osób.

Pośrodku wsi wznosi się piętrowy pałac z poł. XIX w., z dobudowanym w 1890 r. od płn. poprzecznym skrzydłem (ostatnio w remoncie z przeznaczeniem na ośrodek hotelowo-konferencyjny). Rośnie przed nim wiąz szypułkowy o obw. 330 cm. W sąsiedztwie pałacu, wśród nowszej zabudowy, dostrzec można pozostałości obszernych zabudowań folwarcznych z pocz. XX w., dawniej zgrupowanych wokół rozległego podwórza.

Na pld.wsch. od wsi znajduje się leśniczówka Boduszewo, przy której urządzono miejsce odpoczynku dla turystów, z wiatą i możliwością rozpalenia ogniska.

■ Najbliższe połączenia komunikacyjne w Murowanej Goślinie, 3 km na zach. Hotel i restauracja „Karczma Stajenka” (nr 13), tel. 811 29 38.

BOGUCIN – Wieś w gminie Swarzędz przy szosie nr 5, składająca się z pozostałości wsi dworskiej, terenów upraw i rozległego osiedla domów jednorodzinnych.

Założona została przed 1720 r. jako osada *Hamer* przy młynie nad Główną. W 1918 r. tutejszy majątek, liczący 94 ha, należał do Stanisława Krokowskiego. Nazwa *Bogucin* pojawiła się po I wojnie światowej. Odnaleziono tu ślady osadnictwa wczesnośredniowiecznego.

W dolinie Głównej zachowały się ślady po zespole dworskim (od szosy nr 5 do jście ul. Zieloną). Na obu brzegach rzeki rozpościerał się **park** (10,50 ha), rozplanowany zapewne w latach osiemdziesiątych XIX w., po którym pozostały stare drzewa. Na lewym brzegu rzeki zachował się dawny **dwór** z lat międzywojennych, w którym mieści się dyrekcja spółki rybackiej „Bogucin”. Naprzeciwko dworu znajduje się okazały **młyn wodny** z końca XIX w. Dawniej cieszył się on dużym powodzeniem i świadczył usługi dla rolników mieszkających w odległości do 25 km. Staw młyński obecnie użytkowany jest jako udostępniane za opłatą łowisko specjalne, tłumnie odwiedzane przez wędkarzy.

■ Przystanki podmiejskich linii autobusowych nr 73 i S2 z Poznania. Motel „Syriusz”, ul. Gnieźnieńska 12, tel. 815 03 21.

BOLECHOWO – Wieś w gminie Czerwonak, położona przy szosie i linii kolejowej Poznań–Wągrowiec.

Nazwa wsi pochodzi od imienia Bolech. Pierwsza wzmianka z 1252 r. dotyczy nadania własności księżęcej cysterkom z Owińsk. Po likwidacji klasztoru majątek przeszedł na Niemców (Tresków z Owińsk), z których wykupił go w 1873 r. Zygmunt Szułdryński. W użyciu była też nazwa *Bolechowo Wielkie* – w odróżnieniu od notowanego w dokumentach od 1429 r. *Bolechowa Małego*, zwanego też *Bolechowcem* (położonego na pld. od wsi, koło Owińsk, od XVII w. noszącego nazwę Bolechówko).

Eklektyczny **dwór** powstał w 1 poł. XIX w. Szułdryńscy dobudowali do niego w końcu XIX w. parterową część mieszczącą salę balową, a na pocz. XX w. dokonali gruntownej przebudowy, m.in. dostawiając skrzydła wsch. i zach. W ten sposób dwór otrzymał plan litery *H*, z jednym ramieniem krótszym. W latach 1945-50 znajdowała się w nim szkoła, później biura i mieszkania. Obecnie częściowo znajduje się w ruinie, ale nowy prywatny właściciel planuje przeprowadzenie remontu obiektu. Wokół dworu rozciąga się **park** krajobrazowy (3,15 ha) rozplanowany w 1 poł. XIX w., na którego obwodzie częściowo zachowała się aleja grabowa. Na polanie po pfn. stronie dworu rosną pomnikowe drzewa: wiąz o obw. 370 cm i białodrzew 370 cm (w złym stanie zdrowotnym).

Po płn. stronie parku wznosi się bezstyłowa **kaplica** z 1899 r., zaadaptowana na kościół Najświętszego Serca Pana Jezusa w związku z utworzeniem tu w 1982 r. parafii. Po przeciwnej stronie ul. Szkolnej znajduje się szkoła z ok. 1910 r. oraz pochodząca z okresu międzywojennego kapliczka z figurą św. Wawrzyńca.

Po pld. stronie wsi położone jest **BOLECHOWO OSIEDLE** z fabryką chemiczną, powstałą w latach 1950-55 jako oddział zakładów gumowych „Stomil” z Poznania i później rozbudowaną. Obecnie jest to samodzielne przedsiębiorstwo „Guma-Bolechowo”, zajmujące się bieżnikowaniem, naprawą i skupem opon oraz produkcją regeneratu i granulatu gumy. Obok wybudowano osiedle mieszkaniowe dla pracowników zakładu.

Na płn. od stacji kolejowej znajduje się imponujący kompleks zabudowań wielkiej fabryki zbrojeniowej, powstałej w latach 1979-88 jako oddział jednej z fabryk poznańskich Zakładów HCP, obecnie Tłoczni Metali „Pressta” SA. Główna hala ma powierzchnię 6,5 ha. Oprócz produkcji na potrzeby wojska (metalowe elementy amunicji artyleryjskiej i raketowej, również na eksport) wytwarza grzejniki, butle gazowe, betoniarki, wyposażenie masarni. Mimo tego zakład ma problemy finansowe, a jego moce produkcyjne są wykorzystywane w niewielkim stopniu. Obok fabryki (w pomieszczeniach dawnej przychodni) ma siedzibę liceum ogólnokształcące.

W obiektach dawnego zaplecza budowy „Pressty” w marcu 1996 r. uruchomiono montownię autobusów „Neoplan”. Po przejęciu przez nowego właściciela pojazdy wytwarzane są obecnie pod nazwą „Solaris”. W krótkim czasie zakład stał się największym w kraju producentem autobusów – miejskich i turystycznych, a także trolejbusów (w 2003 r. 276 sztuk, w tym 169 na eksport do kilku krajów Europy).

Między „Presstą” a Szlachęcinem, po przeciwnej stronie drogi, wybudowano nowoczesną oczyszczalnię ścieków o przepustowości 4 tys. m³ na dobę. Początkowo była przeznaczona tylko na potrzeby fabryki i osiedla Zielone Wzgórza; po modernizacji stanie się oczyszczalnią międzygminną, obsługującą znaczną część terenu Puszczy Zielonka.

Po zach. stronie Bolechowa leży wieś **PROMNICE**, z końcowym przystankiem podmiejskiej linii autobusowej nr 12. Powstała w XVIII w. w okresie kolonizacji olęderskiej; pamiątką tego jest zabudowa rozłożona wzdłuż jednej drogi, prowadzącej równolegle do Warty. Przy szosie z Bolechowa do Biedruska zachował

się zespół zabudowań dawnej **rzeźni** z ok. 1910 r. Od płn. Promnice łączą się z osadą **ZŁOTORYJSKO**, podobnego pochodzenia (*Złotoryja* albo *Goślińczone Olędry*). Na granicy obu wsi rośnie dorodny okaz wiązu o obw. 480 cm, niestety dożywający kresu swoich dni.

W odl. 1,5 km na wsch. od Bolechowa znajduje się **Jez. Bolechowskie** (6 ha) – odosobniony akwen, położony w głębokiej śródleśnej kotlinie o zboczach pociętych jarami. Jezioro zarasta, a na brzegach wykształcił się interesujący pas szuwarów i oczeretów oraz zbiorowiska roślin wodnych (w tym gatunków chronionych) z lilią wodną, grążelem żółtym i osoką aloesowatą. Wokół znajdują się fragmenty torfiastych łąk, a na pld. brzegu las grądowy. W lesie po pld.-wsch. stronie jeziora rosną pomnikowe **drzewa**: dęby o obw. do 470 cm (niektóre otoczono płótkami) i sosna 280 cm. Proponuje się objęcie jeziora wraz z otoczeniem ochroną w formie rezerwatu. Naprzeciwko wjazdu do znajdującej się w pobliżu leśniczówki i entomologicznej stacji doświadczalnej znajduje się sosna o obw. 230 cm.

■ Przystanek PKP na linii Poznań–Wągrowiec. Przystanki PKS i KSK z połączeniami m.in. do Obornik, Piły, Poznania i Wągrowca. Podmiejskie linie autobusowe z Poznania: nr 12 i 111 ze Śródki, nr 188 z Piątkowa. Bar „U Konara”, ul. Graniczna 2, tel. 892 03 00.

BUGAJ – Niewielka osada w gminie Pobiedziska, przy szosie Poznań–Gniezno. Powstała w XVIII w. jako osada olęderska. W ramach zagospodarowania Szlaku Piastowskiego w 1978 r. w najwyższym miejscu terenu, już na terenie gminy Swarzędz, ustawiono drewniany **wiatrak koźlak** z 1840 r., przeniesiony z Chomęcic koło Poznania. Obok urządzono parking i punkt gastronomiczny. Kontynuuje on tradycję karczmy *Żółwieniec*, która w XIX w. stała samotnie w miejscu odgałęzienia od głównego traktu drogi do Barcinka.

Położony 1 km na płn. **BARCINEK** jest dawną własnością cysterek owińskich. Pierwsza wzmianka z 1340 r. (*Barchcino*). W 1781 r. całą wieś (4 domy) przeniesiono na prawa olęderskie. Koło Barcinka zlokalizowano zaporę Jez. Kowalskiego (patrz s. 11), a koło osady powstały osiedla domków letniskowych.

■ Przystanek PKS na żądanie, z połączeniami m.in. do Bydgoszczy, Gniezna, Klecka i Poznania. Bar „U Aśki”, tel. 815 56 37.

CZERNICE – Niewielka osada w gminie Murowana Goślina, znajdująca się wśród lasów 8 km na pld.wsch. od miasta. Położona jest przy dawnym trakcie z Kicina do Dąbrówki Kościel-

nej; przy drodze tej lub w jej pobliżu często spotyka się okazałe dęby o obw. do 420 cm.

Powstała na przełomie XVII i XVIII w. jako *Czarne Olędry*. W latach międzywojennych znajdowało się tu schronisko wycieczkowe gimnazjum żeńskiego im. Dąbrówki z Poznania – jedno z pierwszych schronisk młodzieżowych w Polsce (budynek schroniska został rozebrany kilka lat temu).

W rynnice polodowcowej po płn.-zach. stronie wsi położony jest rezerwat „Jezioro Czarne” (patrz s. 17).

■ Najbliższe połączenia komunikacyjne w Tucznie, 2,5 km na pld.wsch.

CZERWONAK – Duża wieś gminna, a właściwie podmiejskie osiedle przemysłowe i rozległe tereny mieszkaniowe, położone przy szosie i linii kolejowej Poznań–Wągrowiec. Zabudowa rozłożyła się wąskim, długim na 3 km pasem między prawym brzegiem Warty a krawędzią Wysoczyzny Gnieźnieńskiej, a także na stokach wysoczyzny. Warta w tym rejonie przebija się przez pasmo środkowopoznańskiej moreny czołowej (patrz s. 10). Dolina rzeki o szerokości zaledwie kilkuset metrów leży na wysokości ok. 50 m n.p.m., podczas gdy 2,5 km na wsch. od Warty leży Dziewicza Góra (143 m), a 5 km na zach. – Góra Moraska (154 m n.p.m.).

Nazwa wsi pochodzi prawdopodobnie od czerwca polskiego – owada hodowanego na stokach Dziewiczej Góry przez cysterki z Owińsk dla uzyskania czerwonego barwnika. Pierwszy raz wzmiankowana była w 1411 r. jako *Czirwony Mlin*, należący do kapituły poznańskiej. Jego nazwę w 1510 r. zapisano *Czyrwoony Kij* i zapewne przez skrócenie tej formy powstało obecnie brzmienie nazwy wsi. W 1545 r. proboszcz katedry sprowadził do niego papiernika w celu przekształcenia młyna w papiernię (jedną z dwóch w ówczesnej Wielkopolsce). Wsch. część wsi to dawna osada olęderska Czerwonczyn, założona w 1781 r. w kluczu kicińskim majątków kapitulnych. Na pocz. XX w. wybudowano linię kolejową z Poznania do Skoków, co dało podstawę do rozwoju zakładów przemysłowych w dolinie Warty (zwłaszcza w latach dwudziestych XX w.).

W dolinie rzecznej powstało kilka dużych przedsiębiorstw. Pojawiają się nawet opinie, że Czerwonak jest najbardziej uprzemysłowioną wsią w Polsce. Największy jest zakład „Energetyka Czerwonak”, wytwarzający i naprawiający urządzenia dla elektrowni i jednostek dystrybucji energii. Tradycje dawnej papierni kontynuuje Fabryka Papieru, założona w 1928 r. i wytwarzająca galanterię papierniczą. W okresie okupacji hitlerowskiej niszczone w niej polskie książki i dokumenty (w latach 1939-42 było ich łącznie 77 445 kg). Na płn. skraju wsi powstał w 1955 r. wielki elewator zbożowy, w latach siedemdziesiątych powiększony

o zespół żelbetowych silosów. Był on nawet przystosowany do odbioru zboża z barek rzecznych. Wśród innych przedsięwzięć do większych należą: duża wytwórnia rur preizolowanych „Star Pipe”, fabryka papy termozgrzewalnej i asfaltowej „Lemar”, zakład stolarki z tworzyw sztucznych „Vox-Chemia”, zakład folii i opakowań „Paco”, zakład maszyn rozlewniczych „Komproz”, wytwórnia opakowań „Koala”, zakład recyklingu odpadów użytkowych. Ma tutaj również siedzibę Zakład Ochrony Lasów, podległy Generalnej Dyrekcji Lasów Państwowych. Na rozległym obszarze Czerwonaka działa też znaczna liczba zakładów małej przedsiębiorczości i warsztatów rzemieślniczych.

Oprócz terenów zabudowy jednorodzinnej znajduje się w płn. części Czerwonaka osiedle bloków mieszkalnych im. 40-lecia PRL, zbudowane w latach 1985-87. Zespół starszych zabudowań na płd.wsch. od niego, w rejonie pl. Zielonego, stoi na miejscu dawnej wsi Miękówko – ongiś osady olęderskiej (liczącej w końcu XVIII w. dwa „dymy”), a później niewielkiego folwarku.

Na skarpie doliny naprzeciwko stacji kolejowej wznosi się **kościół** parafialny Niepokalanego Serca NMP z lat 1973-79 (arch. Aleksander Holas). Przy szosie, po płd. stronie stacji kolejowej, w 1985 r. odsłonięto **pomnik** projektu Józefa Kalisza na ku czci mieszkańców wsi poległych 16 II 1945 r. w walce z niedobitkami armii hitlerowskiej. Od strony torów kolejowych wypisane są na nim nazwiska dziewięciu poległych (pochowani są oni na cmentarzu w Kicinie). W 1993 r. umieszczono na tym pomniku tablicę ku czci wszystkich poległych i pomordowanych. Ośrodek Kultury, mieszczący się nieco dalej w dawnym budynku kina, w latach 2003-04 przebudowano i nadano mu efektowną formę zewnętrzną szachulcowego młyna wodnego (umieszczona na zewnątrz atrapa koła młyńskiego nawiązuje do herbu gminy). Przy ul. Leśnej staraniem miejscowego samorządu powstała nowoczesna hala sportowa, otwarta w październiku 2002 r. Nieco później w jej budynku urządzono reprezentacyjną salę posiedzeń Rady Gminy. Siedziba Urzędu Gminy znajduje się obecnie w dawnym budynku ośrodka zdrowia, oddanym do użytku w 1989 r. przy ul. Źródlanej.

Wycieczki: szlak 1.

■ Stacja PKP na linii Poznań–Wągrowiec, ul. Gdyńska 53, tel. 863 54 50, i przystanek Czerwonak Osiedle (dla niektórych pociągów). Przystanki PKS i KSK z połączeniami m.in. do Obornik, Piły, Poznania i Wągrowca. Autobusy podmiejskie linii 10-12 i 111 z Poznania–Śródki. Restauracja „Olivia”, ul. Gdyńska 42, tel. 652 60 60. Bary: „Olimpijczyk”, ul. Leśna 6, tel. 892 98 63; „Pod Kasztanem” przy stacji PKP; „Wim”, ul. Gdyńska 87, tel. 652 63 07; ul. Gdyńska 126. Gminny Ośrodek

Kultury „Sokół”, ul. Gdyńska 47, tel. 652 60 30. Urząd Gminy, ul. Źródłana 39, tel. 654 42 04. Poczta (nr kodu 62-004), ul. Gdyńska 28, tel. 811 10 13. Policja, ul. Gdyńska 30, tel. 812 01 97. Apteka, ul. Źródłana 39, tel. 812 00 31. Stacja benzynowa, ul. Gdyńska 2, tel. 812 06 71.

DĄBRÓWKA KOŚCIELNA – Wieś w gminie Kiszkowo, położona w pagórkowatej okolicy po wsch. stronie lasów Puszczy Zielonka.

W dokumencie z 1348 r. wymieniony jest *Dirsikragius heres in Dambrowa* [Dzierżykraj pan w Dąbrówce], prawdopodobnie z rodu Nałęczów. Była to wtedy znaczna osada, a pierwszy kościół wybudowano tu przed 1404 r. Od XVII w. wieś stała się znaną miejscowością pielgrzymkową, gdy obraz Matki Boskiej, umieszczony na dębie przy drodze do Kiszkowa, zaczął jaśnieć nadzwyczajnym blaskiem, więc przeniesiono go do kościoła. Miejscowość nabrała szczególnego znaczenia w okresie zaborów, gdy pielgrzymki i manifestacyjne nabożeństwa podtrzymywały polskość wśród osób odwiedzających Dąbrówkę. Dziś główne uroczystości maryjne odbywają się 15 sierpnia i 8 września.

Na wzgórzu 120 m n.p.m. wznosi się neobarokowy **kościół** Wniebowzięcia NMP.

Stawiane tu kościoły często ulegały pożarom. Poprzednia, drewniana świątynia z 1777 r. spaliła się w nocy 9/10 X 1925 r. Budowę murowanego kościoła rozpoczęto w 1928 r. i do wybuchu II wojny światowej wykonano mury oraz wieżę. W przykrytym prowizorycznym dachem obiekcie hitlerowcy umieścili jeńców budujących lotnisko w pobliskich Bednarach, a następnie był tu magazyn materiałów budowlanych. Budowę podjęto w 1948 r. i ukończono w 1956 r., a świątynię konsekrowano w 1964 r.

Wnętrze kościoła jest pozbawione zabytków. W ołtarzu głównym, wykonanym w kształcie rozłożystego dębu z połączonymi liśćmi, znajduje się cel przybywających tu pielgrzymek – obraz Matki Boskiej Dąbrowieckiej (namalowana w 1955 r. przez Leonarda Torwirta kopia wizerunku z XVII w.), koronowany 16 VI 1969 r. przez prymasa Stefana Wyszyńskiego (pierwotne korony skradziono, ponowna koronacja nastąpiła 26 VI 1994 r.). Obok kościoła rośnie pomnikowa robinia akacjowa o obw. 300 cm, a przed nim stoi figura Matki Boskiej z 1912 r. Plebania została wybudowana w latach trzydziestych XX w.

Dom nr 1 przy wjeździe do Dąbrówki od strony Kiszkowa to dawny **dwór** z ok. 1890 r. W obrębie samotnego gospodarstwa na ptn.zach. od wsi rosną pomnikowe **lipy** drobnolistne o obw. 320 i 330 cm. W głębokiej dolinie Dzwonówki na ptn. od wsi (różnica wysokości ok. 40 m) znajduje się zespół **stawów** rybnych, na których prowadzona jest hodowla narybku.

■ Końcowy przystanek na linii PKS z Gniezna przez Kiszkowo.

DZIEWICZA GÓRA – Osada leśna w gminie Czerwonak, położona 3 km na płn.wsch. od Czerwonaka. Dawniej miało tu siedzibę nadleśnictwo. Zachowało się kilka zabudowań szachulcowych z końca XIX w. i dom z podcieniem z lat dwudziestych XX w.

W sąsiedztwie osady urządzono parking oraz punkt odpoczynku dla turystów z wiatą i miejscem na rozpalenie ogniska. Rozpoczyna się tu ścieżka przyrodniczo-leśna „Dziewicza Góra”, urządzona w 1999 r. staraniem nieistniejącego już Nadleśnictwa Czerwonak, na której na 15 przystankach można zapoznać się z prawami przyrody rządzącymi lasem, zasadami racjonalnej gospodarki leśnej i specyfiką pracy leśników. Trasa ma dł. 5,5 km, a w krótszym wariantcie – 3,0 km.

Położony niedaleko wierzchołek Dziewiczej Góry (a właściwie „masyw” o trzech wierzchołkach, z najwyższym środkowym – 143 m n.p.m.) porośnięty jest lasem. W związku z tym nie funkcjonuje on jako punkt widokowy, a wycinkowe panoramy można oglądać jedynie z nielicznych polan i przecinek (proponuje się ustawienie tu wieży przewyższającej korony drzew). Na szczycie znajduje się węzeł szlaków pieszych. Okoliczne lasy są bardzo interesujące (patrz s. 15). Nazwę Dziewiczej Góry okoliczna ludność urobiła od dziewic – zakonnice z Owińsk (od 1252 r. aż do rozbiorów znajdowała się ona w posiadaniu klasztoru).

Przy drodze prowadzącej na płn.wsch. od osady rosną pomnikowe okazy drzew – sosny o interesującym pokroju (niestety przeważnie usychające) oraz dąb (patrz szlak 14).

Wycieczki: szlaki 1, 2, 5, 9.

■ Najbliższe połączenia komunikacyjne w Czerwonaku lub Kicinie (3 km).

DZWONOWO – Osada w gminie Skoki, wśród lasów, w pobliżu Jez. Dzwonowskiego.

Nazwa wsi pierwotnie brzmiała *Zwanowo* – od wyrazu *zvon* = staropolskiego określenia dzwonu. Powstała przy dawnym trakcie Poznań–Kcynia. Na kartach historii w 1307 r. pojawił się Dobrogost *de Swanow*, który w latach 1308-26 piastował godność wojewody poznańskiego. Do XVI w. była to znaczna osada o miejskim zakroju, jedna z siedzib rodu Nałęczów (którzy później przyjęli nazwisko Dzwonowskich). Od XIV do końca XVIII w. istniał tu kościół. Zmiana przebiegu głównych dróg spowodowała Dzwonowo do niewielkiej miejscowości śródleśnej.

Obecnie znajdują się tu cztery gospodarstwa ze starymi zabudowaniami. W rozwidleniu dróg po płn. stronie wsi rośnie dorodny jesion o obw. 320 cm.

W odległości 2 km na płd. od wsi znajduje się odrębna osada Dzwonowo Leśne (patrz szlak 4).

Wycieczki: szlak 8.

■ Najbliższy przystanek PKS w Dąbrówce Kościelnej (3 km na płd.wsch.).

GŁĘBOCZEK – Nieduża wieś w gminie Murowana Goślina, położona 7 km na wsch. od miasta, w dolinie Goślinki, która jest tu głęboko wcięta w otaczający zalesiony teren.

Dawniej zwany był też *Głębociec* – od staropolskiego określenia kotliny czy miejsca obniżonego. Wzmiankowany od 1354 r., do XVI w. znajdował się w rękach Głębockich herbu Łódzia. Od 1445 r. do poł. XVI w. przejściowo miał prawa miejskie. Od końca XIV w. istniał tu kościół parafialny, rozebrany w 1744 r.

Pośrodku wsi zwraca uwagę pomnikowa **sosna** o rozrośniętej parasolowatej koronie i obw. 300 cm, rosnąca na skarpie i wskutek erozji mająca częściowo odstłonięty system korzeniowy. W gospodarstwie nr 5 znajduje się kamienno-szachulcowy **spichrz** z końca XIX w.

Po wsch. stronie wsi leży **jeziorko** o tej samej nazwie (3 ha), o brzegach zarośniętych i trudno dostępnych. Po jego płd.-wsch. stronie, na lewym brzegu Goślinki, zachowało się grodzisko stożkowate „Pański Dwór” o średnicy 30 m. W lesie na wsch. od wsi, przy starym trakcie do Dąbrówki Kościelnej, zachował się zwracający uwagę, nietypowy **dom** pochodzący z końca XIX w. (dawna leśniczówka?) – kamienno-ceglano-szachulcowy, z drewnianym gankiem.

W dolinie Goślinki na ptn.zach. od wsi leży malownicze Jez. Leśne (patrz szlak 12). Na zach. brzegu tego jeziora utworzono rezerwat „Żywiec Dziewięciolistny” (patrz s. 18). Przy drodze do Murowanej Gośliny w 1995 r. założono na pow. 7,73 ha plantację sosny czarnej, stosowanej ostatnio coraz częściej jako domieszka w celu gatunkowego zróżnicowania zalesień. Przy drodze do osady Celiniec, 1600 m na płd. od wsi, rośnie dąb o obw. 330 cm.

Wycieczki: szlaki 8, 12.

■ Najbliższe połączenia komunikacyjne w Łopuchowie, 5 km na ptn.

JANIKOWO – Wieś w gminie Swarzędz, położona przy szosie nr 5 oraz w dolinie Głównej na ptn. od szosy.

Nazwa pochodzi od Janika – zdrobniałej formy imienia Jan. Wzmiankowana po raz pierwszy w 1287 r. (*Janicowo*), przez wieki była własnością kapituły poznańskiej. W XVIII w. w ramach klucza kicińskiego została przeniesiona na prawa osady ołędzkiej.

Po 1989 r. powstało tu wiele zakładów produkcyjnych, magazynów i hurtowni, zwłaszcza branży spożywczej, drzewnej

i materiałów budowlanych. Płn.-wsch. częścią wsi Janikowo jest obecnie dawna wieś, a później folwark **NOWY DWÓR**. W sąsiedztwie położone jest rozległe osiedle domków letniskowych.

W dolinie Głównej na płn.wsch. od Janikowa znajduje się osada **MECHOWO** z dawnym młynem wodnym, w którym w 1929 r. ulokowano fabryczkę akumulatorów (późniejszy zakład doświadczalny Centralnego Laboratorium Akumulatorów i Ogniwi). Na grobli przechodzącej przez dolinę rośnie wierzba o obw. 380 cm. Nad Główną powstał niedawno kompleks stawów rybnych.

■ Przystanek PKS z połączeniami m.in. do Bydgoszczy, Gniezna, Kłecka i Poznania. Podmiejska linia autobusowa S2 Poznań (Śródka)–Swarzędz. Bary: ul. Gnieźnieńska 23, 42 i 57 (tel. 815 07 56). Stacja benzynowa i bar w Nowym Dworze przy szosie nr 5, tel. 815 07 34.

JERZYKOWO – Wieś w gminie Pobiedziska, położona 7 km na zach. od miasta, w dolinie Głównej i między tą doliną a szosą nr 5. Boczna droga do Kołatki i Wierzonki przechodzi tutaj na drugą stronę doliny Głównej przez zaporę pośrednią, spiętrzającą wsch. część Jez. Kowalskiego.

O starym osadnictwie tutejszym świadczy prehistoryczna łódź-dłubanka o długości 3,25 m, odkopana w 1912 r. na wsch. brzegu Jez. Kowalskiego. Pierwsza wzmianka z 1235 r. dotyczy darowania wsi kościołowi poznańskiemu przez rycerza Jerzyka (Jurzyka). W 1266 r. *lurzykowo* zostało przez Bolesława Pobożnego osadzone na niemieckim prawie wiejskim. W 1380 r. kapituła poznańska zamieniła Jerzykowo z Mikołajem Ostrowskim (z rodu Czewojów, właścicielem pobliskiej wsi Kowalskie) na odległe o 4 km Jankowo. Do 1565 r. nazwę wsi zapisywano też *lrzykowo*. W 1913 r. tutejszy majątek (344 ha) rozparcelowano, osadzając kolonistów niemieckich.

Przy szosie znajduje się centrum handlowe wsi. W sąsiedztwie (ul. Spokojna) powstała niedawno nowoczesna szkoła, oddana do użytku 2 IX 2002 r. Znany pomnikiem przyrody jest **sosna „Parasol”** o obw. 270 cm przy ul. Okrężnej 9 (widoczna z szosy nr 5). Bliżej rzeki znajduje się poewangelicki **kościół** Niepokalanego Serca NMP, neogotycki, pochodzący z 1901 r. (katolicki od 1946 r., od 1976 r. parafialny). Wewnątrz balkon z boku nawy. Po płd. stronie kościoła znajduje się wybudowana w tym samym czasie pastorówka. W sąsiedztwie rozciąga się enklawa wysokiej zieleni – dawny park (0,96 ha) z końca XIX w. Kapliczka z figurą Matki Boskiej, znajdująca się przy zaporze, pochodzi z 1928 r.

W części wsi na prawym brzegu Głównej, przy ul. Okrężnej 42, znajduje się najstarszy **dom** wsi – szachulcowy, pochodzący

z 2 poł. XIX w. Od 1995 r. administruje nim Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy. Obok tego domu rośnie okazały **dąb** szypułkowy o obw. 550 cm.

W związku ze spiętrzeniem jeziora w okolicy rozwinęło się budownictwo letniskowe i rekreacyjne, zwłaszcza wzdłuż płd., zalesionego brzegu doliny. Rozległe tereny działek rekreacyjnych powstały też na płn.wsch. i wsch. od Jerzykowa – w rejonie osad Kołata, Gorzkie Pole i Borowo.

■ Połączenia komunikacyjne – patrz Biskupice. Restauracja „Mieszko”, tel. 815 53 87, i bar „Relax”, tel. 815 53 95, w centrum handlowym przy szosie nr 5.

JERZYN – Wieś w gminie Pobiedziska, położona 4 km na płn.zach. od miasta, na płd. brzegu Jez. Jerzyńskiego.

Wzmiankowana po raz pierwszy w 1266 r., gdy książę Bolesław Pobożny zezwolił na lokację swej wsi *Gyrzyno* i przyznał jej 12 lat zwolnienia z podatków. Nazwa pochodzi od imienia Jerzy lub podobnego. Później był to folwark w majątności Krzeslice, który w 1580 r. należał do Piotra Przeclawskiego. W XIX w. przeszedł w ręce niemieckie. W 1920 r. majątek przejął Bank Potocki-Kwilecki i częściowo rozparcelował.

Znajduje się tu bezstyłowy **dwór**, zbudowany w końcu XIX w. dla rodziny Jahns, z niesymetrycznym skrzydłem z wieżą od strony wsch. Otacza go **park** krajobrazowy (4,20 ha), rozplanowany w tym samym czasie na łagodnej pochyłości terenowej, z dębem o obw. 410 cm i klonem 330 cm. Z tyłu znajduje się folwark.

■ Najbliższe połączenia komunikacyjne w Pobiedziskach, 4 km na płd.wsch.

KAMIŃSKO – Wieś w gminie Murowana Goślina, położona 6 km na płd.wsch. od miasta. Terenowa stacja badawcza Katedry Hodowli Lasu poznańskiej Akademii Rolniczej.

Jest to obecnie największa osada w głębi terenu Puszczy Zielonka. Powstała w XVIII w. (*Kamińskie albo Pławińskie Ołędry*) wzdłuż drogi od jeziora do wsi Pławno i mająca charakterystyczną dla kolonizacji ołędzkiej rozproszoną zabudowę. Stare domy są tu już coraz mniej liczne, natomiast we wsi i w okolicy, na terenach piaszczystych enklaw i niewielkich lasków, powstały w ostatnich 40 latach rozległe osiedla domków letniskowych i rekreacyjnych. Najstarsze z nich, przy drodze do Okońca, popularnie bywa nazywane „Florydą”. Zwracającym uwagę nowym obiektem jest zbudowany przy głównej drodze ośrodek szkoleniowo-rekreacyjny, uruchomiony w lipcu 2000 r. i obecnie działający pod nazwą „Dwa Stawy” (przy jego zabudowaniach znajduje się zagospodarowany teren parkowy o pow. 4,5 ha).

Po zach. stronie wsi położone jest Jez. Kamińskie, nad którym przy drodze do Murowanej Gośliny urządzono niewielkie kąpielisko. Płd. brzeg jeziora nie jest dostępny – znajduje się tam jednostka obrony przeciwlotniczej, jeden z dwóch na terenie Puszczy Zielonka obiektów wojskowych.

Kamińsko od płd.wsch. niepostrzeżenie łączy się z sąsiednią wsią **PŁAWNO** o starszym pochodzeniu (wzmiankowanej jako *Plawne* w 1423 r.) i odmiennym, skupionym układzie zabudowy. Znajduje się tu zakład drzewny firmy „Twaróg”, wytwarzający parkiety. W lesie przy drodze do Czernic, 1 km na wsch. od Pławna, rośnie **dąb** o obw. 420 cm.

Wycieczki: szlak 2.

■ Najbliższe połączenia komunikacyjne w Murowanej Goślinie, 6 km na płn.zach. Hotel i restauracja „Dwa Stawy”, tel. 812 21 21.

KARCZEWO – Nieduża wieś w gminie Kiszkowo, położona 3 km na zach. od stolicy gminy, przy drodze do Dąbrówki Kościelnej.

Nazwa wsi świadczy, że prawdopodobnie powstała ona na miejscu wykarczowanego lasu. Pierwszy raz wzmiankowana w 1248 r. (*Carczewo*), do XVI w. była gniazdem rodziny Karczewskich. W 2 poł. XIX w. Wasilewscy sprzedali tutejszy majątek w ręce niemieckie, a od 1910 r. należał on do Filipowskich.

W zach. części wsi znajduje się **dwór** z ok. 1880 r. Otacza go **park** krajobrazowy (3,40 ha) z 2 poł. XIX w., z trzema stawami, w którym rosną drzewa w wieku do 150 lat, m.in. przed dworem **dąb** o obw. 380 cm oraz kasztanowiec i wiąz szypułkowy po 320 cm. Przy brukowanej drodze ze wsi do szosy zachowała się częściowo stara **aleja** lipowa.

Przy drodze w kierunku Dąbrówki Kościelnej, na skraju lasu 500 m od wsi, rośnie dorodny **dąb** o obw. 400 cm.

■ Przystanek PKS na linii Gniezno–Dąbrówka Kościelna.

KARŁOWICE – Wieś w gminie Swarzędz, położona przy drodze Wierzonka–Tuczno.

Tutejszy **dwór** z 2 poł. XIX w. ma rzut litery *T*, a piętrowe skrzydło poprzeczne w tzw. stylu okrągłego łuku dobudowano do starszej budowli parterowej. Wokół rozciąga się **park** krajobrazowy (2,50 ha), założony zapewne w latach ok. 1860-80. Na płd. od dworu znajduje się w nim pagórek z kamienną lodownią, obok którego rośnie lipa drobnolistna o obw. 300 cm. Najokazalszym drzewem w parku jest jesion wyniosły o obw. 360 cm, stojący koło nowego budynku wzniesionego obok dworu. Wzdłuż płd. granicy parku rośnie rząd okazałych kasztanowców, a w jego

płd.-wsch. narożniku zachował się sztuczny kopiec, na którym dawniej stała altana. Przy przystanku autobusowym naprzeciwko parku rośnie dąb o obw. 320 cm.

Zabudowania **folwarku** pochodzą częściowo z końca XIX w., m.in. nietynkowany spichrz z 1881 r. o trzech kondygnacjach, a także kuźnia z 1878 r. (z wieżą). Po płn. stronie folwarku zachował się zespół czworaków z lat 1907-12. W latach 1988-98 powstała tu niewielka **kaplica** o ciekawej architekturze, filialna w parafii Wierzenica (proj. Michał Ankiersztajn i Jarosław Wroński). W 2004 r. umieszczono w niej dwa witraże autorstwa Michaliny Mendelewskiej.

W odl. 2 km na wsch. znajduje się osada **SKORZĘCIN**, ostatnio prawie wyludniona. W 1238 r. książę Władysław Odonic potwierdził nadanie wsi *Curenczino* joannitom poznańskim, które miało miejsce rzekomo ok. 1170 r. Kazimierz Wielki w 1340 r. odkupił wieś i nadał ją cysterkom z Owińsk. W 1580 r. nazwę wsi zapisano w postaci *Kurzęcino*. W literaturze podawano, że na wzniesieniu po wsch. stronie zabudowań znajduje się grodzisko w formie ściętego stożka o wys. 10 m i średnicy podstawy 33 m. Badania weryfikacyjne wykazały, że najprawdopodobniej jest to twór naturalny.

■ Dwa przystanki podmiejskich linii autobusowych: S3 ze Swarzędza i 23 z Poznania-Śródki.

KICIN – Duża wieś w gminie Czerwonak, położona przy drodze z Poznania przez Mielno do Wierzonki i odchodzących od niej drogach bocznych, na skraju lasów otaczających Dziewiczą Górę. Zakład przetwórstwa mięsnego „Alban”, wytwórnia opakowań foliowych, wiele drobnych zakładów rzemieślniczych i usługowych.

Odkryto tu cmentarzysko z II-III w. n.e., zaliczane do kultury pomorskiej. Pierwsza wzmianka o wsi *Kycin* zawarta jest w dokumencie biskupa Jana Doliwy z 1316 r. wystawionym dla tutejszego sołectwa. Nazwa wsi jest formą dzierżawczą od nazwiska Kita. Przez wiele lat (do końca XVIII w.) Kicin był własnością kapituły poznańskiej i uposażeniem prepozyta (proboszcza) katedralnego. Kościół tutejszy ufundowano być może jeszcze w XII w., ale w źródłach pojawił się on dopiero w 1405 r. W 1780 r. w okolicznych majątkach tzw. klucza kicińskiego zaprowadzono gospodarkę czynszową, wzorowaną na osadach ołęderskich. W latach 1941-43 istniał w Kicinie hitlerowski obóz pracy dla Żydów.

Przy drodze wjazdowej od strony Poznania zachowała się **figura** Chrystusa, wystawiona w 1923 r. Obok głównego skrzyżowania wsi stoi dawny **zajazd** (ul. Poznańska 49) z ok. 1910 r., częściowo o konstrukcji szachulcowej, a obok murowano-szachulcowa dawna **kuźnia** podcieniowa z XIX/XX w. Jeszcze dalej

wznoszą się kamienne **budynki** z pocz. XX w., będące pozostałością tutejszego majątku: dom robotników folwarcznych (ul. Poznańska 61) i za nim dom oficjalistów dworskich (nr 63).

Drewniany **kościół** parafialny św. Józefa wzniesiono zapewne w latach 1749-51 z fundacji biskupa poznańskiego Józefa Tadeusza Kierskiego. Stoi na wzgórzu, które być może jest grodziskiem. Ma prezbiterium nieco węższe od nawy i gontowe dachy, a wieża od strony zach. została odbudowana w 1863 r. Wyposażenie wnętrza pochodzi z XVIII w. (m.in. rokokowy ołtarz główny, ambona i chrzcielnica). Polichromię neorokokową na ścianach i stropie wykonano w czasie restauracji w latach 1905-07. W ołtarzu głównym znajduje się pochodząca z 1678 r. kopia obrazu *Matka Boska Gostyńska*, a po lewej stronie prezbiterium – obraz *Matka Boska Śnieżna* z lat ok. 1620-30. Przy kościele stoi dzwonnica z 1985 r., a obok plebania z pocz. XX w., nietynkowana, z dachem naczółkowym.

Na **cmentarzu**, położonym przy ul. Swarzędzkiej, na lewo od wejścia znajdują się: tablica z nazwiskami 33 parafian, którzy stracili życie w latach 1914-20, oraz groby 3 ochotników poległych 8 IX 1939 r. i 9 mieszkańców Czerwonaka, którzy stracili życie 16 II 1945 r. w starciu z niedobitkami wojsk hitlerowskich, uciekającymi z poznańskiej Cytadeli. Po lewej stronie głównej drożki pochowany jest ks. Ludwik Haase (1873-1940), tutejszy proboszcz, zmarły w obozie dla internowanych księży w Chłudowie.

Pod lasem w płn.-wsch. części wsi w latach siedemdziesiątych budowano zajazd „Orlinek”, który nie został dokończony; obecnie znajduje się w nim kameralny ośrodek konferencyjny poznańskiego uniwersytetu. Obok urządzono parking leśny. Na skraju wsi przy ul. Nowe Osiedle powstał ośrodek sportowy LKS z torem gokartowym i szkołą ruchu drogowego. Za prowadzenie szkolenia drogowego wśród dzieci i młodzieży tutejszy Klub Motorowy LKS otrzymał w 1978 r. medal UNESCO.

Wycieczki: szlak 9.

■ Podmiejskie linie autobusowe nr 21, 22 i 23 z Poznania-Śródki. Dom Gościnno-Konferencyjny UAM, ul. Poznańska, tel. 812 74 31.

KISZKOWO – Wieś gminna, położona na stoku doliny Małej Wełny, przy szosie Gniezno–Sława Wilkp. Ośrodek handlowo-usługowy dla rolniczej okolicy, nowoczesna wytwórnia pasz polsko-holenderskiej firmy LNB. Węzeł dróg lokalnych.

Nazwa wsi ma pochodzić od rycerza Kiszki z rodu Nałęczów – faworyta króla Kazimierza Wielkiego. Pierwsza wzmianka z 1383 r. Dawniej było to miasto – prawa miejskie sprzed 1395 r. (właścicielem

Kiszkowa był wtedy sędzia kaliski Mikołaj Nałęcz, słynny „diabeł wenecki”, odebrane przez Prusaków w końcu XIX w. W XV w. tutejsze dobra należały do Korzboków (przyjęli oni nazwisko Kiszczowskich), po nich do Niemojewskich, Radziwińskich, a po rozbiorach przeszły w ręce niemieckiej rodziny von Zastrow. We wrześniu 1939 r. mieszkańcy stawili tu zbrojny opór wkraczającym wojskom hitlerowskim.

Kiszkowo zachowało stary wrzecionowaty **układ przestrzenny** dawnego miasta, z położonym pośrodku Rynkiem. Większy zespół zabudowy o charakterze małomiasteczkowym pochodzi częściowo z 2 poł. XIX w. Po wsch. stronie Rynku od 1975 r. stoi **pomnik** poświęcony poległym za Ojczyznę w latach 1918-19 i 1939-45. Na zach. skraju wsi znajduje się pawilonowa **szkoła** – pomnik Tysiąclecia, zbudowana w 1967 r. Obok powstał budynek gimnazjum, oddany do użytku w 2002 r.

Przy ul. Gnieźnieńskiej, na wsch. od Rynku, wznosi się drewniany **kościół** św. Jana Chrzciciela z 1733 r. Ma wieżę od strony zach. (zwieńczoną herbem Piława prymasa Teodora Potockiego), prezbiterium nieco węższe od nawy i gontowe dachy. Barokowe wyposażenie wnętrza pochodzi z XVIII w., starsza jest rzeźba *Pietà* z XVII w. Do kościoła przylega od płd. wcześniejsza murowana kaplica grobowa z 1695 r., ufundowana przez właściciela Kiszkowa, Łukasza Niemojewskiego.

Ponad skarpą doliny na płd.zach. od Rynku (ul. Kościelna) góruje neoromański **kościół** poewangelicki Najświętszego Serca Jezusa z ok. 1880 r.

Na **cmentarzu**, położonym przy wylocie szosy na Janowiec, na prawo od wejścia pochowany jest Michał Kochanowicz (1885-1919), poległy w czasie walk powstania wielkopolskiego między Kcynią a Szubinem. Na jednym z grobów w centralnej części cmentarza umieszczono tablicę ku czci Franciszka Spornego (1906-40), kierownika tutejszej szkoły, zamordowanego w hitlerowskim obozie w Mauthausen.

■ Przystanki PKS i KSK (główny na Rynku) z połączeniami m.in. do Gniezna, Janowca, Poznania, Skoków i Wągrowca. Restauracja „Wełnianka”, Rynek 6, tel. 429 70 89. Urząd Gminy, ul. Szkolna 2, tel. 429 70 10. Poczta (nr kodu 62-280), ul. Szkolna 24a, tel. 427 60 51. Apteka, ul. Szkolna 24, tel. 427 60 71. Stacje benzynowe: ul. Ogrodowa 5, tel. 429 70 60; przy wylocie szosy w kierunku Janowca Wlkp., tel. 429 70 92.

KOBYLNICA – Duża wieś w gminie Swarzędz, położona przy szosie i linii kolejowej Poznań–Gniezno. Drogi boczne do Swarzędza i Wierzonki. Wytwórnia metalowych mebli i elementów instalacyjnych „Ossmet”, liczne zakłady rzemieślnicze.

Jest znana od 1430 r. (*Cobilnicza*), a o starszym osadnictwie tutejszym świadczy znaleziona w okolicy osada z okresu halsztackiego epoki żelaza (VI-V w. p.n.e.). Od lat osiemdziesiątych XIX w. Kobylnica była popularną wśród polskich mieszkańców Poznania miejscowością wycieczkową (w odróżnieniu od odwiedzanego raczej przez Niemców Puszczykowa).

W Kobylnicy urodził się Józef Trenarowski (1907-65), rzeźbiarz. Tworzył wielkie kompozycje z granitu, drewna i brązu, był m.in. współautorem pomnika Braterstwa Broni w Warszawie.

Przy skrzyżowaniu głównej szosy (ul. Poznańskiej) z ul. Krętą znajduje się dawny **dom dziecka**. Pierwotnie był to obiekt Towarzystwa Kolonii Wakacyjnych i Stacji Sanitarnych „Stella”, wzniesiony w latach 1898-99 na gruntach zakupionych ze składek społecznych i rozbudowany w 1913 r. wg projektu Stefana Cybichowskiego. Organizowano tu wakacje letnie dla biednych polskich dzieci (w 1913 r. wysłano 172 dzieci), od 1902 r. działała również całoroczna stacja sanitarna, do której przyjmowano dzieci po przebytych chorobach. Od 1936 r. odbywały się tu też wczasy zdrowotne dla kobiet.

Przy domu kolonijnym urządzono ogród warzywny i park (zajmował się tym osobiście długoletni prezes „Stelli” – hr. Wawrzyniec Engeström z Jankowic). Później dokupiono jeszcze 0,89 ha gruntów po przeciwnej stronie obecnej szosy i urządzono tam drugi ogród, nazwany w 1912 r. imieniem Engeströma (dziś zdewastowany). Całość chroniona jest obecnie jako park zabytkowy (2,11 ha), z drzewostanem w wieku 60-70 lat i pojedynczymi drzewami starszymi. W płd.-zach. narożniku terenu znajduje się neogotycki budynek kaplicy z 1903 r. (proj. Ludwik Frankiewicz), obecnie nieczynnej, a po pożarze w 2000 r. zrujnowanej. Była ona połączona z nieistniejącą już drewnianą jadalnią, stanowiącą coś w rodzaju nawy, a do niedawna pełniła funkcję kościoła parafialnego.

Po II wojnie światowej w obiektach kolonijnych znajdowała się placówka „Caritasu”, a potem Państwowy Dom Dziecka. Na starym budynku od strony szosy wmurowana jest kamienna **tablica** ku czci Bronisława Gąsiorowskiego z Bytnia – członka honorowego i protektora Towarzystwa „Stella”. Obok starych zabudowań (obecnie rozbudowywanych) powstał po 1990 r. kompleks nowych obiektów Ośrodka Wspomagania Rodziny o ciekawej architekturze (proj. J. Przybyszewska).

Po przeciwnej stronie ul. Poznańskiej wznosi się zbudowana w latach sześćdziesiątych **szkoła** Tysiąclecia. Ma w niej siedzibę popularne całoroczne schronisko młodzieżowe.

Na ścianie budynku dworca kolejowego od strony torów wmurowano w 1985 r. **tablicę** przypominającą fakt istnienia w Kobylnicy od kwietnia 1942 do sierpnia 1943 r. żydowskiego obozu, którego więźniowie budowali tory łącznicy do Franowa (w obozach pracy w Gruszczynie, Kobylnicy i Sarbinowie zginęło łącznie ok. 180 Żydów; pochowano ich w zbiorowym grobie na nowym cmentarzu w Uzarzewie). Przed dworcem rośnie lipa o obw. 370 cm.

W 1975 r. utworzono w Kobylnicy ośrodek duszpasterski, później przekształcony w parafię, dla której w części wsi na płd. od linii kolejowej, przy ul. Polnej, powstał po 1982 r. **kościół** Św. Krzyża (arch. Aleksander Holas), konsekrowany w 1994 r., o nietypowym układzie rozplanowanym wzdłuż przekątnej wnętrza.

W latach 1913-18 w okolicznych lasach odbywały się zbiórki skautów. Szczególną ich czią cieszył się stary dąb, zwany „Piastowskim” (jego zwalony pień leży przy drodze równoległej do szosy nr 5, 500 m na wsch. od ostatnich zabudowań Kobylnicy). Pod nim na wiosnę 1918 r. nastąpiło oficjalne rozwiązanie harcerstwa, zakazanego przez policję pruską, a następne, tajne już zbiórki, odbywały się bez mundurów. Przy resztkach dębu 17 VI 2001 r. odsłonięto ustawiony z inicjatywy Szczepu ZHP z Kobylnicy **kamień** upamiętniający miejsce zbiórek i ćwiczeń skautów wielkopolskich.

Na płd.wsch. od Kobylnicy, przy drodze do Uzarzewa (ul. Glebowa), znajdowała się dawniej osada *Rajsko*, potem zwana *Katarzynki* – od znajdującego się tu kościoła św. Katarzyny (wzmiankowanego w 1611 r., ostatecznie rozebranego w 1858 r.). Pamiątką po kościele i zlokalizowanym przy nim cmentarzu cholerycznym jest **krzyż** stojący na szczycie niewielkiego pagórka.

W lesie na płn. od Kobylnicy rośnie najokazalsza **sosna** okolic Poznania – o obw. 380 cm. Prawdopodobnie znajdowała się dawniej na polu lub na skraju lasu i dlatego osiągnęła takie rozmiary oraz pokrój niepodobny do sosen rosnących wśród lasu. Dotrzeć do niej można szosą w kierunku Wierzonki, następnie w lewo asfaltem prowadzącym do Wierzenicy, a na pierwszym zakręcie tej drogi należy udać się prosto w las jeszcze 100 m – sosna znajduje się w gęstwinie po prawej stronie ścieżki.

Wycieczki: szlak 9.

■ Stacja PKP na linii Poznań–Inowrocław, ul. Dworcowa 6, tel. 863 72 49. Dwa przystanki PKS z połączeniami m.in. do Bydgoszczy, Gniezna, Kłecka i Poznania. Linie autobusowe: S2 Poznań (Śródka)–Swarzędz, S3 Swarzędz–Kartowice i Uzarzewo. Hotel (tel. 815 81 00) i restauracja (tel. 815 82 51) „Ossowski”, ul. Dąbrówki 1. Schronisko młodzieżowe „Sarenka” (stałe), ul. Poznańska 52, tel.

815 01 03. Bar „Karczma Leśna” przy wylocie szosy na Gniezno. Poczta (nr kodu 62-006), ul. Poznańska 117, tel. 815 02 00. Apteka, ul. Poznańska 111, tel. 815 08 70. Stacja benzynowa, ul. Poznańska 46, tel. 815 10 90.

KOCIAŁKOWA GÓRKA – Wieś w gminie Pobiedziska, położona 6 km na płd. od miasta, przy lokalnej drodze z Pobiedzisk do szosy Kostrzyn–Gniezno.

Wieś *Gorga* pojawiła się w dokumentach w 1208 r., ale wobec tego, że w okolicy istniały również inne Góry (Stara i Nowa), trudno rozstrzygnąć której osady dotyczy dana wzmianka. Przymiotnik w nazwie pojawił się później dla odróżnienia tej wsi, która wyrosła na większą od pozostałych Górek. W 1834 r. od rodziny Kierskich kupił ją Tadeusz Radoński (1804-73), uczestnik powstania listopadowego, a potem działacz narodowy (więziony za udział w przygotowaniach do powstania w 1846 r.) i poseł na sejm pruski. Synem i następcą Tadeusza był Seweryn Radoński (1835-1909), który należał do tzw. Komitetu Działalności organizującego pomoc dla powstania styczniowego, w 1872 r. był współzałożycielem Towarzystwa Oświaty Ludowej, należał też do założycieli Kółka Rolniczego w Pobiedziskach. Kolejne pokolenie Radońskich z Kociałkowej Górki to Antoni – ostatni właściciel wsi z tej rodziny (od 1907 r.) – oraz jego brat, biskup Karol (1883-1951), sufragan poznański w latach 1927-29, a później ordynariusz włocławski.

Od dawna prowadzona jest tu hodowla roślin ogrodniczych, obecnie przez spółkę „Gospodarstwo Rolno-Szkółkarskie”. W okolicach wsi znajdują się rozległe **szkółki** drzew i krzewów owocowych i ozdobnych.

Po zach. stronie głównej drogi rozciąga się **park** krajobrazowy (3,95 ha), założony zapewne po poł. XIX w. Stoi w nim **dwór** Radońskich, zbudowany w 2 poł. XIX w. w formach klasycyzujących. Przed dworem znajduje się staw, nad którym zwraca uwagę świerk pokroju lirowatego o obw. 360 cm. Z innych rosnących tu drzew na uwagę zasługują: lipa drobnolistna o obw. 380 cm i wiązy szypułkowe 380 i 400 cm na zach. od dworu, lipa szerokolistna o obw. 360 cm w części płd. oraz dąb 490 cm w części płd.-zach. Na skraju parku od strony głównej drogi znajduje się **figura** Chrystusa, wystawiona w 1934 r. i odnowiona w 1988 r., z werselem z Ewangelii św. Mateusza na cokole.

Na płd. od wsi przebiega z płd.zach. na płn.wsch. zalesione pasmo **pagórków** ozowych zwanych Kozia Noga, długie na 2 km, o urozmaiconym ukształtowaniu, wyniesionych do 124 m n.p.m. i 20 m wys. względnej.

■ Przystanek PKS z połączeniami do Gniezna i Poznania (w dni robocze). Przystanek prywatnej linii z Poznania-Śródki do Pobiedzisk.

Węzeł szlaków koło Owińsk z kamiennym słupkiem drogowym

Elewator w Czerwonaku

Sanktuarium maryjne w Dąbrówce Kościelnej

Ołtarz główny w kościele
w Dąbrówce Kościelnej

Kąpielisko nad Jez. Kamińskim

Kościół w Kicinie

Kościół w Kiszkanie

Modrzew w rezerwacie „Klasztorne Modrzewie”

Pomnikowa sosna koło Kobylnicy

Pomnik harcerzy koło Kobylnicy

Pałac w Krześlicach

Aleja grabowa w parku w Łopuchowie

Zagospodarowane miejsce imprez plenerowych koło Mściszewa

Figura Matki Boskiej na miejscu dawnej karczmy „Maruszka”

Pomnikowy cis przy pałacu
w Murowanej Goślinie

Rynek na osiedlu Zielone Wzgórza w Murowanej Goślinie

KOŁATKA – Nieduża wieś w gminie Pobiedziska, położona 9 km na płn.zach. od miasta, przy drodze z Jerzykowa.

W 1328 r. pojawiła się na kartach historii pobliska Kołata, gniazdo rodziny Kołackich. Nazwa ta pochodzi od rodzaju grzechotki. Kiedy powstała sąsiednia Kołatka – nie wiadomo, a wyjaśnienie tego utrudniają zapisy w dokumentach w formie *Colatha*. W 2 poł. XIX w. tutejszy majątek należał do niemieckiej rodziny Dütschke.

W bardzo zaniedbanym **parku** (2,57 ha), rozplanowanym w końcu XIX w., zachowało się rozwalisko fundamentów po dawnym dworze i brukowany podjazd do niego. W drzewostanie najokazalszy jest dorodny wiąz szypułkowy o obw. 350 cm, zachowały się też pojedyncze lipy i kasztanowce w wieku ok. 100 lat. Na zach. granicy parku rośnie rząd kasztanowców.

■ Najbliższy przystanek autobusowy w Tucznie, 2 km na płn.zach.

KOWALSKIE – Niewielka wieś w gminie Pobiedziska, przy drodze Biskupice–Kołatka. Leży na prawym brzegu doliny Głównej, w której znajduje się spiętrzone Jez. Kowalskie (patrz s. 11). Po płn. stronie jeziora powstało osiedle domków letniskowych.

Pierwotnie była to osada służebna grodu książecego w Pobiedziskach. Po raz pierwszy pojawiła się w dokumencie wystawionym w 1340 r. przez arcybiskupa gnieźnieńskiego Janisława i biskupa poznańskiego Jana z Łodzi. Należała do rodu Czewojów, a później wywodziła się stąd rodzina Kowalskich (Kowalewskich). W 1848 r. dostał się tutaj do niewoli pruskiej płk Ludwik Mierosławski, wódz powstania Wiosny Ludów, usiłujący po jego upadku niepostrzeżenie przedostać się do Poznania. Od 2 poł. XIX w. do 1945 r. właścicielami tutejszego majątku byli Treskowowie z Wierzonki.

Wznosi się tu eklektyczny **dwór** z końca XIX w., składający się z części parterowej i dobudowanego od zach. piętrowego skrzydła. Otacza go **park** (6,42 ha) z tego samego czasu, z pomnikowymi **dębami** o obw. 700, 640 i 570 cm oraz stawem. W obrębie przyległego folwarku, z zabudowaniami z lat ok. 1910-30, na uwagę zasługuje dawna **kuźnia** z 1913 r., z wieżyczką.

■ Najbliższe połączenia komunikacyjne w Biskupicach, 4 km na płd.wsch., lub w Karłowicach, 4 km na płn.zach.

KOZIEGŁOWY – Rozległa wieś w gminie Czerwonak, a właściwie podmiejskie osiedle. Składa się z czterech części: niskiej zabudowy jednorodzinnej w dolinie Warty przy szosie wągrowieckiej oraz na wysoczyźnie w rejonie szosy do Kicina, osiedla Karolin i wielkiego osiedla Leśnego. W 2003 r. liczba ludności Koziegłów przekroczyła dwukrotnie zaludnienie stolicy gminy.

Nazwa wsi może pochodzić od pagórków przypominających kozie łby lub też od przeczyszcza Kozia Głowa. O starej przeszłości świadczy odkrycie w okolicy (zwłaszcza w dolinie Warty) wielu cennych znalezisk archeologicznych począwszy od okresu neolitu, a także skarbu srebrnego ukrytego po 991 r., zawierającego 2 ozdoby i 5 monet. Pierwsza wzmianka o wsi z 1296 r. (*Koszegłowi*) dotyczy nadania jej kapitulie poznańskiej przez wojewodę kaliskiego Mikołaja Przedpełkowica z Gostynia. Własnością kościelną była do rozbiorów.

W dolinie Warty na powierzchni 64 ha, sztucznie podwyższonej dla ochrony przed powodzią, rozciągają się obiekty centralnej oczyszczalni ścieków dla aglomeracji poznańskiej. Jej budowę rozpoczęto w 1974 r., pierwsze obiekty ruszyły w grudniu 1985 r., a oficjalne oddanie do użytku nastąpiło 5 VI 2001 r. Jest jednym z największych (maksymalna przepustowość 260 tys. i średnia 200 tys. m³ na dobę), a zarazem najnowocześniejszych obiektów tego rodzaju w kraju. Obsługuje dwie trzecie obszaru Poznania i tereny położone w sąsiedztwie, eliminując 90-95% zanieczyszczeń z dostarczanych ścieków. Prowadzone są tu dalsze prace, m.in. w kierunku eliminowania nieprzyjemnych zapachów oraz wykorzystania zatrzymywanych osadów jako nawóz czy paliwo.

Na wysoczyźnie rozwinęło się w ostatnich latach budownictwo mieszkaniowe. Najpierw powstało **osiedle Karolin** dla pracowników pobliskiej elektrociepłowni „Poznań II”, na którym pierwszych 240 mieszkań zbudowano w latach 1976-79. Od 1982 r. Spółdzielnia Mieszkaniowa im. 23 Lutego buduje **osiedle Leśne**, w którym mieszka już ok. 8 tys. osób. Przy ul. Pilsudskiego w latach 2003-04 wybudowano efektowną krytą **pływalnię** (arch. Romuald Gic). Po płn. stronie osiedla w latach 1998-2000 r. powstały obiekty zaplecza, a przy nich będzie budowany **kościół** Matki Boskiej Fatimskiej (arch. Izabela Wrześniewska).

U zbiegu ulic Taczaka i Poznańskiej 27 XII 2003 r. odsłonięto **głaz** z tablicą upamiętniającą gen. Stanisława Taczaka, pierwszego dowódcę powstania wielkopolskiego. Przy ul. Kwiatowej w latach 1981-89 wybudowano nieduży **kościół** parafialny św. Brata Alberta (proj. Krystyna i Jan Lachowiczowie). Nieco dalej, w dawnym biurowcu, znajduje się dom dla nauczycieli akademickich UAM.

W latach 1977-80 po pld.-wsch. stronie wsi zbudowano wielką przetwórnę drobiu; obecnie są to Zakłady Drobiarskie „Koziegłowy” – największy pracodawca w gminie i jeden z największych dostawców mięsa drobiowego w kraju. W dawnym biurowcu zakładów w 1997 r. otwarto prywatny szpital. W są-

siedzownie znajduje się zakład karny, a także uruchomiona w 1997 r. wytwórnia elementów armatury do urządzeń wodociągowych, kanalizacyjnych i gazowych, należąca do austriackiej firmy „Hawle”. W 1985 r. jeszcze dalej na wsch. rozpoczęto budowę wielkiej mleczarni; inwestycji tej nie dokończono, a w części jej obiektów znajdują się obecnie wielka hurtownia ITM – centrala dla sieci sklepów „Intermarche”. Nazwę „Koziegłowy” nosi też stacja towarowa na obwodnicy kolejowej Poznania, oddanej do użytku w 1970 r., dla której po płd. stronie wsi zbudowano most i estakadę przez dolinę Warty.

■ Podmiejskie linie autobusowe z Poznania-Śródki. Hotel „Korvita”, ul. Piaskowa 5, tel. 811 18 00. Bar-kawiarnia, ul. Piaskowa 1. Poczta (nr kodu 62-028), os. Leśne 16, tel. 812 71 91. Apteki: os. Leśne 16, tel. 812 79 97; ul. Poznańska 37, tel. 653 98 80. Stacja benzynowa, ul. Piaskowa 1, tel. 892 98 37. Autogaz: ul. Gdyńska 25, tel. 812 09 36; ul. Poznańska 9. Parkingi strzeżone: ul. Piaskowa, ul. Piłsudskiego, os. Leśne.

KRZEŚLICE – Wieś w gminie Pobiedziska, położona 5 km na płn.zach. od miasta, przy bocznej drodze Węglewo–Bednary.

Do XIX w. nazwa wsi brzmiała *Krzyślice* lub *Kryślice*. W pierwszej wzmiance z 1396 r. występuje Piotr *de Cryslice*. W XVI w. wieś należała do Przedławskich, a potem przeszła na Rogalińskich. W 1623 r. Jan Rogaliński gościł tu uroczyście królewicza Władysława Wazę. Później właścicielami wsi byli Konarscy i Białobłoccy, a od 1837 r. – Radońscy. W 1888 r. Zygmunt Radoński przekazał majątek (za Rzezewo koło Włocławka) hrabiemu Georgowi von Lüttichau. Po 10 latach majątek znalazł się w rękach Brandisów, a w latach trzydziestych XX w. został częściowo rozparcelowany za długi. W latach 1942-45 istniał tu obóz pracy dla ok. 350 Polaków, budujących lotnisko w pobliskich Bednarach. Od 1950 r. gospodarował tu PGR Pomarzanowice.

Tutejszy **pałac** zbudowano w latach ok. 1860-69 dla Radońskich z wykorzystaniem murów budowli z lat osiemdziesiątych XVIII w. Niemiecki właściciel poszerzył go na boki w latach 1888-89. Ma neogotycką dekorację elewacji i niesymetrycznie umieszczoną wieżę. Po II wojnie światowej doprowadzony został do stanu dewastacji i od 1976 r. stał nieużytkowany. Prace remontowe rozpoczęto w 1985 r., ale po kilku latach przerwano. Dopiero przekazanie założenia w ręce prywatne doprowadziło do zakończenia remontu i otwarcia w listopadzie 1997 r. eleganckiego hotelu. Dwór stoi w **parku** krajobrazowym (5,32 ha), rozplanowanym zapewne w 1 poł. XIX w., ostatnio rewaloryzowanym. Najokazalszymi drzewami (o obw. 3 m) są w nim kasztanowiec po płd. stronie dworu i dąb na zach. krańcu parku. Jest tu też staw. Pałac i park są miejscem różnorodnych imprez o charakterze kulturalnym i biznesowym.

Inicjator budowy obecnego dworu, Anastazy Radoński (1812-81), pochodził ze znanej rodziny o patriotycznym nastawieniu. Walczył jako podporucznik w powstaniu listopadowym, później należał do założycieli Kasyna w Gostyniu. Dwukrotnie (w 1848 i 1852 r.) był wybierany posłem do parlamentu w Berlinie. W powstaniu Wiosny Ludów pełnił funkcję komisarza na powiat średzki. Przyjaźnił się z Hipolitem Cegielskim, a w Krześlicach prowadził wzorowe gospodarstwo rolne.

Na terenie **folwarku**, w którym działa obecnie gospodarstwo przedsiębiorstwa rolnego z Głębokiego koło Kiszkowa, brama i spichrz pochodzą z 2 poł. XIX w., a niektóre zabudowania z pocz. XX w. Na granicy parku i folwarku stoi klasycystyczna **oficyna** z poł. XIX w., kryta dachem naczółkowym. **Czworaki** przy głównej drodze zbudowano w latach ok. 1910-30. W zach. części wsi zachowała się **kapliczka** przydrożna z datą 1869.

■ Najbliższy przystanek PKS w Pomarżankach przy szosie Pobiedziska-Kiszkowo, 1,5 km na wsch. Hotel „Pałac w Krześlicach”, tel. 815 33 70.

LIGOWIEC – Osada w gminie Swarzędz, administracyjnie wchodząca w skład wsi Bogucin. Lotnisko polowe, założone przez Niemców w 1942 r. – obecnie ośrodek szkolenia spadochronowego, szybowcowego i samolotowego Aeroklubu Poznańskiego (3 pasy startowe o dł. 700-750 m). Aeroklub w 2003 r. otrzymał imię Wandy Modlibowskiej (1909-2001) – w okresie międzywojennym świetnego pilota szybowcowego i samolotowego, a później działacza konspiracji antyhitlerowskiej i więźnia stalinizmu. W budynku administracyjnym znajduje się sala tradycji Aeroklubu. Przy zabudowaniach 15 VIII 1994 r., w 75-lecie Aeroklubu, odsłonięto betonowy pomnik Ikara.

Nazwa osady wywodzi się od istniejącej w latach 1947-53 Ligi Lotniczej, która wybudowała na lotnisku obiekty zaplecza i prowadziła tu szkolenie szybowcowe. Obecnie częściej używana jest nazwa sąsiedniej wsi Janikowo, a lotnisko bywa nazywane lotniskiem w Kobylnicy (wieś ta jest oddalona o 3 km).

■ Przystanek PKP na linii Poznań-Inowrocław. Przystanek PKS z połączeniami m.in. do Bydgoszczy, Gniezna, Klecka i Poznania. Podmiejska linia autobusowa S2 z Poznania-Śródki do Swarzędza.

ŁOPUCHOWO – Wieś w gminie Murowana Goślina, położona 7 km na pñ.wsch. od miasta, przy szosie i linii kolejowej Poznań-Wągrowiec. RSP, gorzelnia, składnica drewna.

Nazwa od imienia Łopuch lub innej nazwy łopianu. Pierwsza wzmianka z 1335 r. Była własnością szlachecką i gniazdem rodziny Łopuchowskich herbu Leszczyć. Najwybitniejszym z nich był Mroczek, występujący w dokumentach w latach 1410-27 – poseł w służbie króla Władysława

Jagielly, po zwycięstwie pod Grunwaldem krótko dzierżawca zamku Przezmark w Prusach. Od 2 poł. XV w. wieś często zmieniała właścicieli. Zapewne przed 1623 r. przeniesiono do Łopuchowa siedzibę parafii z opustoszałego kościoła w Gaci (zawsze była ona zarządzana przez proboszcza z Długiej Gośliny).

Znajduje się tu **park** krajobrazowy (3,33 ha), z zachowanymi pozostałościami rozplanowania regularnego z końca XVIII w.: szpalerami i alejami grabowymi, śladami po „gabinecie ciso-wym”, stawem z kamiennym mostkiem oraz sztucznym kopcem. Na uwagę zasługują też dęby: o obw. 400 cm przed fasadą ogrodową dworu i w głębi parku 380 cm. W parku stoi szachul-cowy **dwór** z 1780 r., w typie staropolskim, rozbudowany na boki w latach 1800-25, z dachem mansardowym i wieżyczką na kalenicy. Przez wiele lat zaniedbań doprowadzony został do stanu ruiny. Obok znajduje się obszerny **folwark**, w którym zachował się m.in. spichrz z lat po poł. XIX w., kryty wysokim dachem naczółkowym, oraz wielka gorzelnia z pocz. XX w.

Naprzeciwko parku stoi szachulcowo-ceglana **kaplica** św. Wawrzyńca z 1914 r., w ostatnich latach przebudowana z pozba-wieniem wartości zabytkowej. Znajdują się tu też zespół czwo-raków oraz zabudowania kolejowe z pocz. XX w.

W odl. 2 km na wsch. od Łopuchowa, przy bocznej drodze odchodzącej od szosy wągrowieckiej, położona jest osada **GAĆ**. Obecnie jest tu tylko kilka skromnych zabudowań, ale kiedyś była to znaczna osada, własność rodu Łodziów, w której nawet w latach 1335-1550 miał siedzibę kościół parafialny. Na polach na płd. od Gaci rośnie dziewięć pomnikowych dębów o obw. 310-440 cm, a dwa dalsze podobne okazy (o obw. 510 i 500 cm) zachowały się na skraju przyległego lasu.

Po lewej stronie szosy do Wągrowca, 2 km od wsi, rośnie samotnie na polu potężny **dąb** szypułkowy o obw. 800 cm, obok dębu z Owińsk najpotężniejsze drzewo na obszarze opisanym w przewodniku.

Wycieczki: szlak 12.

■ Stacja PKP na linii Poznań–Wągrowiec. Przystanek PKS z połączeniami m.in. do Bydgoszczy, Poznania i Wągrowca.

ŁOPUCHÓWKO – Osada w gminie Murowana Goślina, położona 2,5 km na płd. od Łopuchowa, przy drodze do Głębocka.

Została założona w 2 poł. XIX w. jako folwark *Marienrode*, znajdujący się w rękach niemieckich. W latach międzywojennych był to majątek Skarbu Państwa (359 ha) przekazywany w dzierżawę, który krótko przed II wojną światową został rozparcelowany. W pozostałej resztówce

w 1948 r. ulokowano nadleśnictwo państwowe, przeniesione z Zielonki po przekazaniu tamtejszych lasów na cele doświadczalne.

Nadleśnictwo ma siedzibę w przebudowanym **dworze** z pocz. XX w. Obok rozciąga się **park** (4,46 ha), łączący się z przyległym lasem, który posadzono na znajdujących się tu dawniej polach. W obrębie parku wyróżniają się okazałe dęby bezszypułkowe o obw. do 350 cm, a także robinie akacjowe. Jeden z dębów, o obw. 310 cm, rosnący na płn.wsch. od dworu, ma wydatną narośl wokół podstawy pnia. Na terenie przyległego folwarku zwraca uwagę obszerny **spichrz** z pocz. XX w., z wyższą częścią środkową oraz podwójnymi bramami w wydłużonych skrzydłach. Znajdują się tu też odremontowane dawne czworaki i dwa typowe współczesne bloki mieszkalne, dla obsługi których powstała niedawno ekologiczna, trzcinowo-glebowa oczyszczalnia ścieków.

Przy drodze prowadzącej wzdłuż linii telefonicznej na płn., 1 km od Łopuchówka, rośnie rozgałęziona **lipa** drobnolistna o obw. 290 cm – pomnik przyrody, pamiątka po czasach, gdy kilkadziesiąt lat temu były tu pola uprawne.

W odl. 1 km na płn.zach. leży osada **WOROWO**, dawniej wieś szlachecka, której właścicielem w 1388 r. był Boguśał *de Vorowo*. W dolinie strumienia spływającego z leżącego w pobliskim lesie Jez. Dobrego (4 ha), nieco na płn.wsch. od osady, rośnie pomnikowy dąb o obw. 430 cm, z blizną po uderzeniu pioruna. Sąsiadujące Jez. Worowskie (inaczej Maryrodzkie – od dawnej nazwy Łopuchówka), przez które przepływa Goślinka, chętnie odwiedzają wędkarze.

■ Najbliższe połączenia komunikacyjne w Łopuchowie, 2,5 km na płn.

MŚCISZEWO – Wieś w gminie Murowana Goślina, położona nad Goślinką po zach. stronie miasta. Była własnością klasztoru cysterek w Owińskach, wzmiankowaną po raz pierwszy w 1388 r.

Pierwotne Mściszewo to położona na wysoczyźnie Kolonia, płn.-zach. część obecnej wsi. Zachował się tam przebudowany **dwór** z końca XIX w. (dom nr 7) i inne budynki z pocz. XX w. Przed dworem rośnie ładny krzewiasty okaz cisa.

Zabudowania w rejonie mostku na Goślince stoją na miejscu wsi *Goślinka* lub *Mała Goślina*, znanej od 1403 r. Nowszego pochodzenia jest osadnictwo wzdłuż równoległej do rzeczki drogi do Murowanej Gośliny. Znajduje się tam m.in. **cegielnia**, powstała w latach osiemdziesiątych XIX w. W 1973 r. wybudowano koło wsi fermę przemysłowego tuczu trzody chlewnej (obecnie wykorzystywaną na małą skalę).

Ostatnio na zach. od wsi powstała kopalnia piasku i żwiru, zaznaczająca się w krajobrazie wielkimi hałdami ziemi. Jeszcze dalej na zach., w rejonie, gdzie w XIX w. znajdowała się przeprawa promowa przez Wartę do nieistniejącej dziś wsi Radzim, zachował się budynek starej karczmy. W jej sąsiedztwie urządzono **miejsce** imprez plenerowych z wiatą i kręgiem do rozpalenia ogniska.

W sąsiedztwie Mściszewa, też nad Goślinką, położona jest dawna osada młyńska **RADUSZYN**. Zachowała się w niej bezstylowa dawna rządcówka z końca XIX w. i nietynkowany młyn z pocz. XX w. Działa tu ośrodek jazdy konnej. Przy drodze rośnie tu topola o obw. 510 cm.

■ Najbliższe połączenia komunikacyjne w Murowanej Goślinie, 2 km na wsch.

MUROWANA GOŚLINA – Miasto liczące 9900 mieszk., położone przy szosie i linii kolejowej Poznań–Wągrowiec, nad Goślinką (Trojanką), której niewielka dolina jest wyraźnie widoczna w krajobrazie.

Okolice miasta były zamieszkane od bardzo dawna. Pod koniec XIX w. znaleziono tu motykę z rogu renifera, pochodzącą z końca okresu paleolitu (starszej epoki kamienia – 8 tys. lat p.n.e.) – najstarsze znalezisko archeologiczne w Wielkopolsce i jedyne tego typu w kraju, przechowywane obecnie w poznańskim Muzeum Archeologicznym. W 1984 r. odkryto ślady ok. 20 obozowisk z tego okresu. Drugim cennym wykopaliskiem jest toporek rogowy z okresu neolitu.

Pierwsza wzmianka z 1355 r. Data nadania praw miejskich nie jest znana; musiało to nastąpić przed 1389 r., pod którym wymieniony jest wójt Andrzej. Pierwotna nazwa miasta brzmiała *Gosłina Kościelna* lub *Goślin pod Kościołem* i wywodziła się od właściciela – Gośla lub Gostla – oraz kamiennego kościoła romańskiego, sięgającego XIII lub nawet XII w. (najstarsza informacja pisana o tutejszym kościele pochodzi z 1406 r.). Być może istniała tu murowana wieża obronno-mieszkalna. Przez pewien czas Murowana Goślina była siedzibą kasztelanii, przeniesionej z leżącego na wyspie warciańskiej grodu Radzim, ale później znów nabrała charakteru prywatnego miasta Ostrorogów herbu Nałęcz. Potem spadła nawet do roli wsi.

Od 1593 r. posiadaczami tutejszej majątności byli Rozdrażewscy. Nie podźwignęli oni miasta z upadku, ale pozostał po nich herb Doliwa. W 1659 r. właściciel Jan Leszczyński potwierdził prawa miejskie, lecz Murowana Goślina zaczęła się rozwijać dopiero od poł. XVIII w. pod rządami Gurowskich. W 1785 r. otrzymała ona od króla Stanisława Augusta przywilej organizacji jarmarku. W 1800 r. liczyła 95 domów i 953 mieszkańców.

W powstaniu 1848 r. w okolicy działał złożony z chłopów i mieszczan oddział partyzancki, dowodzony przez przybyłego z Francji Litwina

Ildefonsa Ancypę. W 2 poł. XIX w. istniała w mieście polska kasa pożyczkowa, a Oskar Kolberg nazwał miejscowy browar *znakomitym*. Powstały też gorzelnie, dwie papiernie i cegielnia. W 1888 r. założono ochotniczą straż pożarną, w latach 1902-03 powstała sieć gazowa zasilana z własnej gazowni, w 1905 r. uruchomiono połączenie kolejowe. W powstaniu wielkopolskim mieszkańcy miasta walczyli w kompanii obornickiej. W okresie międzywojennym Murowana Goślina stanowiła zaplecze usługowe dla okolicznego rolnictwa. Po II wojnie światowej miasto stało się ośrodkiem satelickim Poznania, a większy rozwój nastąpił w wyniku rozpoczęcia w 1983 r. budowy osiedla mieszkaniowego.

W Murowanej Goślinie urodził się Bonawentura Graszyński (1859-1922), filolog grecki, lektor i doktor *honoris causa* Uniwersytetu Poznańskiego. Pisał poezje i dramaty w języku starogreckim, tłumaczył na ten język dzieła polskich poetów. W 1908 r. otrzymał od króla Jerzego I wysokie odznaczenie greckie – złoty krzyż Orderu Zbawiciela.

W 1947 r. Murowana Goślina stała się siedzibą Leśnego Zakładu Doświadczalnego poznańskiej Wyższej Szkoły (obecnie Akademii) Rolniczej, obejmującego tartak doświadczalny i Nadleśnictwo Zielonka z pięcioma leśnictwami. Oprócz tego w mieście istnieją: przetwórnia kazeiny (jedyna w Polsce, w dużej mierze pracująca na eksport) i wytwórnia pasz wysokobiałkowych „Lacpol”, zakład metalowy „Miramet”, szereg mniejszych zakładów branży drzewnej. Dwa nowe zakłady uruchomiono w 2001 r. przy ul. Polnej: „Bio-Win” przerabia na dobę do 30 tys. litrów surowego spirytusu na komponenty do produkcji farmaceutyków i artykułów spożywczych, a zakład szwedzkiego koncernu meblowego „Hilding” jest największą w tej części Europy fabryką łóżek i materaców sprężynowych (ponad 500 tys. rocznie). Od 1990 r. w Murowanej Goślinie ukazuje się „Obywatel”, jedna z najlepszych gazet lokalnych w Polsce. W 1992 r. staraniem miejscowego samorządu uruchomiono komunikację autobusową, łączącą Przebędowo z Poznaniem.

Układ przestrzenny dzisiejszej Murowanej Gośliny jest mocno wydłużony na linii północ-południe i dzieli się na dwie zasadnicze części: stare miasto o średniowiecznej metryce i nowe osiedle Zielone Wzgórza na pld.zach. od starej części, obie otoczone nową zabudową jednorodziną. Nowe domy spowodowały gwałtowny rozwój zaludnienia, które w latach 1985-93 wzrosło dwukrotnie i nadal rośnie. Dużym problemem jest przebiegający przez całe miasto tranzytowy ruch drogowy, dlatego trwają przygotowania do budowy obwodnicy.

Ośrodkiem miasta jest prostokątny rynek (pl. Powstańców Wlkp.). Na nim znajduje się odsłonięty w 1969 r. **pomnik**

powstańców wielkopolskich i ofiar II wojny światowej (proj. Zdzisław Piwowarczyk), rośnie tu też pomnikowy **białodrzew** o obw. 480 cm.

Środek rynku zajmuje **kościół parafialny św. Jakuba**, pierwotnie późnogotycki z XV/XVI w., później kilkakrotnie rozbudowywany (m.in. barokowe prezbiterium z 1717 r., przedłużenie nawy od zach. w latach 1830-31). Przy budowie wykorzystane zostały ciosy granitowe, być może pochodzące z rozebranego kościoła romańskiego. Wewnątrz starsza część świątyni ma nietynkowane ściany. Belkowany strop wykonano w czasie częściowej regotyżacji kościoła w latach 1958-65. Wyposażenie pochodzi z XVII (m.in. ołtarz główny i stalle) i XVIII w. W płd. ścianę zewnętrzną wmurowana jest renesansowa płyta nagrobna wojewodziny kaliskiej Urszuli z Ostrorogów Potulickiej († 1575), z napisem w języku polskim (płytę umieszczono na zewnątrz, gdyż Potuliccy byli kalwinami).

Gromadzone wcześniej zbiory dały początek **Izbie Muzealnej Ziemi Goślińskiej**, otwartej 9 V 1987 r. Od lipca 2003 r. ma ona siedzibę przy bibliotece publicznej w dawnym ratuszu z końca XIX w. (pl. Powstańców Wlkp. 9). Obejrzeć tu można dokumenty i pamiątki historyczne (m.in. dotyczące bractwa kurkowego i powstania wielkopolskiego), sztandary i dawne sprzęty gospodarskie, organizowane są też wystawy czasowe. Na zewnętrznej ścianie budynku w 1964 r. umieszczono **tablicę** ku czci powstańców wielkopolskich.

Przy rynku i sąsiadujących ulicach, wśród wielu nowych budynków, zachowało się sporo zabytkowych **domów** o charakterze małomiasteczkowym, pochodzących głównie z pocz. XX w. Większość z nich jest parterowa, kalenicowa; nieliczne są okazalsze, jak piętrowy budynek z poł. XIX w. przy ul. Poznańskiej 15, z okienkiem powiekowym w dachu. Odchodząca przy kościele w dół ul. Podgórna zabudowana była ciekawymi domami z XIX w., z których kilka zachowało się do dziś. Znajduje się tu też budynek dawnego kina z ok. 1900 r. Domy z poł. XIX w. stoją przy ul. Kochanowskiego 5, 6 i 8. Budynki przy ul. Poznańskiej 8 oraz ul. Kochanowskiego 4 i 6 zachowały dawne bramy przejazdowe do obiektów gospodarczych na podwórzu. Najciekawszy dom Murowanej Gośliny, kamienny z pocz. XIX w., kryty dachem naczółkowym, stoi przy ul. Nowej 8.

Przy ul. Dworcowej wznosi się klasycystyczny **kościół poewangelicki Św. Ducha**, zbudowany w latach 1784-1803 na

planie koła, kryty drewnianą pseudokopułą. Został gruntownie odremontowany w latach 1974-75 po przejęciu przez parafię rzymskokatolicką. Obok niego zachowała się dawna **pastorówka** z pocz. XIX w., o dachu naczółkowym, rośnie tu też dąb o obw. 330 cm. Przy ul. Szkolnej znajdują się stara **szkoła** z ok. 1900 r. i nowy budynek, otwarty w 1960 r. jako pierwsza w Wielkopolsce szkoła-pomnik Tysiąclecia. Przy ul. Jodłowej zachował się młyn wodny na Goślince z ok. 1903 r. (obecnie nieczynny). Dawny przemysł reprezentuje budynek po mleczarni z 1900 r. przy ul. Gnieźnieńskiej. W rozwidleniu ulic Mściszewskiej i Starczanowskiej powstaje zespół zabudowań nowego gimnazjum (arch. Barbara Namysł), którego pierwszy etap wykonano w latach 2001-02.

Na płd. od rynku, po zach. stronie ul. Poznańskiej, rozciąga się rozplanowany na pocz. XIX w. **park** krajobrazowy (1,21 ha) z gęstym, starym drzewostanem. Na jego skraju wznosi się eklektyczny **pałac** Winterfeldów z 1841 r., o niewielkiej wartości zabytkowej, z gankiem balkonowym na czterech kolumnach. Przed pałacem rośnie pomnikowy 700-letni **cis** o trzech pniach i obw. 280 cm (jeden z najokazalszych w Wielkopolsce), a z tyłu – **lipa** o obw. 580 cm, rozgałęziająca się na cztery potężne konary. Dawniej park był większy – na części jego terenu powstały budynki obecnego centrum administracyjnego miasta i gminy.

Jeszcze dalej na płd., na krawędzi wysoczyzny opadającej ku dolinie niewielkiego strumienia, urządzono **cmentarz**. Przy kostnicy znajdują się na nim: grób dziewięciu ofiar terroru hitlerowskiego z 1939 r. (patrz niżej) i symboliczna mogiła poległych w 1945 r. żołnierzy radzieckich (ich prochy przeniesiono na Cmentarz Bohaterów w Poznaniu). Po przeciwnej stronie ul. Poznańskiej jest miejsce po zlikwidowanym cmentarzu ewangelickim, ze starym drzewostanem obficie porośniętym bluszczem. Na płd. od niego znajduje się strzelnica miejscowego Bractwa Strzeleckiego, założonego w 1792 r. i niedawno reaktywowanego.

Osiedle **Zielone Wzgórza** (nazwane nieco na wyrost – budynki nie stoją wcale w najwyższym miejscu, a i zieleni nie ma

Ulice: Cz. – Czeremchowa, Czer. – Czereśniowa, Dw. – Dworcowa, J. – Jeziorna, K. – pl. Kasztanowy, Kw. – Kwiatowa, Len. – Lenartowskiego, Miod. – Miodowa, Mod. – Modrzewiowa, N.R. – Nowy Rynek, P. – Przesmyk, Prz. – Przewozowa, R.R. – Rogu Renifera, Wiś. – Wiśniowa

tu dużo), położone jest za doliną strumienia (lewego dopływu Goślinki, zwanego także Goślinką). Budowane od 1983 r., pierwotnie przeznaczone było przede wszystkim dla pracowników „Pressty” z Bolechowa. Projekt wykonali architekci Tomasz Durniewicz, Stanisław Sipiński i Eugeniusz Skrzypczak pod kierunkiem prof. Jerzego Buszkiewicza. Pierwszy dom oddano do użytku w 1986 r., a obecnie mieszka tu ponad 5 tys. mieszkańców. Zastosowano przy nim nieszablonowe rozwiązania architektoniczne i urbanistyczne – jest np. klasyczny rynek, przy którym w 1991 r. powstał nawet stylizowany ratusz z wieżą. Na skraju osiedla zbudowany został po 1990 r. kościół Najwyższego Arcykapłana Jezusa Chrystusa (arch. Jerzy Buszkiewicz) dla parafii utworzonej w 1993 r. Wokół ciągle powstają zespoły domów jednorodzinnych.

Na pld.zach. od osiedla, nieopodal drogi do Bolechowa, znajduje się folwark **SZLACHĘCIN** ze stodołą i kamienną oborą z końca XIX w. Przy wjeździe do niego zachowała się stara figura Matki Boskiej, ustawiona na grubej kolumnie.

Od szosy poznańskiej przy stacji benzynowej odchodzi na wschód niska droga, którą dojść można do leżącego już za torem kolejowym skraju lasu. Znajduje się tam upamiętnione **pomnikiem** miejsce rozstrzelania przez hitlerowców dziewięciu Polaków we wrześniu 1939 r.

Przy drodze do Mściszewa zachowała się stara aleja lipowa z dorodnymi drzewami. Wyróżnia się spośród nich zrosnięta z dwóch pni **lipa** o obw. 560 cm, rosnąca na wysokości stadionu sportowego. W Murowanej Goślinie od 2000 r. rozgrywane są mistrzostwa Polski modeli samochodowych, dla których przy stadionie wybudowano specjalny tor wyścigowy. Obok w dolinie Goślinki leży niewielkie, prawie już całkowicie zarośnięte jez. Raduszyn.

Przy skrzyżowaniu drogi do Głębocka z torem kolejowym, na ptn.wsch. od miasta, rośnie **topola** o obw. 460 cm.

Wycieczki: szlak 13.

■ Stacja PKP na linii Poznań–Wągrowiec, ul. Dworcowa 8. Przystanki PKS i KSK na rynku i przy szosie poznańskiej, z połączeniami m.in. do Bydgoszczy, Chojnic, Obornik, Pily, Poznania, Szamotuł i Wągrowca. Autobusy podmiejskie z Poznania: ze Śródki (linia 111), Piątkowa (188) i ronda Kaponiera („Transregion”) do Przebędowa. Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury i Rekreacji, ul. Poznańska 16, tel. 812 21 20. Izba Regionalna Ziemi Goślińskiej, pl. Powstańców Wlkp. 9 (czynna w poniedziałki w godz. 14-17, środy 9-12.30 i piątki 9-12), tel. 812 24 52. Urząd Miasta i Gminy, ul. Poznańska 18, tel. 812 20 55. Poczta (nr kodu 62-095), ul. Mostowa 2, tel. 812 22 14. Hotel i restauracja „Relax”, ul. Poznańska 49, tel. 812 22 11. Bar „Bistro”, ul. Polna 5a, tel. 663 52 37. Policja, ul. Mostowa 6, tel.

812 22 97. Apteki: ul. Poznańska 17, tel. 812 24 15; pl. Powstańców Wlkp. 19, tel. 811 30 05. Stacje benzynowe: ul. Gnieźnieńska 40, tel. 811 29 95; ul. Polna 5, tel. 812 23 47; ul. Poznańska 63, tel. 812 24 21.

Zielone Wzgórze: Autobusy podmiejskie linii 111 i 188 oraz „Transregionu”. Postój taksówek, ul. Kutrzeby. Bary: „Angelo”, Nowy Rynek 1a, tel. 811 41 69; „As”, Nowy Rynek 5, tel. 812 30 86; „Kebab”, ul. Długa 12; „Piekiełko”, Nowy Rynek 4. Poczta, Nowy Rynek 16, tel. 812 31 76. Apteki: ul. Długa 25; Nowy Rynek 14, tel. 812 30 56.

OKONIEC – Niewielka osada w gminie Murowana Goślina, położona pośrodku lasów Puszczy 6 km na pld.wsch. od miasta. Wzmiankowana w dokumentach od 1562 r. (*Okuniec* – od *okunia* = regionalnej formy nazwy ryby).

Zachował się tu budynek **gajówki** z 1913 r. – obecnie terenowa stacja badawcza poznańskiej Akademii Rolniczej. Obok powstał **ośrodek wypoczynkowy AR**. Na skrzyżowaniu dróg przy bramie ośrodka znajduje się węzeł szlaków znakowanych, obok zaś urządzono parking. Na pld. od osady w głębokiej rynnicy leży **Jez. Miejskie** o brzegach w większości zalesionych. Znajduje się nad nim niewielkie kąpielisko niestrzeżone.

W odl. 1 km na ptn. od Okońca położona jest nieduża osada **HUCISKA**. W XVII i XVIII w. istniała w tym rejonie huta szkła, a w czasie kolonizacji olęderskiej osadzono tu osadników. Pozostały po nich dwa gospodarstwa, zbudowane na pocz. XX w.

Wycieczki: szlaki 2, 3, 11-13.

■ Najbliższe połączenia komunikacyjne w Murowanej Goślinie, 6 km na ptn.zach. Ośrodek wypoczynkowy AR „Leśniczanka”, tel. 812 21 31.

OWIŃSKA – Duża wieś w gminie Czerwonak, przy szosie i linii kolejowej Poznań–Wągrowiec. Leży na prawym brzegu Warty, do której z wysoczyzny spływają niewielkie strumienie; w dolinie największego z nich – Owińskiej Strugi – znajdują się dwa duże stawy.

Nazwa wsi pochodzi od staropolskiego *owien* = baran, jagnię. Znaleźiska archeologiczne potwierdzają tutejsze osadnictwo począwszy od IV tysiąclecia p.n.e. Pierwsza wzmianka pisana o wsi pochodzi z 1249 r. (*Ovensco*). W latach ok. 1242-52 książęcy bracia Przemysław I i Bolesław Pobożny ufundowali tu klasztor dla sprowadzonych z Trzebnicy cysterek, co 3 VII 1280 r. zatwierdził Przemysław II. Liczne nadania stworzyły z klasztoru posiadacza wielkiego majątku (należały do niego m.in. wsie Barcinek, Biedrusko, Bolechowo, Chłudowo, Czerwona Niwa, Dębogóra, Miękowo, Owińska, Radojewo, Radzim, Skorzęcin, Trzuskotowo i Wierzonka oraz 15 tys. ha lasów). W klasztorze cystereki prowadziły szkołę, w której oprócz kandydatek do zakonu kształciły dziewczęta z rodów szlacheckich.

Po rozbiorach rząd pruski skonfiskował posiadłości cysterskie i w 1797 r. sprzedał je bankierowi berlińskiemu Zygmuntowi Ottonowi von Treskow. W rękach tej rodziny pozostawały one do 1945 r. (w latach międzywojennych dobra tutejsze liczyły 2291 ha). Zakonnice, również przeniesione z innych klasztorów, przebywały w Owińskach do 1835 r. Po kasacie klasztoru w jego obiektach urządzono otwarty 25 I 1838 r. zakład dla psychicznie chorych, w latach 1870-73 powiększony o zespół nowych zabudowań przy drodze do stacji kolejowej. Na pocz. XX w., gdy zaczął intensywnie rozwijać się ruch turystyczny, w Owińskach zatrzymywał się parowiec pływający po Warcie z Poznania do Biedruska. W 1938 r., w 100-lecie istnienia tutejszego szpitala, odbył się w Poznaniu i Owińskach zjazd psychiatrów z całej Polski.

Na początku okupacji hitlerowcy zgładzili wszystkich pacjentów szpitala. Ok. 1030 osób zamordowano w lasach na północ od Obornik, chore kobiety uśmiercono gazem w Forcie VII w Poznaniu, bez wieści zaginął kierownik naukowy zakładu prof. Marcin Zieliński, lekarz Paweł Winiszewski został zamordowany w Katyniu. W Owińskach umieszczono filię obozu Gross-Rosen, jeden z dwóch (obok Leszna) obozów koncentracyjnych w Wielkopolsce. W styczniu 1945 r. w celu okrażenia Poznania oddziały Armii Czerwonej sforsowały tu Wartę na przygotowanych w pośpiechu tratwach.

Od 1957 r. w Owińskach znajdowała się siedziba Kombinatu PGR, który wybrał specjalizację ogrodniczą. W związku z tym na pld. od wsi zbudowano wielki **zakład szklarniowy** o pow. 7,5 ha, uruchomiony w 1970 r. i produkujący głównie kwiaty. Po 1990 r. gospodarstwo rolne zostało zlikwidowane i okoliczne pola leżą odłogiem, natomiast działa w dalszym ciągu zakład szklarniowy – obecnie jako Przedsiębiorstwo Ogrodnicze „Owiplant”. Istnieją tu też betoniarnia oraz kopalnia kruszywa budowlanego.

Cennym zabytkiem jest klasztorny zespół pocysterski. Późnobarokowy **kościół** św. Jana Chrzciciela zbudowany został w latach 1720-28 wg proj. Pompeo Ferrariego, z częściowym wykorzystaniem starych murów romańskich (z 2 poł. XIII w.) i gotyckich (z XIV w.). Z boku fasady głównej wznosi się kwadratowa wieża z ok. 1700 r. Na zewnątrz na lewo od wejścia znajdują się epitafia ks. Feliksa Bodzianowskiego († 1942), tutejszego proboszcza w latach 1922-39, zamęczonego w obozie koncentracyjnym w Dachau, oraz ks. Antoniego Piotrowskiego (1894-1962), proboszcza od 1939 r., również więźnia obozów hitlerowskich, a także tablica upamiętniająca żołnierzy i policjantów zamordowanych w 1940 r. w ZSRR, odsłonięta w 60-lecie tego wydarzenia. Kościół ma plan kwadratu, nakrytego kopułą wspierającą się na czterech potężnych filarach. W 2003 r. podjęto skomplikowane prace remontowe przy grożącej za-

padnięciem kopule. Wokół nawy głównej, kwadratowej o ściętych narożach, usytuowane jest obejście: nawy boczne, chór i prezbiterium – z emporami na piętrze, pokryte eliptycznymi kopułkami.

Cenne jednolite barokowe wyposażenie wnętrza pochodzi z okresu budowy, a wykonali je stolarze z Rydzyny. W ołtarzu głównym znajduje się sześć rzeźbionych kręconych kolumn (wzorowanych na konfesji św. Piotra z bazyliki watykańskiej) i figura Matki Boskiej na siódmej kolumnie pośrodku. W ołtarzu po prawej stronie umieszczono obraz *Św. Rodzina* z ok. 1755 r., zapewne pędzla Szymona Czechowicza. W ołtarzu głównym i w ołtarzach na osi poprzecznej obejrzyć można haftowane antepedia z XVIII w. W nawach bocznych stoi sześć intarsjowanych stali. W prawej nawie z przodu zachował się portal wejścia do klasztoru z lat po 1733 r. (dziś zamurowany). Na chórze (o łamanej linii balustrady) widnieje dekoracja stiukowa w stylu regencji. Kopułę, pozostałe sklepienia kościoła i ściany po bokach ołtarzy w nawach bocznych pokrywa polichromia, wykonana przez poznańskiego franciszkanina Adama Swacha (z lewej strony malowidła nad chórem umieścił on swój autoportret i napis łaciński z datą 1730). Od strony wsch. przylega do kościoła zakrystia z 1788 r., z wyposażeniem rokokowym. W kościele, w nieznanym dziś miejscu, pochowano księżną Annę, córkę księcia Przemysła I (zmarłą po 1285 r.).

Sąsiadujący **klasztor** obecną formę otrzymał ok. 1700 r., podczas przebudowy przeprowadzonej przez arch. Jana Catenazziego (być może z wykorzystaniem murów trzynastowiecznych). Po częściowym spaleniu w Wielki Piątek w 1720 r. ukończył go Pompeo Ferrari, a po kolejnym pożarze w 1773 r. został częściowo przebudowany i uzupełniony dodatkowymi skrzydłami. Drugie piętro nadbudowano w latach 1875-77. Wewnątrz zachowała się częściowo stiukowa dekoracja pomieszczeń. W 1838 r. w klasztorze uruchomiono pruski zakład psychiatryczny (po uruchomieniu nowego przy ul. Kolejowej zwany „starym”). Po II wojnie światowej umieszczono tu dom dla niewidomych dzieci, w 1978 r. przekształcony w Ośrodek Szkolno-Wychowawczy. Na murze klasztoru obok wejścia 18 X 1996 r. odsłonięto tablicę poświęconą zamordowanym przez hitlerowców pacjentom zakładu psychiatrycznego.

Przy dziedzińcu przyklasztornym naprzeciw wejścia do kościoła stoi barokowy dawny dom dla duchownych, wybudowany przez Jana Catenazziego i ukończony przez Pompeo Ferrariego,

od ok. 1821 r. mieszczący plebanię, a później przekształcony w **kancelarię** zakładu psychiatrycznego i w latach ok. 1835-38 połączony z klasztorem krytym przejściem. Na płn. od kościoła stoi tzw. **dom dyrektora** zakładu psychiatrycznego, późnoklasy-cystyczny z lat 1835-38. Pośrodku znajdującego się tu skweru rośnie pomnikowy **jesion** wyniosły odmiany zwisłej o obw. 220 cm.

Na wsch. i płd. od zabudowań pocysterskich rozciąga się dawny **park klasztorny** (7,26 ha). Starsza jest osiemnastowiecz-na część płn., z pozostałościami układu regularnego, częściowo otoczona pochodzącym z 1 poł. XIX w. murem z czterema bramami wjazdowymi. Zachowały się tu dwie symetrycznie przebiegające pomnikowe aleje grabowe (długie po 100 łokci = 66 m) i niewielki stawek. Pośrodku między alejami stoi kapliczka z XVIII w., obecnie użytkowana jako magazyn, bliżej szosy zaś – dawny domek ogrodnika. Tuż obok klasztoru rośnie potężny białodrzew o obw. 680 cm, niestety już zamierający. Dalsza część parku ma charakter krajobrazowy; a z rosnących tu drzew większe rozmiary osiągnęły niektóre lipy i kasztanowce. Znajduje się tutaj Zakład Opiekuńczo-Leczniczy w eklektycznym budynku dawnego pawilonu „otwartego” dla kobiet, zbudowanego w la-tach 1891-92.

W pobliżu ogrodzenia parkowego rośnie pomnikowy **dąb** o obw. 800 cm, największy poza dąbrową rogalińską okaz tego gatunku w okolicach Poznania.

Potężny dąb przyczynił się do powstania różnych opowieści, których prawdziwość trudno sprawdzić. Miał w tym miejscu stać posąg pogań-skiego Światowida, który książę Mieszko I polecił zatopić w Warcie, a na miejscu bożka zasadzić dąb. Po 300 latach dorodne drzewo zniszczył huragan i król Władysław Jagiello (osobiście?) posadził kolejny dąb, zachowany do dziś. Spotykana niekiedy jego nazwa „Bartek” pojawiła się chyba na wzór słynnego dębu spod Kielc.

Nad Wartą niedaleko pomnikowego dębu (ul. Cysterek 4) zachował się budynek dawnego **młyna wodnego**, przebudowa-ny na dom mieszkalny.

W płd. części Owińsk wznosi się **kościół** św. Mikołaja, do 1835 r. parafialny. Parafię utworzono tu przed 1399 r. Dzisiejsza świątynia powstała jako budowla renesansowa ufundowana przez cysterki przed 1574 r., a w czasie przebudowy w 1686 r. otrzymała barokowe szczyty. Obecnie nie jest użytkowana. Wewnątrz częściowo zachowały się belki dawnego stropu renesansowego, z nazwiskiem wykonującego go Jana, młynarza

z Górnego Młyna (na Owińskiej Strudze były dawniej dwa młyny). Po zach. stronie kościoła rozciąga się niewielki cmentarz, na którym w latach siedemdziesiątych XX w. urządzono kwaterę jednolitych grobów zmarłych pensjonariuszy zakładu opiekuńczego.

Na płn. od zespołu klasztornego położony jest obszerny pł. Przemysława. Po jego zach. stronie znajdował się dawniej nieduży folwark, którego pozostałościami są kamiennie-ceglany budynek dawnego **browaru** z ok. 1800 r. o dachu naczółkowym oraz wzniesiony na planie litery **L** kamienny **spichrz** z XIX/XX w. (częściowo przebudowany na mieszkania).

Po wsch. stronie szosy, odgródzony stawem, wznosi się klasycystyczny **pałac** Tresków z lat 1804-06 (proj. Karol Fryderyk Schinkel i Franciszek Catel), kryty dachem czterospadowym. Po II wojnie światowej miała tu siedzibę szkoła (do 1990 r.) i przedszkole. Później pałac przejął prywatny właściciel, który dopuścił do dewastacji zabytku. Gmina Czerwonak w grudniu 2002 r. odkupiła obiekt, zabezpieczyła i planuje odrestaurować go na cele kulturalne. Pałac otacza **park** (20,0 ha) z 1 poł. XIX w., ze stawem, starym drzewostanem, pomnikowymi okazami drzew liściastych i dwiema klasycystycznymi bramami wjazdowymi z ok. 1810 r. Wg tradycji projektantem parku był Piotr Józef Lenné (1789-1866), wieloletni dyrektor ogrodów w Berlinie, który współpracował z Schinklem.

Po płn. stronie parku, przy wyjeździe w kierunku Wągrowca, znajduje się obszerny zespół **zabudowań folwarcznych**. Powstał on w latach 1797-1906, był wielokrotnie przebudowywany. Wśród nich znajdują się: trzykondygnacyjny spichrz z XIX/XX w. o planie litery **U**, dawna stajnia z 1906 r. (nietynkowana w górnej części) i kuźnia z ok. 1900 r. o cechach neogotyckich. Pośrodku stoi dawny dom rządcy z końca XIX w. W sąsiedztwie folwarku działa szkółka jeździecka.

Przy ul. Kolejowej wybudowano tzw. nowy zakład psychiatryczny, uruchomiony w 1874 r. W 1945 r. zabudowania częściowo uległy pożarowi, niektóre obiekty później rozebrano. W latach 1952-93 działał tu Młodzieżowy Zakład Wychowawczy im. Stefana Czarnieckiego. W najlepszym stanie jest dawny tzw. pawilon otwarty dla mężczyzn z ok. 1890 r.; pozostałe opuszczone zabudowania niszczeją. Otaczający **park** (13,86 ha) został podzielony ogrodzeniami na mniejsze kwatery. Na uwagę zasługują w nim białodrzew o obw. 550 cm, równoległa do ulicy aleja lipowa oraz sztuczny kopiec. Od strony płn. w latach pięćdziesiątych

postawiono budynek szkoły. W płd.-zach. narożniku parku wznosi się dawny **dom dyrektora** zakładu psychiatrycznego, eklektyczny z ok. 1910 r., kryty dachem mansardowym.

Cmentarz w Owińskach składa się z dwóch części, przedzielonych ul. Dworcową. W części zach. znajduje się pomnik (rzeźb. Józef Murlewski) i groby ośmiu żołnierzy polskich, zmarłych w 1945 r. w znajdującym się w Owińskach szpitalu polowym, a także grób sióstr cysterek, których prochy ekshumowano z terenu klasztoru. Pochowano tu również tragicznie zmarłego podczas zawodów sportowych Zdzisława Burzyńskiego (1944-69), mistrza Polski w motocrossie.

Między ul. Zieloną a torem kolejowym w 2003 r. ustawiono pamiątkowy **kamień** na miejscu istniejącego tu w latach 1920-40 cmentarza zakładu dla psychicznie chorych.

Pozostawanie przez wieki Owińsk i okolicy w rękach jednego właściciela – najpierw klasztoru, a potem Tresków – wytworzyło na tym terenie specyficzne więzi materialne i duchowe. W 2000 r. zaproponowano utworzenie „cysterskiego parku kulturowego”, chroniącego dawne powiązania i odtwarzającego elementy utracone w minionych latach (jak np. prom łączący Owińska z położonym na lewym brzegu Warty Radojewem).

Wycieczki: szlaki 5, 6.

■ Przystanek PKP na linii Poznań–Wągrowiec, ul. Dworcowa 4. Przystanki PKS i KSK we wsi i przy zakładzie ogrodniczym, z połączeniami m.in. do Bydgoszczy, Obornik, Piły, Poznania i Wągrowca. Autobusy podmiejskie linii 11 i 12 z Poznania–Śródki. Restauracja i hotelik „Jaśmin”, ul. Dworcowa 19, tel. 812 69 77. Apteka, ul. Poprzeczna 2, tel. 812 69 96. Poczta (nr kodu 62-005), ul. Dworcowa 19, tel. 892 98 31.

PAWŁOWO SKOCKIE – Wieś w gminie Skoki, przy szosie Sława Wilkp.–Kiszkowo.

Wymieniona była po raz pierwszy w 1340 r. wśród dóbr dzwonnowskich rodu Nałęczów. W 1348 r. arcybiskup gnieźnieński Jarosław Bogoria Skotnicki przyznał dwa łany ziemi w Pawłowie proboszczowi z pobliskiej Dąbrówki. Potem w skład tutejszych dóbr wchodziły też folwarki w Dzwonowie, Miączynku, Narożniku (już nie istniejący) i Niedźwiedzinach. Na przełomie XVI i XVII w. wieś należała do Rogalińskich, w końcu XVIII w. – do Antoniego Prusimskiego, a potem do Władysława Miączyńskiego, który sprzedał ją Niemcom Matzdorfom. Później Pawłowo powróciło w polskie ręce: w 1894 r. jej właścicielem był Mieczysław Dziembowski, a w latach 1904-39 należała do Chłapowskich ze Stawian.

Znajduje się tu **dwór** z 1 poł. XIX w., po przebudowach w latach siedemdziesiątych XIX i na pocz. XX w. niezbyt ciekawy, obecnie opuszczony. Otacza go **park** krajobrazowy (10,95 ha),

rozplanowany w poł. XIX w., ze stawami, obecnie bardzo zaniedbany. Na jego drzewostan składają się głównie klony i jesiony z dużą domieszką grabów. Po zach. stronie parku położony jest obszerny folwark. W jego obrębie zachowała się **rządcówka** z pocz. XX w., a także zabudowania gospodarcze z końca XIX i pocz. XX w., m.in. nietynkowany **spichrz** czterokondygnacyjny.

Wzdłuż asfaltowej drogi między Pawłowem a stacją kolejową Stawiany rośnie **aleja lipowa** o dł. 1,6 km, uznana za pomnik przyrody.

W osadzie **MIĄCZYNEK**, położonej 1,5 km na płd.zach. od Pawłowa, wznosi się dwór z lat dwudziestych XX w.

■ Przystanek PKS na linii Gniezno–Stawiany–Skoki.

POBIEDZISKA – Miasto liczące 8100 mieszk., położone przy linii kolejowej Poznań–Inowrocław. Lokalny węzeł drogowy: szosy nr 5 Poznań–Gniezno oraz do Kociałkowej Górki, Kiszkowa, Kostrzyna, Węglewa i Wierzonki. Niewielkie zakłady przemysłowe: spółdzielcza huta szkła butelkowego „Hutnik”, przedsiębiorstwo farmaceutyczno-chemiczne „Synteza” produkujące specjalistyczne chemikalia, zakład uszlachetniania tłuszczów technicznych, młyn.

Wzmiankowane były po raz pierwszy w 1233 r., choć powstanie Pobiedzisk wiąże się z księciem Kazimierzem Odnowicielem i zwycięstwem (po słowiańsku *pobiedą*) odniesionym prawdopodobnie w 1048 r. w okolicy nad zbuntowanym wojewodą Masławem. W herbie miasta widnieje orzeł książęcy i postać klęczącego Kazimierza w stroju mnicha. Być może już w XI w. był tu kościół parafialny. W 1236 r. tutejszy gród zdobył książę Władysław Odonic w czasie walk prowadzonych z Henrykiem Brodatym. Prawa miejskie nadał Pobiedziskom książę Przemysław I przed 1257 r. Było to leżące przy trakcie Poznań–Gniezno ważne miasto książęce (potem królewskie) i siedziba starostwa, zastawianego znacznym rodem w zamian za udzielone pożyczki. W końcu lipca 1331 r. najechali je Krzyżacy i tak zniszczyli, że musiano je budować prawie od nowa. Mimo to w XIV i XV w. Pobiedziska należały do większych miast Wielkopolski; były tu dwa kościoły, zamek i szkoła. Kilkakrotnie przebywał tutaj król Władysław Jagiełło, m.in. podróżując w 1418 r. z Mogilna do Poznania (pieszo i boso, w wieku 70 lat) witał tu posłów wracających z soboru w Konstancy. Na wyprawę malborską w 1458 r. miasto wysyłało 15 żołnierzy (czterokrotnie mniej niż Poznań i dwukrotnie mniej niż Kalisz). Król Zygmunt Stary 24 V 1513 r. potwierdził Pobiedziskom prawo magdeburskie i różne przywileje.

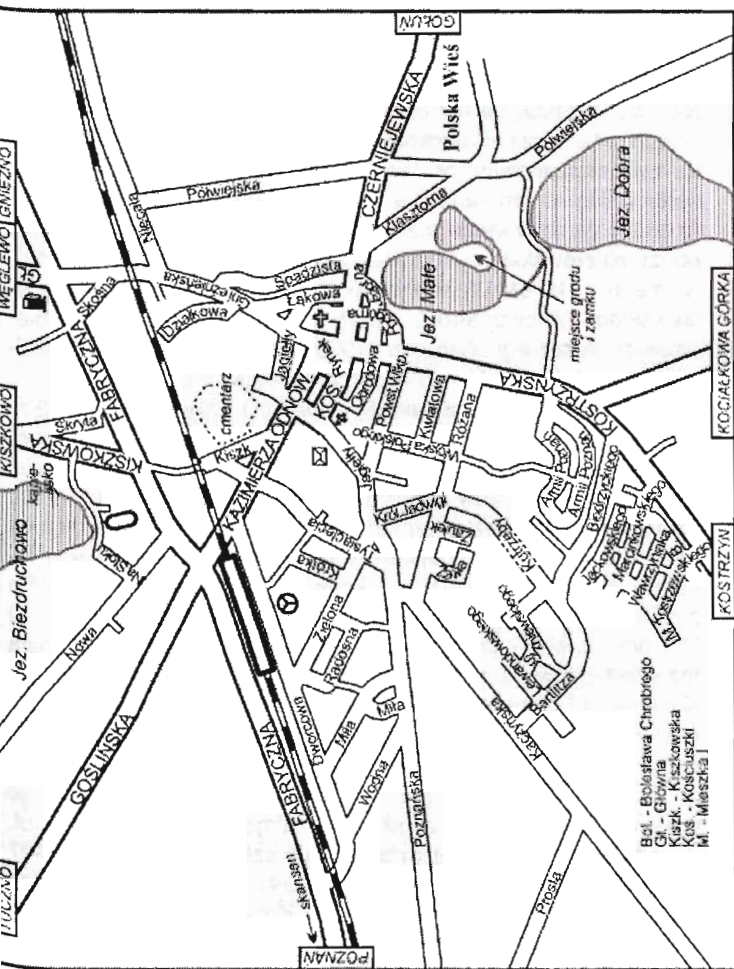
W Pobiedziskach urodził się Adam Paulin Biedrzycki († 1583), doktor filozofii i medycyny. Przez pewien czas pełnił funkcję burmistrza Poznania, był też wydawcą i mecenasem drukarstwa poznańskiego.

W latach zaborów miasto i okolica stanowiły silny ośrodek polskości. Kółko Rolnicze, grupujące polskich gospodarzy, założyli tu w 1873 r. Maksymilian Jackowski z Pomarzanowic, Anastazy Radoński z Krześcic i Seweryn Radoński z Kociałkowej Górki. Rozwinęły się też inne polskie organizacje i stowarzyszenia, a niemieckie sprawozdanie z ubolewaniem stwierdzało, że *wkłady Banku Ludowego są, niestety, znacznie wyższe niż obroty Städtische Sparkasse*. Dla przeciwstawienia się temu Komisja Kolonizacyjna wybudowała osiedle na tzw. Przedmieściu Poznańskim (w rejonie ulic Zielonej i Wodnej) i sprowadziła do niego niemieckich kolonistów z Rosji i z Bośni. Pobiedziska odzyskały wolność 28 XII 1918 r. W powstaniu wielkopolskim miasto i okolica wystawiły cztery kompanie liczące ok. 800 żołnierzy; walczyły one na frontach płn. i zach.

W okresie międzywojennym był to niewielki ośrodek przemysłowo-usługowy. Lata okupacji hitlerowskiej zaznaczyły się terrorem i aresztowaniami, a także wywiezieniem znacznej części mieszkańców do Generalnego Gubernatorstwa (m.in. w okolice Sokolowa Podlaskiego). W obozach koncentracyjnych zamknięto kilkadziesiąt osób, z burmistrzem Jerzym Mrozińskim i przewodniczącym Związku Powstańców Sewerynem Śniadeckim na czele (większość z nich zginęła). Po wojnie Pobiedziska stały się jednym z miast satelickich Poznania, powstało też szereg inwestycji komunalnych ułatwiających życie mieszkańców. Miasto zyskało również na znaczeniu z racji położenia na Szlaku Piastowskim. Wielkim świętem było obchodzone w 1998 r. 950-lecie Pobiedzisk.

W centrum Pobiedzisk zachował się zespół starej **zabudowy** małomiasteczkowej, częściowo pochodzącej jeszcze z 1 poł. XIX w. Ośrodkiem miasta jest czworoboczny Rynek, na którym do lat dwudziestych XIX w. stał ratusz. W podzięce za ocalenie z okupacji hitlerowskiej mieszkańcy postawili w 1947 r. **figurę** Serca Jezusowego (rzeźb. Florian Rachelski). Ostatnio Rynek został ładnie zagospodarowany, a pośrodku niego 13 IX 1986 r. odsłonięto **pomnik** powstańców wielkopolskich (proj. Julian Boss-Gosławski).

Przy wsch. pierzei Rynku wznosi się **kościół parafialny** św. Michała Archanioła z XIII/XIV w., jedna z pierwszych wczesnogotyckich świątyń w Wielkopolsce. Po spaleniu w czasie najazdu Krzyżaków w 1331 r. został odbudowany, a częściowo przekształcono go w latach 1579-98. Od frontu ma dwie wysokie przypory, a nad nimi wieżyczkę z końca XVI w., z której od obchodów 950-lecia rozbrzmiewa kurant, a w południe hejnał. W ścianach wsch. i płd. widać bardzo wiele dołków wierconych w ceglach, o nie do końca wyjaśnionym pochodzeniu (spotyka się je na wielu kościołach Wielkopolski, Pomorza i Warmii, a najwięcej – ponad 1000 – ma ich być w Pobiedziskach). Na ścianie zewnętrznej obok głównego wejścia znajduje się epita-

- Boł. - Bolesława Chrobrego
- Gł. - Główna
- Kisz. - Kiszka
- Koś. - Kosciuszki
- M. - Mieszkań

fium ks. Kazimierza Schulerta (1889-1942), tutejszego proboszcza od 1936 r., zamordowanego w obozie koncentracyjnym w Dachau.

Wnętrze jest jednonawowe, nakryte stropem. Polichromię i sgraffita wykonali w latach 1956-60 Anna i Leonard Torwirtowie z Torunia. W klasycystycznym ołtarzu głównym z pocz. XIX w. między rzeźbami św. Piotra i św. Pawła widnieje wykonana w 2 poł. XIX w. kopia obrazu Guido Reniego przedstawiającego

patrona kościoła. U dołu umieszczono dwie rzeźby późnogotyckie z 2 poł. XV w. W barokowym ołtarzu na prawej ścianie znajduje się późnogotycka rzeźba Matki Boskiej z lat po poł. XV w. Na uwagę zasługują też epitafia: po prawej poległego pod Ignacem Mieczysława Jackowskiego (1844-63, syna Maksymiliana z Pomarzanowic), po lewej stronie prezbiterium późnorenesansowe epitafium kanonika gnieźnieńskiego Stanisława Grotha († 1634) z czerwonego marmuru, a także epitafia męczenników obozu hitlerowskiego w Dachau: bł. Michała Kozala (1893-1943), w latach 1918-21 tutejszego wikariusza, a potem biskupa włocławskiego (z lewej strony nawy), oraz pochodzącego z Pobiedzisk bł. Antoniego Świadka (1909-45), wikariusza w Bydgoszczy (pod chórem). Na chórze znajdują się organy z 1880 r.

Przed kościołem znajduje się drewniana **dzwonnica** z 1812 r., odnowiona w latach 1996-97. Przy niej rośnie pomnikowa **robinia** (akacja) o obw. 430 cm. Od strony ul. Gnieźnieńskiej wznosi się nietynkowana plebania z 1887 r., od strony ul. Podgórznej – szachulcowo-murowana wikarówka z 1820 r. Obok bramy kościelnej stoi najstarszy **dom** Pobiedzisk (Rynek 7) – szachulcowy z XVIII/XIX w., kryty łamanym dachem polskim z naczółkiem. Inne godne uwagi domy przy Rynku to nr 4, 10 i 11 oraz dawny sąd (nr 12) z 1 poł. XIX w., starą metrykę mają też szachulcowe domy przy ul. Kostrzyńskiej 2 z XVIII/XIX w. i ul. Kazimierza Odnowiciela 2 z poł. XIX w. Najwięcej starych domów (niektóre z pocz. XIX w.) zachowało się przy ul. Czerniejewskiej; budynek nr 4a był zapewne dawniej szkołą żydowską.

Tablica na domu kultury (ul. Kostrzyńska 23) dokumentuje współpracę Pobiedzisk z holenderską gminą Haaren. Przy ul. Kostrzyńskiej stoją także dwa budynki **szkoły** z lat 1898 i 1907 (nowy obiekt pochodzi z 1975 r.). W 1991 r. umieszczono tu **głaz** z tablicą ku czci zamordowanego w Katyniu Mariana Sypniewskiego, który w latach 1931-39 był nauczycielem w tej szkole.

Przy ul. Jagiełły wznosi się klasycystyczny **kościół poewangelicki** sprzed 1821 r. – obecnie filialny Św. Ducha. Wezwanie kościoła przypomina stojący w tym miejscu kościół i szpital Św. Ducha (ufundowane w 1423 r. przez Władysława Jagiełłę, zlikwidowane w latach siedemdziesiątych XVIII w.). W niewielkim wnętrzu znajduje się charakterystyczny dla świątyń ewangelickich trójstronny balkon. Obok stoi szczytowy budynek dawnej **szkoły** ewangelickiej z pocz. XX w. (dziś biblioteka). Po przeciwnej stronie ul. Jagiełły znajduje się **poczta** i schronisko dla

nieletnich (do 1950 r. **sąd grodzki**) w eklektycznych budynkach z XIX/XX w. Na przebudowanym gmachu Urzędu Miasta i Gminy znajduje się **tablica** wmurowana z okazji 900-lecia miasta, obchodzonego w 1948 r. Przy ul. Powstańców Wlkp. 21 stoi budynek z pocz. XX w. w formie **dworku**.

Na **cmentarzu** przy ul. Kiszkowskiej, w części na lewo od wejścia, pochowano we wspólnym grobie dwóch zwiadowców radzieckich, poległych w starciach z Niemcami w okolicach Pobiedzisk jesienią 1944 r. Przy stacji kolejowej zachowała się dolna część wieży ciśnień z 2 poł. XIX w. (starszego typu, o przekroju kwadratowym). Po przeciwnej stronie ul. Dworcowej stoi trzykondygnacyjny dawny młyn z pocz. XX w. Przy ul. Tysiąclecia 18 zachowała się remiza strażacka z XIX/XX w. Zabytkiem budownictwa przemysłowego jest też dawna gazownia z pocz. XX w. przy ul. Kiszkowskiej 12.

Po płd.-wsch. stronie miasta leżą dwa **jeziora**: Małe (6 ha) i Dobra (Dobre Klasztorne, 12 ha). W wodę mniejszego z nich wcina się półwysep, dawniej wyspa, która z brzegiem połączona była drewnianym mostem (znajdował się on nie w miejscu dzisiejszej grobli, lecz po stronie płd.-wsch.). Na tej wyspie zapewne znajdował się gród wczesnohistoryczny, a w 1332 r. król Kazimierz Wielki rozpoczął tu budowę zamku – siedziby starosty. Później stał w tym miejscu dwór starościński o konstrukcji szachulcowej. W celu wyjaśnienia przeszłości tego miejsca w 2002 r. podjęto na półwyspie szczegółowe badania archeologiczne.

Na krawędzi doliny jeziornej zachowały się pozostałości dawnego majątku – **POLSKIEJ WSI**. Odnotowany był on już w 1331 r. (*Polskaves*). Stanowił własność królewską, często przekazywaną w dzierżawę (m.in. w latach 1471-99 Łukaszowi Górcze). Po rozbiorach należał do państwa pruskiego i nadal był dzierżawiony (w końcu XIX w. majątek obejmował 462 ha). W 1919 r. przejęło go państwo polskie i dwa lata później sprzedało zgromadzeniu sióstr sercanek (*Sacré Coeur*). Zwraca tu uwagę obszerny zespół zabudowań **klasztoru**, z głównym budynkiem wzniesionym po 1921 r. wg proj. Juliana Putermana-Sadłowskiego (mieści on również znaną szkołę – obecnie liceum i gimnazjum). Obok znajdują się pozostałości **parku** (3,99 ha), z drzewostanem w wieku do 100 lat.

Między ul. Półwiejską a doliną znajdował się dawniej **cmentarz** żydowski. W 2002 r. jego teren został uporządkowany, ustawiono tu też nieliczne zachowane macewy.

Po płn. stronie szosy nr 5 leży w głębokiej dolinie **jez. Biezdruchowo** (z wysepką o pow. 0,3 ha), przez które przepływa Główna. Nad brzegiem jeziora urządzono kąpielisko, a w sąsiedztwie powstał ośrodek sportowy.

W pewną noc świętojańską po kwiat paproci dla ukochanej dziewczyny popłynął na wyspę razem z psem młynarczyk z leżącej za jeziorem osady Głównienka. Chłopak utonął po drodze, a z wyspy dobiegało tylko żalosne wycie wiernego towarzysza. Od powyższego wydarzenia ma pochodzić nazwa jeziora *Piesdruchowo* (pies – druh).

Wielkie osiedle domów jednorodzinnych, będące oddaloną o 3 km od centrum miasta zach. częścią Pobiedzisk, nosi nazwę **LETNISKO LEŚNE**. Znajduje się tu powstały w 1983 r. w czynnie społecznym przystanek kolejowy. W latach 1986-2000 w osiedlu wybudowano **kościół** Matki Boskiej Nieustającej Pomocy (arch. Zenon Śron, wielki witraż nad wejściem poświęcony patronce kościoła proj. Maria Powalisz-Bardońska).

Po płn. stronie szosy nr 5 na wysokości Letniska rozciąga się rozległy teren wyrobiska po dawnej kopalni żwiru, która działała koło osady Szarganiec. Od szeregu lat planowana jest tu budowa 23-hektarowego „miasteczka rozrywek”, z obiektami rozmieszczonymi wśród rozlewisk na wysepkach połączonych mostkami. Namiastką przyszłych atrakcji jest otwarty 29 V 1998 r. tuż przy szosie **skansen miniatur** kilkudziesięciu zabytków wielkopolskich, głównie z terenu Szlaku Piastowskiego. Wykonano je w skali 1:20 z tworzywa sztucznego na szkieletie aluminiowym

Wycieczki: szlak 15.

■ Stacja PKP na linii Poznań–Inowrocław, ul. Dworcowa 4, tel. 817 70 41. Przystanki PKS (główny przy stacji kolejowej) z połączeniami m.in. do Bydgoszczy, Gniezna, Janowca, Kłecka, Poznania i Żnina. Końcowy przystanek prywatnej linii z Poznania-Śródki przez Kostrzyn. Postoje taksówek: ul. Dworcowa, Rynek. Skansen miniatur przy szosie nr 5 (czynny prócz poniedziałków w godz. 8-20), tel. 817 78 82. Pensjonat „Alexandra”, ul. Radosna 6, tel. 817 75 25. Restauracje: „Ewa”, ul. Kazimierza Odnowiciela 4, tel. 817 73 25; „Piastowska”, ul. Kazimierza Odnowiciela 23, tel. 817 75 88. Bary: „Jolka”, ul. Kutrzeby 2b, tel. 815 32 35; „Remik”, ul. Dworcowa; „Miniaturka” przy skansenie; „Akropolis” przy szosie nr 5 w Letnisku Leśnym. Ośrodek Kultury i Sportu, ul. Kostrzyńska 23, tel. 817 72 27. Urząd Miasta i Gminy, ul. Kościuszki 4, tel. 817 70 11. Poczta (nr kodu 62-010), ul. Jagiełły 32, tel. 817 79 70. Policja, ul. Tysiąclecia 9, tel. 815 39 97. Apteki: ul. Jagiełły 46, tel. 817 76 25; ul. Kazimierza Odnowiciela 11, tel. 817 72 90; ul. Kostrzyńska 2a, tel. 817 70 92; ul. Królowej Jadwigi 9, tel. 817 73 50. Stacja benzynowa, ul. Fabryczna, tel. 817 76 15.

POMARZANOWICE – Wieś w gminie Pobiedziska, położona 3 km na płn. od miasta, przy szosie do Kiszkowa. Siedziba Gospodarstwa Rolnego Skarbu Państwa.

Ołtarz główny w kościele pocysterskim
w Owińskach

Dawny kościół parafialny w Owińskach

Kościół gotycki w Pobiedziskach

Skansen miniatur w Pobiedziskach

Dolina Cybiny koło Promna

Głaz prof. Zygmunta Czubińskiego w lesie nad jez. Drążynek

Rynek w Skokach

Stajnia „Liljówka” w Stęszewku

Kościół w Uzarzewie

Pałac-muzeum w Uzarzewie

Ołtarz główny w kościele w Wierzenicy

Dwór Cieszkowskich w Wierzenicy

Dwór Jackowskich we Wronczynie

Dzwonnica i grób Maksymiliana Jackowskiego przy kościele we Wronczynie

Arboretum Akademii Rolniczej w Zielonce

Znaki szlaku pieszego i rowerowego

Tajemniczy słup koło Zielonki

Nazwa wsi pochodzi od osadzonych tu jeńców pomorskich, albo też od kłęski pomoru. Pierwsza wzmianka z 1339 r. (*Pomorzinowicz*). Władysław Jagiełło nadał ją w 1388 r. Ekhardowi z Wałdowa na Krajnie.

W 1850 r. tutejszy majątek kupił od Klemensa Grabowskiego za 60 500 talarów Maksymilian Jackowski (1815-1905), który stworzył tu swoją siedzibę i wybudował nowy dwór. Był to urodzony w Słupi koło Jarocina działacz społeczny i narodowy, propagator oświaty rolniczej, w latach 1873-1901 „patron” wielkopolskich kółek rolniczych, których założył ok. 200. We wzorowo prowadzonym gospodarstwie przyjmował praktykantów, odbywały się tu też próby maszyn z fabryki Hipolita Cegielskiego. W 1885 r. ze względu na wiek przekazał majątek synowi Tadeuszowi, ale nie zaprzestał bogatej działalności. Pochowany jest na cmentarzu we Wronczynie (patrz s. 90). W 1895 r. gościła w Pomarzanowicach Helena Modrzejewska.

W ostatnim okresie znajdowała się w Pomarzanowicach siedziba dyrekcji Przedsiębiorstwa PGR, które wybudowało tu szereg obiektów produkcyjnych i pomocniczych, a także osiedle i zaplecze socjalne dla pracowników.

Po zach. stronie szosy rozciąga się **park** krajobrazowy (6,74 ha) z 1 poł. XIX w., ze starym drzewostanem i małym stawkiem. W nim stoi **dwór** neorenesansowy, zbudowany w 1891 r. wg projektu Kazimierza Skórzewskiego na miejscu drewnianej budowli barokowej z 1765 r., która w czerwcu 1889 r. uległa pożarowi. Elewacje zdobione są dekoracją o motywach renesansu północnego. Za jego odnowienie Przedsiębiorstwo PGR otrzymało I nagrodę za rok 1987 w konkursie Ministerstwa Kultury i Sztuki dla użytkowników zabytków. Wśród drzew po wsch. stronie dworu rosną dęby o obw. do 360 cm i lipa 370 cm.

We dworze odbywają się spotkania kulturalne organizowane przez Salon Artystyczny im. Jackowskich – stowarzyszenie założone w 1995 r. w Pobiedziskach i nawiązujące do działalności Maksymiliana i Tadeusza Jackowskich w Pomarzanowicach i Wronczynie.

■ Przystanek PKS z połączeniami do Gniezna, Janowca, Klecka i Poznania. Stacja benzynowa, tel. 815 51 52.

PROMNO – Wieś w gminie Pobiedziska, położona w dolinie Cybiny 4 km na pld.zach. od miasta, przy szosie do Kostrzyna. RSP z fermą trzody chlewnej. Po pld.-zach. stronie wsi Cybina przepływa przez jez. Góra; na ptn. skłonie doliny znajdują się studnie ujęcia wody dla Swarzędza.

Znaczne różnice wysokości i podmokłe okoliczne doliny stanowiły element naturalnych walorów obronnych dla istniejącego tu od dawna osadnictwa (potwierzonego m.in. wykopaliskami wczesnośredniowiecznymi

z Góry, Kociałkowej Górki i Nowej Górki). Wg tradycji w pobliście lasy miał przenieść się ośrodek kultu pogańskiego, wyrugowany z Ostrowa Lednickiego po wprowadzeniu chrześcijaństwa przez księcia Mieszka I. Inne podanie lokuje tu bitwę księcia Kazimierza Odnowiciela ze zbuntowanym wojewodą Masławem, od której to *pobiedy* ma się wywodzić nazwa Pobiedzisk. Później lasy te należały do archidiakonatu gnieźnieńskiego, a następnie przeszły na benedyktynki z Poznania.

Wieś dawniej była nazywana *Prądn*. Jest znana od 1258 r. (*Prandno*). Wywodziła się stąd rodzina Prądyńskich.

Las rosnący po wsch. stronie wsi kryje **jez. Brzostek** (6 ha, głęb. 7,8 m). Na jego brzegu płd.-wsch. znajduje się skromne kąpielisko niestrzeżone, a po stronie wsch. wyznaczono leśne pole biwakowe. Dojazd nad jezioro możliwy jest drogą leśną od szosy Pobiedziska–Kostrzyn, obok leśniczówki Promno, do parkingu urządzanego po wsch. stronie jeziora. Wśród drzewostanów otaczających akwen zwracają uwagę dorodne sosny, z których największa – o obw. 250 cm – rośnie po płd. stronie parkingu.

Dwa inne okoliczne jeziora – **Dębiniec** i **Drażynek** – są objęte ochroną rezerwatową (patrz s. 19). Na zach. brzegu jez. Dębiniec 27 VI 1998 r. odsłonięto **kamień** upamiętniający prof. Zygmunta Czubińskiego (1912-68), botanika z Uniwersytetu Poznańskiego, który m.in. prowadził badania w okolicach Promna. Czwarte z jezior – **Wójtostwo** (9 ha, głęb. 5,7 m) – jest najmniej interesujące dla turystów z powodu bezleśnych brzegów. Przy położonej na jego płd. brzegu leśniczówce Promno rośnie dąb o obw. 320 cm.

Z uwagi na walory okolicy w odl. 3,5 km na ptn.zach. od wsi uruchomiono na pocz. XX w. przystanek kolejowy na linii Poznań–Inowrocław (początkowo pociągi zatrzymywały się tu na żądanie). W latach międzywojennych powstało przy nim osiedle willowe, nazwane **PROMNO LETNISKO**, a wycieczki w okolicę cieszyły się coraz większym powodzeniem. W 1971 r. wybudowano parking przy oddanej wtedy do użytku nowej szosie Poznań–Gniezno, a trzy lata później pojawił się tutaj typowy gościniec wielkopolski „Rzepicha” (proj. Jerzy Buszkiewicz i Jan Kopydłowski).

Wycieczki: szlaki 10, 15, 16.

■ Przystanek PKP na linii Poznań–Inowrocław (4 km na ptn. od wsi). Przystanki PKS we wsi i przy szosie nr 5, z połączeniami m.in. do Bydgoszczy, Gniezna, Janowca, Kłecka i Poznania. Gościniec „Rzepicha” w sąsiedztwie przystanku kolejowego, tel. 817 75 87. Pensjonat „Wiktorówka”, Promienko 59 (2,5 km na zach. od Promna), tel. 815 56 15. Bar „Ledos” przy szosie nr 5, tel. 817 79 59.

PRZEBĘDOWO – Wieś w gminie Murowana Goślina, przylegająca od płn. do zabudowań miasta. Znajdujący się tu dawniej Zakład Doświadczalny Hodowli i Aklimatyzacji Roślin jest obecnie oddziałem przedsiębiorstwa hodowli roślin ze Smolic koło Kobyлина.

Nazwa wsi jest formą dzierżawczą od imienia Przebąd. W pierwszej wzmiance z 1388 r. wymieniony jest tutejszy właściciel – *Nicolaus Brzed[hwa]*, który potem przyjął nazwisko Przebędowski. Później wieś przeszła w ręce m.in. Potulickich i Gurowskich, w XIX w. znajdowała się w rękach niemieckich (Winterfeldów).

Tutejszy **park** krajobrazowy (13,70 ha), ze stawem i starym drzewostanem, rozplanowano w XIX w. na stoku doliny Goślinki. Wznosi się w nim piętrowy eklektyczny **dwór** z lat osiemdziesiątych XIX w., z salonem o górnym oświetleniu wewnątrz. Po wsch. stronie parku znajduje się obszerny zespół starych zabudowań folwarcznych, z gorzelnią z 1877 r. Przy szosie do Obornik zachował się zespół czworaków z końca XIX i pocz. XX w.

W odl. 2 km na płn. od Przebądowa leży nieduża wieś **TROJANOWO**, wzmiankowana w 1358 r. wśród majątków kapituły poznańskiej. W 1947 r. ustawiono tutaj pomnik ku czci 15 ofiar II wojny światowej z Trojanowa i Przebądowa.

Po zach. stronie szosy do Obornik położona jest osada **GARGANOWO** – dawne *Darganowo*, znane od 1576 r., które później opustoszało, a na miejscu powstałych tu zarośli ok. 1785 r. założono osadę olęderską. W latach 1958-98 w jego sąsiedztwie znajdował się ośrodek nadawczy poznańskiej rozgłośni Polskiego Radia (z masztem o wys. 218 m), zlikwidowany w związku z zaprzestaniem nadawania programu na falach średnich.

■ Przystanek PKS i KSK przy szosie wągrowieckiej, z połączeniami m.in. do Bydgoszczy, Obornik, Piły, Poznania, Szamotuł i Wągrowca. Końcowy przystanek podmiejskiej linii autobusowej z Poznania.

REJOWIEC – Wieś w gminie Skoki, położona 6 km na pld. od miasta, przy szosie Sława–Gnieszno.

Nazwa wsi pochodzi od dawnych właścicieli – Rejów (potomków Mikołaja z Nagłowic), którzy ją założyli w 1547 r. Na pocz. XVII w. osadzono tu chłopów wyznania kalwińskiego z Brandenburgii i Pomorza. W XIX w. tutejszy majątek (125 ha) był własnością niemiecką i często zmieniał właścicieli. W 1905 r. powrócił w polskie ręce.

Drewniany **kościół** Serca Pana Jezusa to dawny zbór kalwiński z 1820 r., powstały przez gruntowne przebudowanie poprzedniej świątyni z 1626 r. Od 1947 r. jest kościołem

katolickim, w 1976 r. otrzymał prawa parafialne. Wnętrze, choć niskie, ma balkony typowe dla kościołów ewangelickich. Barokowy ołtarz główny pochodzi z kolegiaty w Kruszwicy. W kruście zachowało się 13 tabliczek trumiennych polskiej szlachty kalwińskiej z XVII w., malowanych na blasze. Przy kościele stoi drewniana **dzwonnica**, wybudowana w tym samym czasie, rośnie tu też dąb o obw. 310 cm.

Na cmentarzu, położonym na płn.-zach. skraju wsi, rośnie kilka okazałych **sosen**, z których największa, o obw. 220 cm i opleciona bluszczem, uznana została za pomnik przyrody.

W pewnej odległości na pld.wsch. od wsi znajdują się pozostałości **folwarku**: parterowy budynek zbudowany w 1957 r. na miejscu dworu, zespół czworaków i założony przed 1889 r. park (2,13 ha), łączący się z przyległym terenem leśnym.

Jeszcze dalej, po pld. stronie toru kolejowego, znajduje się wielka **baza** produktów naftowych. Powstała w latach II wojny światowej, później była rozbudowywana. Pierwotnie – ze względów ochronnych – miała zbiorniki podziemne. Po wielu latach przestały one być szczelne, więc zaprzestano ich eksploatacji i wybudowano nowe wielkie zbiorniki, całkowicie znajdujące się na powierzchni – bardziej zgodne z wymogami ekologii, z których każdy wyciek będzie zaraz widoczny i łatwiejszy do neutralizacji. Nowe obiekty, połączone rurociągiem z podobną bazą w Nowej Wsi Wielkiej koło Bydgoszczy, oddano do eksploatacji w 1993 r.

Wycieczki: szlak 4.

■ Przystanek PKS na linii Gniezno–Skoki. Bar (przy szosie). Poczta (nr kodu 62-093), tel. 812 47 11.

SKOKI – Miasto liczące 3700 mieszk., położone w pagórkowatej okolicy przy linii kolejowej i szosie Poznań–Wągrowiec, nad Małą Wełną. Boczne drogi do Glinna, Potrzeźnowa i Rościna. Lokalny ośrodek usługowy; zakład drzewny, młyn.

Nazwa wskazuje na istnienie tutaj grobli czy przeprawy przez błotnistą dolinę Małej Wełny. Prawa miejskie Skoki otrzymały w 1367 r. z przywileju króla Kazimierza Wielkiego, wydanego dla Janusza z Podlesia i biskupa poznańskiego Jana V Doliwy. Biskup ten w 1373 r. konsekrował tutejszy kościół. Miasto znajdowało się w rękach prywatnych (początkowo Skockich herbu Nowina) i w 1458 r. było małe, gdyż na wyprawę malborską zobowiązane było wystawić tylko trzech żołnierzy. W 1536 r. zostało sprzedane Latalskim, pod których opieką rozwinęło się – zwłaszcza po poł. XVI w., gdy zaczęli się tu osiedlać innowiercy (najpierw bracia czescy, którym właściciele w 1565 r. oddali na 80 lat tutejszy kościół, a potem luteranie). Na pocz. XVII w. Skoki poprzez małżeństwo przeszły na Mikołaja Reja (wnuka sławnego pisarza) i pod

patronatem tej rodziny stały się jednym z największych ośrodków reformacji w Wielkopolsce. Dla napływających osadników (m.in. Szkotów i Niemców) w 1632 r. założono tzw. nowe miasto, przylegające od wsch. do istniejącego. Liczba mieszkańców dochodziła wówczas do 6 tys. (prawie dwa razy tyle co obecnie). Jako protestanci Rejowie poparli Szwedów w czasie potopu, co spowodowało odebranie im majątku w 1668 r., a w konsekwencji regres ludnościowy i gospodarczy Skoków. W 1719 r. wybuchły tu nawet zamieszki na tle religijnym. Upadek miasta został na krótko przerwany rozwojem sukiennictwa w końcu XVIII w.

W Skokach urodził się Jerzy Beniamin Flatt (1768-1860), pionier postępu i oświaty w rolnictwie. Wysłany przez Stanisława Staszica na studia zagraniczne, po powrocie zorganizował w 1818 r. Instytut Gospodarstwa Wiejskiego w Marymoncie pod Warszawą (pierwszą polską uczelnię rolniczą) i był jego dyrektorem do 1833 r. Napisał wiele prac z dziedziny rolnictwa i ekonomii.

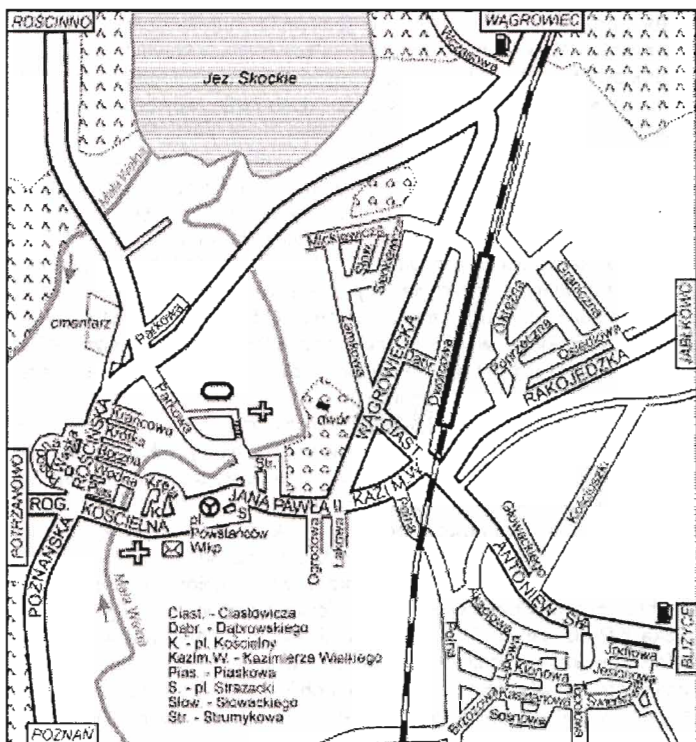
W XIX w. miasto było niewielkim ośrodkiem rzemieślniczym, a większość mieszkańców trudniła się rolnictwem. Rynek wybrukowano dopiero po I wojnie światowej. Na pocz. XX w. Skoki stały się lokalnym węzłem kolejowym: w 1905 r. uruchomiono linię z Poznania do Janowca, a w 1908 r. – do Wągrowca (połączenie Skoki–Janowiec zlikwidowano w 1991 r.). W 1906 r. strajkowały tu dzieci szkolne.

We wrześniu 1939 r., jeszcze przed wkroczeniem żołnierzy Wehrmachtu, miasto opanowała grupa miejscowych Niemców pod wodzą Lücka z Budziszewka i zamordowała dziewięciu mieszkańców Skoków. Hitlerowcy przeprowadzili tu 8 XII 1939 i w lutym 1941 r. brutalne akcje wysiedleńcze. W latach 1940-45 w pobliskim Antoniewie istniał obóz jeniecki, w którym przebywało kilkuset oficerów francuskich, jugosłowiańskich, norweskich i holenderskich.

Po II wojnie światowej Skoki stały się miejscowością wypoczynkową. Zalesiony, obfitujący w jeziora i pozbawiony zanieczyszczeń przemysłowych teren okazał się dużą atrakcją i w związku z tym powstały w okolicy zakładowe ośrodki wypoczynkowe oraz kolonie domków rekreacyjnych. Najbardziej znany jest ośrodek szkoleniowo-wczasowy na wsch. brzegu Jez. Skockiego, wybudowany w latach siedemdziesiątych przez Zakłady Naprawcze Taboru Kolejowego w Poznaniu.

Wobec trudnych warunków terenowych zabudowa starej części Skoków rozłożyła się wydłużonym wąskim pasem, poprzecznie do kierunku głównego ciągu drogowego z Poznania do Wągrowca. Powodowało to niedogodności komunikacyjne, częściowo wyeliminowane poprzez wybudowanie w latach osiemdziesiątych obwodnicy drogowej. Ośrodkiem miasta jest pl. Powstańców Wlkp. (rynek średniowieczny), a na wsch. od niego znajduje się drugi rynek – pl. Strażacki. Z zabudowy najstarszy jest parterowy dom szachulcowy przy pl. Powstańców Wlkp. 14, pochodzący z 2 poł. XVIII w. Kamienica nr 5 z 1913 r. ma ciekawą

dekorację elewacji. W ścianę domu przy pl. Powstańców Wlkp. 18 w 1967 r. wmurowano **tablicę** ku czci mieszkańców poległych i pomordowanych w latach II wojny światowej. Na cmentarzu przy ul. Rościńskiej znajduje się **wspólny grób** 8 osób zamordowanych w 1939 r., a obok mogiła jeszcze jednej ofiary hitleryzmu.

Na zach. od rynku wznosi się **kościół parafialny św. Mikołaja**, ufundowany w czasie założenia miasta. Obecna szachulcowa i otynkowana budowla z 1737 r. zbudowana została staraniem wojewody poznańskiego Michała Kazimierza Raczyńskiego. Dwie niskie wieże, w górnej części drewniane, dostawiono w 1911 r. Na ścianie zewnętrznej wmurowane są: wczesnobarokowa marmurowa tablica nagrobna Zofii z Latałskich Rejowej († 1630) i epitafium zamordowanego w obozie w Dachau proboszcza ks. Józefa Echausta (1904-42). Wewnątrz drewniane kolumny wydzielają coś w rodzaju naw bocznych. W wypo-

sażeniu, przekształconym w 1947 r., znajdują się elementy barokowe i rokokowe.

Przy ul. Parkowej, na płn. od rynku, znajduje się stary **młyn** z ok. 1885 r. Na sąsiadującym wzniesieniu stoi **kościół poewangelicki** z lat 1855-56, obecnie filialny św. Piotra i Pawła. Jego pierwotną wieżę po 1990 r. zastąpiono ażurową konstrukcją metalową. Na skarpie po wsch. stronie kościoła rośnie **dąb szypułkowy** o obw. 560 cm.

W płn. części miasta położony jest eklektyczny **dwór** z ok. 1870 r., odnowiony w latach 1996-99. Od 1948 r. mieści się w nim ośrodek plenerowy poznańskiej Akademii Sztuk Pięknych. Dwór otacza **park** krajobrazowy (4,5 ha), rozplanowany w poł. XIX w., z urozmaiconym starym drzewostanem w wieku do 160 lat, z którego najokazalszy jest **dąb** o obw. 320 cm, rosnący w otoczeniu grabów przy parkanie od strony ul. Wągrowieckiej. W obrębie sąsiadującego dawnego folwarku zwraca uwagę **spichrz** z 2 poł. XIX w. Dalej położone jest osiedle nowych domów jednorodzinnych, w którym w 1984 r. otwarto **przedszkole** będące pomnikiem milicjantów poległych 17 II 1945 r. w starciu z niedobitkami niemieckimi. W tej części Skoków znajduje się też nowe administracyjne i handlowe centrum gminy. Na budynku biblioteki w 1985 r. odsłonięto **tablicę** upamiętniającą poznańskiego pisarza Eugeniusza Paukację (1916-79).

Na narożniku ulic Poznańskiej i Rogozińskiej znajduje się **Szkoła Podstawowa** im. A. Mickiewicza, której starsza część pochodzi z ok. 1900 r. Przed nowszym skrzydłem w 1995 r. ustawiono **pomnik** zmarłych i poległych nauczycieli, pracowników i uczniów. We wrześniu 2002 r. oddano tu do użytku nowoczesną **halę sportową**. Przy skrzyżowaniu przed szkołą stoi późnobarokowa **figura** św. Jana Nepomucena z XVIII w. Nieco dalej, przy ul. Rogozińskiej 10, znajduje się zespół zabudowań dawnej **rzeźni** z lat osiemdziesiątych XIX w., z budynkiem administracyjnym i przebudowanymi obiektami produkcyjnymi (dojście krótką aleją lipową).

Po płn. stronie miasta położone jest **Jez. Skockie**, przez które przepływa Mała Wełna. Na jego zach. brzegu znajduje się leśne miejsce biwakowania, a po wsch. stronie – ośrodek wypoczynkowy ZNTK z Poznania. Przy dróżce po płn. stronie jeziora rosną **dęby** o obw. 320 i 350 cm.

W dolinie Małej Wełny na płd.wsch. od Skoków powstał po 1977 r. zespół **stawów** rybnych, a w osadzie Piła Młyn – ośrodek

zarybieniowy, obecnie użytkowany przez Gospodarstwo Rybackie Skarbu Państwa z Poznania.

Wycieczki: szlak 4.

■ Stacja PKP na linii Poznań–Wągrowiec, ul. Dworcowa 4, tel. 812 41 07. Przystanki PKS (główny na pl. Powstańców Wlkp.), z połączeniami m.in. do Bydgoszczy, Chodzieży, Chojnic, Gniezna, Mieściska, Poznania i Wągrowca. Karczma „Kołodziej”, ul. Poznańska 10. Urząd Miasta i Gminy, ul. Ciastowicza 11, tel. 812 40 11. Poczta (nr kodu 62-085), ul. Kościelna 3, tel. 812 43 81. Policja, ul. Kazimierza Wlk. 15, tel. 812 49 97. Apteki: ul. Ciastowicza 13, tel. 812 46 81; ul. Kazimierza Wlk. 13, tel. 812 41 62. Stacje benzynowe: ul. Antoniewska 22, tel. 892 51 39; szosa w kierunku Wągrowca, tel. 812 41 32.

SŁAWA WIELKOPOLSKA – Osada przy szosie i linii kolejowej Poznań–Wągrowiec. Boczna szosa przez Kiszkowo do Gniezna. Pozostałości bazy zakładów Inziarskich z Pakości, kopalnia żwiru budowlanego na potrzeby PKP. Na pld.wsch. od osady w latach 2002-03 wybudowano biorafinerię, przerabiającą rzepak na dodatek do paliw silnikowych.

Pierwotnie był tu niewielki folwark. Z niego rozwinęła się osada po wybudowaniu w 1905 r. linii kolejowej z Poznania do Skoków, od której odgałęziała się uruchomiona w 1914 r. linia do Gniezna (obecnie nieczynna, a jej fragment wykorzystywany jest do dowozu cystern zaopatrujących magazyny w Rejowcu). W okolicznych lasach w 1813 r. doszło do potyczki między wojskami napoleońskimi i rosyjskimi.

Sława jest dogodnym punktem wyjścia dla wycieczek w ciekawą okolice nad jeziorami na ptn.zach. i pld. od osady. W okolicy powstały osiedla domków letniskowych i rekreacyjnych.

Wycieczki: szlak 8.

■ Stacja PKP na linii Poznań–Wągrowiec. Przystanek PKS z połączeniami m.in. do Bydgoszczy, Gniezna, Poznania i Wągrowca.

STAWIANY – Wieś w gminie Skoki, położona 7 km na pld.wsch. od miasta, przy lokalnej drodze z Rejowca.

Pierwsza wzmianka z 1298 r. dotyczy darowania wsi *Stavany* klaryskom gnieźnieńskim przez Władysława Łokietka. Później Stawiany przeszły w ręce prywatne: w XV w. należały do Skockich, na pocz. XVII w. – do Latałskich, w końcu XVIII w. wchodziły w skład dóbr skockich. W poł. XIX w. właścicielami wsi byli Kalksteinowie, po nich Leonard Brzeski (uczestnik powstań w 1831 i 1863 r.), a od 1902 r. – jego wnuczka Celina Ponińska, która w następnym roku wyszła za Zygmunta Chłapowskiego (1861-1940), wzorowego rolnika, działacza społecznego i kulturalnego, publicystę.

Zachował się tu zaniedbany **park** krajobrazowy (5,65 ha) z poł. XIX w., ze stawem i starymi drzewami (głównie robiniami akacjowymi, jesionami wyniosłymi, klonami pospolitymi i polnymi), m.in. dębem o obw. 430 cm. Wznosi się w nim eklektyczny

dwór w formie piętrowej willi, z umieszczoną z boku ośmioboczną wieżą (arch. Karol Würtemberg) – obecnie opuszczony. W narożniki fasady wmurowane są kamienie z inicjałami *FK* fundatora Ferdynanda Kalksteina i rokiem budowy 1854. W zabudowaniach położonego obok folwarku znajduje się **kuźnia** z 1840 r. (zbudowana z kamieni polnych, o dachu czterospadowym) i piętrowy **spichrz** neogotycki z lat ok. 1860. We wsi przy głównej drodze stoi zespół **czworaków**, przeważnie pochodzących z poł. XIX w.

■ Przystanek PKS z połączeniami do Gniezna i Skoków.

STĘSZEWKO – Nieduża wieś w gminie Pobiedziska, położona w pobliżu skraju lasów 8 km na płn.zach. od miasta.

Dawniej nazwa wsi brzmiała *Stęszewo*. Po raz pierwszy została wymieniona w dokumencie z 1292 r. (*Stosevo*). Była własnością kapituły poznańskiej, która w 1339 r. otrzymała przywilej lokacyjny od biskupa Jana IV z Łodzi. Po „potopie” szwedzkim opustoszała, w związku z czym w 1677 r. zostali tu osadzeni olędrzy (jest to najstarsza osada olęderska na terenie opisanym w przewodniku). Własnością kościelną Stęszewko było do rozbiorów, a w XIX w. znajdował się tu folwark należący najpierw do majątku w Krześlicach, potem do rodziny Nikolai, a w latach międzywojennych – do Taczanowskich.

Z dawnego zespołu dworskiego zachował się założony w XIX w. **park** krajobrazowy (1,80 ha), ze stawem i miejscem po dworze, a także pojedynczymi drzewami w wieku do 100 lat. Z przyległego zespołu folwarcznego pozostał jeden budynek, który obecnie zajmuje stajnia i ośrodek jazdy konnej „Liljówka”. W dawnej szkole (na skraju wsi) znajduje się **ośrodek** Hufca ZHP Poznań-Grunwald. Administracyjnie do Stęszewka należą osiedla domków letniskowych, wybudowane na płn. brzegu Jez. Kołatkowskiego (potocznie zaliczane do Tuczna).

■ Najbliższy przystanek autobusowy w Tucznie, 3 km na pld.zach. od wsi. Sezonowy ośrodek harcerski, tel. 817 72 70.

TRZASKOWO – Nieduża wieś w gminie Czerwonak, położona 3 km na pld.wsch. od Bolechowa.

Została założona w XIX w. przez właścicieli Owińsk, którzy pierwotnie mieli tu siedzibę administracji lasów prywatnych. Początkowo wieś nosiła nazwę *Ottowo* lub *Ottówko* (od Ottona Treskowa), później *Rosenthal*. W 1873 r. tutejszy majątek przeszedł na Szuldrzyńskich z Bolechowa. W latach międzywojennych należał do Krzyżańskich.

Znajduje się tu **dwór** z pocz. XX w., który otacza założony w tym samym czasie **park** krajobrazowy (2,96 ha). Z trzech rosnących przy dworze pomnikowych dębów (o obw. 330, 420

i 470 cm) największy ostatnio usycha. W parku znajdują się dwa stawy, a jego częścią jest ok. 120-letni starodrzew sosnowy.

Przy wjeździe do wsi od strony Bolechowa rosną lipa o obw. 340 cm i okazałe robinie. Stoi tu też kapliczka Matki Boskiej z końca XIX w.

W dolinie na zach. od wsi leży zalew o pow. 16 ha, chętnie odwiedzany przez wędkarzy.

■ Najbliższe połączenia komunikacyjne w Bolechowie, 3 km na płn.zach.

TUCZNO – Nieduża wieś w gminie Pobiedziska, położona 10 km na płn.zach. od miasta, przy drodze do Wierzonki, między jeziorami Kołatkowskim i Tuczo.

Jest to dawna osada ołęderska, założona wśród lasów w XVIII w. Otrzymała ona wcześniejszą nazwę jeziora, zapisaną po raz pierwszy w 1531 r.

Okolice wsi mają od dawna uznaną wartość wśród mieszkańców Poznania, a Tuczo stało się najpopularniejszą i najczęściej odwiedzaną miejscowością wypoczynkową terenu opisywanego w przewodniku. Dowodem tego są powstałe w okolicy i nieustannie się rozbudowujące rozległe osiedla domków letniskowych. Pionierem rekreacyjnego wykorzystania tego terenu była stacja turystyczna PTTK, czynna w latach 1966-78 w jednej z dawnych zagród ołęderskich (obecnie jest tam ośrodek Politechniki Poznańskiej).

Na pld.wsch. od wsi rozciąga się **Jez. Kołatkowskie** – największy akwen Puszczy Zielonka, prawie w całości otoczony lasami. W części zach. ma wysepkę o pow. 0,1 ha, połączoną z brzegiem szerokim pasem trzin. W lesie przy wsch. krańcu jeziora znajduje się kąpielisko niestrzeżone, miejsce biwakowania wyznaczono zaś na pld.zach. brzegu Jez. Kołatkowskiego oraz po płn. i pld. stronie pobliskiego Jez. Stęszewskiego.

W dawnych czasach zach. część jeziora należała do właścicieli Kołatki, a wsch., łącznie z sąsiadującym mniejszym akwenem – do majątku w Stęszewku. Z tego powodu spotyka się też inne formy nazwy jeziora: Stęszewsko-Kołatkowskie, a nawet tylko Stęszewskie, przy czym często zapomina się o owym mniejszym jeziorze. W przewodniku konsekwentnie większe jezioro nazywane jest Kołatkowskim, a mniejsze – Stęszewskim, co powinno wyeliminować pomyłki.

W odl. 1,5 km na płn.zach. od Tuczo znajduje się śródleśna osada **ODRZYKOŻUCH**. Nazwa jej ma pochodzić od bandy rabusiów, którzy na pobliskim trakcie Poznań–Kcynia napadali na podróżnych, a tutaj, w gęstym lesie, mieli swoją kryjówkę. Wg innej wersji była tu karczma, której właściciel wysokimi cenami

„zdzierał skórę” z gości. Zwraca uwagę rosnący przy zabudowaniach okazały dąb o obw. 460 cm, nieco uszkodzony.

Wśród lasu 1 km na płn.wsch. od Odrzykożucha znajduje się kulminacja terenowa 120 m n.p.m. Rośnie na niej grupa starych daglezi – pamiątka z czasów, gdy pruska administracja leśna robiła próby wzbogacenia składu gatunkowego drzewostanów. W sąsiedztwie jesienią 1944 r. znajdowała się ziemianka grupy zwiadowców radzieckich Konstantego Ostrowskiego „Kuika”. Żandarmi niemieccy 7 XII zaskoczyli członków tego oddziału w jednym z gospodarstw w Tucznie i w czasie wymiany strażów poległ sierżant Mołodcow (pochowany na cmentarzu w Pobiedziskach). Miejsce ziemianki upamiętniono ustawieniem 6 VIII 1999 r. **tabliczki** na ozdobnym słupie.

Wycieczki: szlaki **6, 7, 10, 11**.

■ Końcowy przystanek podmiejskiej linii autobusowej nr 23 z Poznania-Śródki. Bar „Bażant” i parking niestrzeżony przy pętli autobusowej.

TUROSTOWO – Wieś w gminie Kiszkowo, położona 4 km na pld.zach. od stolicy gminy, nad jeziorem o tej samej nazwie.

Dawniej znajdował się tutaj gród związany z systemem obronnym wokół Gniezna. Wcześniejszą metrykę mają znalezione tu wykopaliska należące do kultur pucharów lejkowatych i ceramiki sznurowej. Pierwsza wzmianka pisana o wsi pochodzi z 1348 r. (*Thurostovo*). W 1388 r. otrzymał ją od króla Władysława Jagiełły (razem z Pomarzanowicami) rycerz Ekhard z Wałdowa.

W pobliżu jeziora zachowały się pozostałości **zespołu dworskiego**: dawny dwór (po przebudowach bez wartości zabytkowej), ślady parku i nietynkowany budynek pofolwarczny. Porośnięta trawą płaszczyna między wsch. brzegiem jeziora a dworem, oddzielona obniżeniem od pokrytego zaroślami zbocza, jest pozostałością **grodziska** stożkowatego. We wsch. części wsi znajduje się wielka **ferma** trzody chlewnej, wybudowana w latach 1973-76.

■ Przystanek PKS na linii Gniezno–Turostówko.

UZARZEWO – Wieś w gminie Swarzędz, położona 6 km na płn.wsch. od miasta, na wysokim prawym brzegu doliny Cybiny. W dolinie na pld. od wsi położone jest Jez. Uzarzewskie o trudno dostępnych, przeważnie zalesionych brzegach.

Wykopaliska potwierdzają ciągłość osadnictwa w okolicy od schyłku paleolitu (IX tysiąclecie p.n.e.). Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1306 r. (*Uzasowo*) i dotyczy nadania stąd dziesięciny kościołowi św. Małgorzaty na Śródce. W 1331 r. wieś splądrował zagon krzyżacki. Do pocz. XV w. była ona własnością rodu Zarembów, później często

zmieniała właścicieli. Pierwsza wzmianka o tutejszym kościele pochodzi z 1391 r., choć być może został on ufundowany jeszcze w XII w. W XVI w. wieś należała do Mielżyńskich, w latach 1725-49 – do Jakuba Działyńskiego, a potem kolejno do Kurcewskich, Lipskich i od 1855 r. Żychlińskich.

Z Uzarzewa pochodził Zygmunt Myrton-Michalski (1864-1920), malarz i portrecista. Po studiach we Francji osiadł za granicą i był tam bardziej znany niż w kraju. W 1900 r. otrzymał brązowy medal na wystawie Towarzystwa Sztuk Pięknych w Paryżu.

Tutejszy eklektyczny **dwór** Żychlińskich pochodzi z lat 1860-65, a jego projekt przypisuje się Stanisławowi Hebanowskiemu. Był rozbudowywany w końcu XIX i na pocz. XX w. Cokół budowli wykonano z kamieni polnych, przy płd. narożniku stoi kwadratowa wieża. Po 1945 r. mieściły się tu szkoła, biura i mieszkania. Po przeprowadzeniu remontu otwarto w nim 3 XI 1977 r. Muzeum Łowiectwa Wielkopolskiego, na pocz. 1982 r. przekształcone w oddział Muzeum Narodowego Rolnictwa ze Szreniawy. Ekspozycja składa się przede wszystkim z trofeów myśliwskich, spreparowanych okazów zwierząt (ptaki, ssaki), egzemplarzy broni oraz dzieł sztuki i publikacji inspirowanych tematyką łowiecką. Przy głównym wejściu do dworu 15 IX 2002 r., w 25-lecie istnienia, odsłonięto tablicę z nazwiskami inicjatorów utworzenia muzeum.

Dwór stoi w **parku** krajobrazowym (6,93 ha), rozplanowanym w 2 poł. XIX w. przez znanego twórcę ogrodów Augustyna Denizota, z wykorzystaniem starego zadrzewienia rosnącego na płn. stoku doliny Cybiny. Przy wjeździe do niego stoi figura Chrystusa z 2 poł. XIX w., a nieco dalej znajduje się staw. Przed dworem rosną pomnikowe drzewa: platan klonolistny o obw. 420 cm, modrzew europejski 270 cm i buk odmiany purpurowej 320 cm, a z tyłu – jeszcze jeden platan o obw. 520 cm. Po płn. stronie dworu zachowała się dawna **stajnia** z ok. 1860 r., obecnie również włączona w ekspozycję muzeum (prezentowana jest tu biologia i środowisko zwierzyny łownej), przy której rośnie dąb o obw. 300 cm. Dla powiększenia ekspozycji w latach 2002-04 do stajni dobudowano zharmonizowane stylowo nowe skrzydło (arch. Zbigniew Antczak). Na płn. granicy parku, od strony gdzie dawniej znajdowały się stawy rybne, zachowała się wąska aleja kasztanowców w wieku ok. 110 lat, na krawędzi skarpy opadającej ku jezioru rośnie zaś osiem lip posadzonych w formie altany. Na terenie parku w warunkach plenerowych również można oglądać eksponaty muzealne – elementy zagospodarowania łowieckiego o dużych rozmiarach (ambona, paśnik itp.).

Za odnowienie zabytków i parku Kombinat PGR Owińska otrzymał w 1978 r. I nagrodę Ministra Kultury i Sztuki w konkursie użytkowników zabytków.

Po przeciwnej stronie głównej drogi położony jest **folwark i gorzelnia**, z bielonymi zabudowaniami pochodzącymi częściowo z końca XIX w. Przy tej samej drodze stoją **czworaki** z pocz. XX w.

W dolinie Cybiny wznosi się szachulcowy **kościół** św. Michała, zbudowany ok. 1749 r. z fundacji Felicjana Napruszewskiego, z ośnioboczną wieżą drewnianą z 1869 r. o ostrostupowym zwieńczeniu i murowaną kaplicą grobową Żychlińskich dostawioną w 1900 r. W latach 2000-03 został gruntownie odnowiony. W salowym wnętrzu zachowało się wyposażenie barokowe z XVIII w.; starszy jest obraz *Matka Boska z Dzieciątkiem* z 2 poł. XVII w. na ścianie nawy. Obok kościoła znajdują się stare grobowce, a nieco dalej późnoklasycystyczna **plebania** z poł. XIX w.

Przy kościele znajduje się początek przyrodniczej ścieżki dydaktycznej „Dolina Cybiny”.

Na zach. od wsi, między szosą Poznań–Gniezno a doliną Cybiny przebiega tzw. **Jar pod Uzarzewem** – krótka, ale głęboka dolina o stromych zboczach i bujnej, urozmaiconej roślinności. Jego dno zajmuje niewielki strumień i rozlewiska. Na wsch. zboczu (przy trasie wodociągu z Promna do Gruszczyzna) zachowało się czworoboczne **grodzisko** stożkowate, o wymiarach u dołu 22 x 22 m i głęboką kotlinką u góry, otoczone rowem – pozostałość grodu strzegącego dawniej przeprawy przez jar.

■ Przystanek PKS przy szosie nr 5 (1,5 km od wsi), z połączeniami m.in. do Bydgoszczy, Gniezna, Klecka i Poznania. We wsi końcowy przystanek podmiejskiej linii autobusowej S3 ze Swarzędza. Muzeum Środowiska Przyrodniczego i Łowiectwa Wielkopolskiego, ul. Akacyjowa 12 (czynne prócz poniedziałków w godz. 8-16, w niedziele i święta 10-16, w zimie 10-15), tel. 818 12 11.

WIERZENICA – Wieś w gminie Swarzędz, położona przy bocznych drogach z Kobylnicy i Wierzonki, na prawym brzegu doliny Głównej.

O długiej przeszłości okolicznego osadnictwa świadczą znaleziska od II tysiąclecia p.n.e. W 1153 r. wieś *Vereniz* została darowana przez rycerza Prandotę cystersom z Łekna. Później (w 1253 r.) przeszła w ręce księcia Przemysła I, a następnie była własnością prywatną (w 1303 r. występował *Petrco de Wyrzenicza*) i często zmieniała właścicieli. Kościół parafialny powstał tu zapewne w XIII w., a pierwsza wzmianka o nim pochodzi z 1335 r. W odróżnieniu od pobliskiej Wierzonki przez pewien czas była zwana *Wierzenicą Wielką*.

W 1842 r. tutejsze dobra od Aleksandra Brudziewskiego zakupił August Cieszkowski (1814-94), działacz narodowy i społeczny, jeden

z najwybitniejszych przedstawicieli nurtu narodowego w polskiej filozofii, długoletni prezes Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu. Po śmierci Karola Marcinkowskiego w 1846 r. stał się duchowym przywódcą Wielkopolan pod zaborem pruskim. Przez 14 lat był posłem do parlamentu w Berlinie. W celu upowszechnienia nowoczesnych metod gospodarowania otworzył w 1870 r. w Żabikowie Szkołę Rolniczą im. Haliny. Jego majątek pod koniec XIX w. liczył 1380 ha (wraz z Pawłówką i Mechowem). We dworze w Wierzenicy zgromadził bibliotekę liczącą ok. 40 tys. tomów (rozproszoną w czasie II wojny światowej). Pochowany jest w krypcie przy tutejszym kościele. Od 1996 r. imię Augusta Cieszkowskiego nosi poznańska Akademia Rolnicza.

W czasie pobytu we Włoszech Cieszkowski zaprzyjaźnił się z poetą Zygmuntem Krasińskim i prowadził z nim obfity korespondencję (w latach 1841-59 ponad 300 listów). W twórczości Krasińskiego stwierdzono duży wpływ poglądów filozoficznych Cieszkowskiego. W latach 1843-45 poeta sześciokrotnie gościł w Wierzenicy. Zalesione wzniesienie na lewym brzegu Głównej, które było miejscem jego przechadzek, bywa do dziś nazywane Wzgórzem Krasińskiego.

Na niewielkim wzniesieniu na płn.-zach. skraju wsi znajduje się cenny drewniany **kościół** parafialny św. Mikołaja, zbudowany przed 1589 r., kryty gontami, z boczną kruchtą i wieżą dostawionymi w latach 1771-78. Na zewnętrznej ścianie kruchty umieszczono tablicę z nazwiskami 33 parafian, którzy stracili życie w latach 1914-20. Nieopodal na kopczyku kamiennym położono żeliwną tablicę z 1883 r., upamiętniająca 200-lecie bitwy pod Wiedniem (obchody tej rocznicy były ważną demonstracją patriotyczną w okresie zaborów).

Wnętrze zostało poszerzone ok. 1930 r. przez włączenie do kwadratowej nawy przyziemia wieży, podczas kolejnego remontu w latach 1977-78 powstała kruchta przy wieży. Barokowe wyposażenie kościoła pochodzi z XVII i XVIII w. W ołtarzu głównym z lat trzydziestych XVII w. między figurami św. Wojciecha i św. Mikołaja znajduje się obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem – dzieło poznańskiego warsztatu cechowego, z postacią fundatora, jego chatą, parą wołów i wierszowanym napisem u dołu:

*Na kościół wierzenicki ten obras sprawiono,
Za Barthłomieja z Kłeczka Boga by proszono.
Kołodziej był. Na karczmie mieszkał tu lat kilka.
Przed śmiercią na tę sztukę oddał parę bydłka.
Umarł 1632. Malowany 1636.*

Na lewej ścianie nawy wisi obraz Matki Boskiej ze śpiącym Dzieciątkiem, wykonany we Włoszech w XVII w. pod wpływem Correggia, a z tyłu barokowo-ludowy obraz *Chrystus na Krzyżu* z XVIII/XIX w. Z prawej strony umieszczono obraz barokowy na desce *Matka Boska ukazująca się św. Mikołajowi* z XVII/XVIII w.

Po płn. stronie kościoła ok. 1870 r. dobudowany został grobowiec dla rodziny Cieszkowskich, przekształcony w latach trzydziestych XX w. Od wnętrza kościoła wejście do niego imitują drzwi brązowe, odlane w 1872 r. we Florencji wg projektu poety i rzeźbiarza Teofila Lenartowicza. Pośrodku nich na pionowym pasie zilustrowano osiem prośb modlitwy *Ojczy nasz* (taki też tytuł nosi główne dzieło filozoficzne Augusta Cieszkowskiego). Portal tych drzwi jest neoklasycy z ok. 1928 r. (proj. Stefan Cybichowski), z marmurowym popiersiem Cieszkowskiego wyrzeźbionym w 1909 r. w Rzymie przez Antoniego Madeyskiego. Od zewnątrz grobowiec po śmierci syna filozofa, również Augusta (1861-1932), był przebudowany w stylu polskiej architektury drewnianej (arch. Marian Andrzejewski).

Na krawędzi doliny wznosi się zaniedbany dawny **dwór** Cieszkowskich, pochodzący zapewne sprzed poł. XIX w. – wydłużony, z wyższą częścią środkową, kryty dachem naczółkowym. Otacza go **park** krajobrazowy (2,55 ha), rozplanowany w 1 poł. XIX w., w którym rosną głównie jesiony i klony. Przed dworem zwracają uwagę okazy kasztanowców o obw. 370, 270 i 260 cm. W niżej położonej części parku, na pld.-wsch. od dworu, znajduje się kopiec przypominający grodzisko. U jego podnóża rośnie dąb bezszypułkowy o obw. 450 cm.

Obok parku znajduje się folwark, z zabudowaniami wzniesionymi na przełomie XIX i XX w., rozbudowanymi w latach międzywojennych. Z tego czasu pochodzi też zespół czworaków przy głównej drodze (jeden z nich ma wejścia między kolumienkami). Przy wylocie drogi do Wierzonki stoi dawna **karczma** z XVIII lub 1 poł. XIX w., z podcieniem na trzech słupach. Była odrestaurowana w latach 1974-75, w 1997 r. poddano ją kolejnemu gruntownemu remontowi.

Po wsch. stronie wsi, przy drodze do Wierzonki, znajduje się **cmentarz** parafialny. Spoczywają na nim m.in. dr Monika Hoffa († 1977), autorka popularnych książek przyrodniczych dla młodzieży, oraz nieznanymi żołnierz poległy 3 IX 1939 r. podczas bombardowania Kobylnicy. Jeszcze dalej na wsch. położone jest **wzgórze** zwane Żalikiem (103 m n.p.m.), zalesione w górnej części. Odkryto na nim cmentarzysko popielnicowe z pocz. epoki żelaza (V w. p.n.e.) i groby z wczesnego średniowiecza. W XII w. istniała tutaj prawdopodobnie osada obronna.

W okolicach Wierzenicy zachowało się dużo okazałych **drzew**. Między wsią a miejscem dawnego młyn na Głównej

widoczne są na łące dęby o obw. 630 i 390 cm – pamiątka po rosnącym tu dawniej lesie łągowym. Trzeci dąb – o obw. 520 cm – rośnie w zadrzewieniu przy drodze. Koło młyńskiego w 1975 r. przeniesiono do Wielkopolskiego Parku Etnograficznego, gdzie w 1998 r. zrekonstruowano też młyn wierzenicki. Na miejscu pozostał dom młynarza, a zamiast tamy w 1986 r. wybudowano nowy jaz i urządzono obok staw rybny. Za młynem rośnie kolejny okazały dąb, o obw. 510 cm. Przy nim wchodzi na skarpę doliny stroma ścieżka, którą można dojść do martwej już niestety, ciekawej sosny o obw. 280 cm, pełnej dziupli.

Na Wzgórzu Krasińskiego prowadzi droga umocniona kamieniami polnymi, odchodząca od asfaltowej szosy do Kobylnicy w lewo zaraz za mostem na Główniej. Rośnie tu rząd starych białodrzewów, a dalej aleja kasztanowcowa. Na płn. stoku spłaszczonego pagórka wśród innych drzew spotkać można strzeliste modrzewie. Jeszcze inny okazały dąb, o obw. 660 cm, zachował się w zaroślach nad małym strumykiem blisko skraju lasu na lewym brzegu doliny Główniej, 600 m na płd.zach. od mostu na drodze dojazdowej do Wierzenicy.

Wycieczki: szlak 9.

■ Przystanek linii autobusowej S3 Swarzędz–Karlówice.

WIERZONKA – Wieś w gminie Swarzędz, położona nad Główną na skrzyżowaniu dróg do Kicina, Kobylnicy, Pobiedzisk i Wierzenicy.

Pierwotnie zwana była *Małą Wierzenicą* lub *Wierzeniczką*. Pierwsza wzmianka z 1252 r. dotyczy nadania wsi *Weregyniza* cysterkom z Owińsk przez księcia Przemysła I. W okresie zaborów tutejsze dobra należały do rodziny Tresków i w końcu XIX w. liczyły 1512 ha.

Zachował się tu obszerny zespół zabudowań folwarcznych, w większości pochodzących z XIX/XX w. W jego obrębie najstarsza jest **kuźnia** z 1849 r., z wieżą, odrestaurowana w 1900 r. Po wsch. stronie folwarku wznosi się eklektyczny **dwór** sprzed poł. XIX w., później przebudowywany, od strony płn. połączony krytym przejściem drewnianym z oficyną z 2 poł. XIX w. Obok rozciąga się rozplanowany w 1 poł. XIX w. **park** krajobrazowy (15,13 ha), dawniej obejmujący oba brzegi Główniej (połączenie zapewniały dwa mostki, po których zostały nikłe ślady) i nieopstrzeżenie łączący się z przyległym lasem. Cechuje go zróżnicowane zadrzewienie w wieku do 150 lat, z udziałem drzew i krzewów egzotycznych. Rosną w nim m.in. krzaczasty okaz cisa, buki odmiany purpurowej o obw. 370 i 350 cm, platany do 290 cm i dęby do 430 cm. Zespół dworski do niedawna

użytkowany był przez Stację Hodowli Roślin; po przejściu w ręce prywatnie nie jest dostępny dla zwiedzających.

W lesie na wsch. od Wierzonki znajduje się dawny **cmentarz** ewangelicki, ostatnio uporządkowany. Zachowały się na nim m.in. nagrobki von Tresków. W wąskiej dolince na płd. od wsi rozciąga się kompleks stawów rybnych. W lesie na wsch. brzegu pierwszego ze stawów znajduje się **grób** Polaka z Bednar, rozstrzelanego przez hitlerowców w tym miejscu jesienią 1939 r. Mniej więcej w połowie drogi między Wierzonką a Karłowicami stoi samotnie **szkoła**, zbudowana dla okolicznych miejscowości w 1905 r., dekorowana ceglanyimi ozdobami.

■ Podmiejskie linie autobusowe nr 22 i 23 Poznań–Karłowice–Tu-czno oraz S3 Swarzędz–Karłowice.

WŁÓKNA – Niewielka osada w gminie Skoki, położona 3 km na płd.zach. od miasta, administracyjnie wchodząca w skład wsi Potrzeznowo. Z krawędzi wysoczyzny roztaczają się malownicze widoki na położone po płd. stronie jez. Włókna.

Nazwa wsi pochodzi od staropolskiego wyrazu *włóka* = miara gruntu lub pastwisko. Wzmiankowana po raz pierwszy w 1235 r., gdy przywrócono prawa własności do niej arcybiskupom gnieźnieńskim. Przed 1557 r. przeszła w ręce szlacheckie i często zmieniała właścicieli. Sąsiednie **POTRZANOWO** jest znane od 1369 r. Od 1597 r. do 1 poł. XVIII w. istniała w nim kaplica św. Zofii, do której m.in. uczęszczali katolicy ze Skoków, gdy tamtejszy kościół znajdował się w rękach braci czeskich.

Na krawędzi doliny jeziora wznosi się **dwór**, zbudowany przez Łubieńskich w latach dwudziestych XX w., kryty dachem czterospadowym, z gankiem balkonowym od zach. Obok rozciąga się zaniedbany **park** (4,08 ha), z klonem pospolitym o obw. 310 cm na płd.-zach. skraju, sztucznym kopcem i pozostałością szpaleru grabowego.

Na płd. od osady leżą **jeziora** Brzeźno i Włókna, częściowo zarastające, obfitujące w ryby i ptaki wodne. Na płd. brzegu jez. Włókna zachowało się **grodzisko** stożkowate o wys. 6 m, zwane „Rejkuś”. W jez. Brzeźno stwierdzono występowanie grązela drobnego (rośliny reliktywnej z epoki lodowcowej), a także jeziorzy morskiej, wydr, rzadkich gatunków ważek i ptaków.

■ Najbliższe połączenia komunikacyjne w Stawie Wlkp. i Skokach (3 km).

WRONCZYN – Wieś w gminie Pobiedziska, położona 6 km na płn.zach. od miasta, przy drodze do Wierzonki, na płn. brzegu Jez. Wronczyńskiego Małego.

Odkopano tu osadę z III w. n.e., należącą do kultury przeworskiej. Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1136 r. W średniowieczu należała

do Porajów (z tego rodu wywodził się biskup poznański Bogufał III, który 9 VII 1256 r. ufundował tutejszy kościół parafialny) i Łodziów, a w XVIII-XIX w. – do właścicieli pobliskich Krześlic. W końcu XVII w. na pln.zach. od wsi założono osadę olęderską – obecnie Wronczynek. W 1899 r. Wronczyn wykupił z rąk niemieckich (Falkenhaymów) Tadeusz Kryspin Jackowski (1859-1924), syn „patrona” Maksymiliana z Pomarzanowic, szambelan papieski, działacz narodowy i znakomity rolnik.

Jego syn i następca, Tadeusz Gustaw Jackowski (1889-1972), był przez cały okres międzywojenny dyplomata, m.in. w latach 1929-37 ambasadorem w Brukseli. Towarzysko związał się ze środowiskiem „Skamandra”. We Wronczynie gościł wiele znanych postaci polskiego życia politycznego i kulturalnego, m.in. Jana Lechonia, Kornela Makużyńskiego, Juliusz Osterwę, Leona Schillera, Egon Erwina Kisch. Jackowski był żonaty z aktorką Anną (1884-1974), siostrą Leona Schillera. Na tutejszym cmentarzu pochowano rodziców Anny i Leona, a także aktorkę Letę Czajkowską (ok. 1875-1929), która grała rolę Marysi w prapremierowym przedstawieniu *Wesela* Wyspiańskiego.

Między szosą a jeziorem wznosi się **kościół** parafialny św. Stanisława. Poprzednia drewniana świątynia z XVIII w. została przez hitlerowców zamieniona na magazyn sprzętu lotniczego dla pobliskiego lotniska w Bednarach i w 1945 r. podpalona (jedyną po niej pozostałością jest granitowa kropielnica, zapewne średniowieczna). Obecna nowoczesna budowla (arch. Zenon Śron) powstała w latach 1973-75. Za kościołem znajduje się drewniana **dzwonnica** z 1762 r., a wśród kilku grobów **mogiły** Maksymiliana Jackowskiego (patrz s. 73) i jego żony Marii z Lichtnekierów, a także ich syna Tadeusza.

W zach. części wsi znajduje się **dwór**, zapewne z XVIII/XIX w. Po zakupieniu przez Tadeusza Jackowskiego został na pocz. XX w. rozbudowany o boczne skrzydła. Na fasadzie umieszczono napis: *W Bogu i pracy pokój i moc*. Obok rozciąga się zaniedbany **park** krajobrazowy (2,66 ha), wokół którego częściowo zachowało się ogrodzenie z XIX/XX w., z żeliwno-murowaną bramą. W obrębie zespołu zabudowań folwarcznych znajduje się **gorzelnia** z XIX/XX w.

Wycieczki: szlak 10.

■ Najbliższe połączenia komunikacyjne w Pobiedziskach lub Tucznie (5 km).

ZIELONKA – Niewielka wieś śródleśna w gminie Murowana Goślina, położona 7 km na wsch. od miasta, nad jeziorem o tej samej nazwie (7 ha) i przepływającą przez nie Goślinką.

Wieś położona jest pośrodku kompleksu leśnego Puszczy Zielonka i od niej prawdopodobnie wzięły nazwę okoliczne lasy. Dawniej była to ruchliwa miejscowość przy trakcie Poznań–Kcynia, notowana w doku-

mentach od 1397 r. (wtedy jej właścicielem był *Petrco de Zelona dambrowa*), choć najstarsze ślady tutejszego osadnictwa pochodzą z młodszej epoki kamienia. Nazwa wsi *Dąbrowa Zielona* była w użyciu do 1426 r., ale już w 1417 r. pojawiła się *Zelonca*. W 2 poł. XIX w. umieszczono tu siedzibę nadleśnictwa.

Latem 1846 r. w Zielonce rozpoczął praktykę terenową Marcei Motty (1818-98), wówczas student leśnictwa. Później jednak zmienił zainteresowania, zostając filologiem, historykiem i publicystą (napisał m.in. znane poznańskie *Przechadzki po mieście*).

Obecnie znajduje się tu **ośrodek dydaktyczny** poznańskiej Akademii Rolniczej z 90 miejscami noclegowymi oraz terenowe stacje badawcze uczelni (siedzibą Nadleśnictwa Doświadczalnego Zielonka jest dziś Murowana Goślina). Przy głównym skrzyżowaniu ustawiono **głaz** narzutowy o wys. 160 cm i obw. 510 cm. Umieszczona na nim w 1975 r. tablica upamiętnia prof. Kazimierza Suheckiego (1880-1965), organizatora tutejszego Nadleśnictwa Doświadczalnego.

Okoliczne lasy stały się przedmiotem szczególnego zainteresowania naukowców po utworzeniu w 1919 r. Uniwersytetu Poznańskiego i podjęciu działalności w jego ramach przez Wydział Rolniczo-Leśny. Terenowe prace badawcze podjęto w 1925 r. Przejęła je utworzona w 1951 r. Wyższa Szkoła Rolnicza, w 1972 r. przemianowana na Akademię. Obecnie badania prowadzą tu jednostki wydziałów: Leśnego, Technologii Drewna, Zootechnicznego i Ogrodniczego. Odbывают się tutaj zajęcia terenowe i ćwiczenia dla studentów, a także konferencje i sympozja naukowe. Bazą dla nich jest głównie Ośrodek Naukowo-Dydaktyczny w Zielonce.

Na urozmaiconym terenie po płn.-zach. stronie wsi od 1978 r. urządzone jest **arboretum**. Składa się ono z parku krajobrazowo-dendrologicznego o pow. 21,69 ha i arboretum drzewostanowego na 66,19 ha. Obecnie zgromadzono tu już okazy ok. 870 taksonów (gatunków i odmian) drzew i krzewów krajowych oraz egzotycznych, a docelowo ma się tu znaleźć 1500-2000 gatunków. Urządzono m.in. ogród skalny, a także otoczenie zbiorników wodnych, które wykorzystywane są też do deszczowania terenu arboretum. Poszczególne dróżki otrzymały imiona zasłużonych profesorów AR. Na terenie arboretum w 1998 r. odsłonięto kamień upamiętniający jego inicjatora, prof. Jana Meixnera (1926-97). W skład arboretum wchodzi też gospodarstwo szkółkarskie.

W sąsiedztwie głównego wejścia do arboretum rosną **kasztanowce** o obw. 430 (uszkodzony) i 370 cm, uznane za pomniki przyrody, a przy wyjeździe w kierunku Murowanej Gośliny – **dąb** o obw. 330 cm. W 1995 r. po zach. stronie arboretum urządzone

teren rekreacyjno-wypoczynkowy z polem piknikowym i miejscem na rozpalanie ogniska (można z niego korzystać pod warunkiem uzyskania zgody gospodarza obiektu).

Na wsch. skraju wsi stoją dwa **domy** robotników leśnych z 1908 r. Dalej po lewej stronie drogi wiodącej w kierunku Czernic, 1200 m od Zielonki, znajduje się osłonięty wiatą tajemniczy słupek drewniany. Nie pochodzi on, jak twierdzą niektórzy, z *czasów pogańskich*, bo drewno nie jest aż tak trwałe, i prawdopodobnie dawniej stanowił podstawę pod pobożną figurę.

W okolicach wsi w 2004 r. wytyczono trzykilometrową ścieżkę przyrodniczą „Zbiorowiska roślinne wokół jez. Zielonka”.

W odl. 1,5 km na płd. od Zielonki położona jest osada leśna i leśniczówka **HUTA PUSTA**. W 1980 r. przy jej zabudowaniach ustawiono niewielki kamień-pomnik ku czci prof. Karola Zaleskiego (1890-1969), wybitnego badacza chorób roślin. Obcym elementem jest postawiony niedawno w sąsiedztwie maszt telefonii komórkowej.

Wycieczki: szlaki 3, 4, 7, 8.

■ Najbliższe połączenia komunikacyjne w Murowanej Goślinie, 7 km na zach. Ośrodek Naukowo-Dydaktyczny Akademii Rolniczej, tel. 812 22 51. Arboretum AR udostępnione jest do zwiedzania od maja do października w godz. 9-18, a w pozostałych miesiącach po uzgodnieniu z gospodarzem obiektu.

ZŁOTNICZKI – Wieś w gminie Pobiedziska, położona 3 km na płn.zach. od miasta, przy drodze do Wierzonki, w pobliżu Jez. Jerzyńskiego i niewielkiego jeziora bez nazwy (2 ha).

Dawniej nazwa wsi brzmiała *Złotniki* i była to jedna z osad służebnych związanych z książęcym grodem w Pobiedziskach. W pierwszej wzmiance z 1308 r. wymieniony jest *Krzivosandzivogius de Slocznicz*. Była to jedna z czterech pierwszych wsi wywłaszczonych na mocy głośnej ustawy pruskiej z 1908 r. – w 1912 r. przymusowo wykupiono majątek (334 ha) należący do Adama Kościelskiego i rozparcelowano między kolonistów niemieckich.

Po dawnym **zespole dworskim**, położonym na wysoczyźnie po płn. stronie drogi, zachowały się: piętrowy dwór z 1883 r. rozbudowany na pocz. XX w., z wieżą z boku, i pozostałości zabudowań folwarcznych z 2 poł. XIX w.

■ Najbliższe połączenia komunikacyjne w Pobiedziskach (3 km na płd.wsch.). Bar „Leśny”.

ZNAKOWANE SZLAKI PIESZE

W tej części przewodnika podano opisy wszystkich istniejących na opisywanym terenie tras znakowanych. Podzielono je na 16 wycieczek, a początek i koniec opisu każdej z nich wyznaczono zasadniczo na stacji kolejowej lub przystanku autobusowym, jednak ze względu na brak połączeń komunikacyjnych we wnętrzu puszczy nie zawsze było to możliwe. Niektóre wycieczki można połączyć w dłuższe trasy, ale wtedy długość wycieczki będzie znaczna. W toku opisu podano niezbędne informacje oraz – z dokładnością do 100 m – odległości poszczególnych punktów od początku wycieczki (oznaczonego **0,0 km**). Opisy miejscowości zamieszczone są w poprzednim rozdziale, a odsyła do nich wytłuszczony druk nazwy (np. **Pobiedziska**).

1. Czerwonak–Dziewicza Góra, znaki czerwone, 3,2 km

Jest to najpopularniejsze dojście na wierzchołek Dziewiczej Góry, do przebycia w połączeniu ze szlakami **2**, **5** lub **9**. Dla kolarzy wierzchołek Dziewiczej Góry nie jest polecany.

Ze stacji kolejowej w **Czerwonaku (0,0 km)** wyruszamy prostopadłe do szosy i obok kościoła idziemy ul. Kościelną w górę. Na górnej krawędzi doliny Warty skręcamy w lewo i wśród domów jednorodzinnych ulicami Źródlaną, Działkową oraz Poprzeczną dochodzimy do lasu (**1,2 km**). Tu zbaczamy w prawo i przechodzimy skrajem lasu niezbyt wygodną dróżką na tyłach zabudowań przy ul. Zielonej (jest to dawny przysiółek Czerwonczyn). Za ostatnimi domami szlak wchodzi prosto ścieżką w las, skręca w lewo, następnie w prawo i wyprowadza na asfaltową drogę z Czerwonaka do osady Dziewicza Góra (**2,3 km**). Skręcamy nią w lewo, ale po 300 m zbaczamy w prawo i wąską, dość stromą ścieżką, miejscami zarośniętą tarniną, wchodzimy na pierwszy, a następnie drugi wierzchołek **Dziewiczej Góry**, gdzie znajduje się słupek drogowskazowy (**3,2 km**).

2. Dziewicza Góra–Okoniec, znaki czerwone, 11,4 km

Trasa prowadzi w całości wśród ładnych lasów, porastających teren o urozmaiconej konfiguracji. Ze względu na brak połączeń komunikacyjnych może to być element dłuższej wycieczki. Dla kolarzy szlak dość łatwy.

Z wierzchołka **Dziewiczej Góry (0,0 km)** schodzimy początkowo razem ze znakami żółtymi i niebieskimi, a potem tylko niebieskimi. Za częściowo zalesioną polaną szlak czerwony skręca prostopadłe w lewo (**0,7 km**; w tym miejscu rozpoczyna się szlak czarny **14**). Wkrótce wychodzimy na drogę z osady leśnej Dziewicza Góra do Kicina i skręcamy w prawo, ale po chwili kierujemy się w lewo. Po prawej za drzewami prześwituje młodnik, posadzony na miejscu wielkiego pożaru (patrz s. 106). Przez las rosnący na pofalowanym terenie docieramy do przecinki, którą po ziemią przebiega rurociąg naftowy „Przyjaźń”. Tu skręcamy w lewo i po 50 m w prawo (**1,7 km**). Wkrótce mijamy rosnący w pięknym jarze dąb o obw. 340 cm. Droga zbacza w prawo i wyprowadza na skraj pożarzyska, gdzie kierujemy się w lewo. Po dotarciu do brzegu lasu skręcamy prostopadłe w prawo i dłuższy czas wędrujemy drogą na skraju obszaru zalesionego po pożarze (rosną tu nieliczne starsze drzewa, ocalałe z ognia). Widoczna jest tu doskonale urozmaicona konfiguracja pasma moreny czołowej. W końcu docieramy do przebiegającej za linią drzew szerokiej drogi Owińska–Mielno (**4,0 km**). Skręcamy nią w prawo, ale po 400 m zbaczamy w lewo na mniej uczęszczaną drogę.

Prosto dotychczasową drogą można dojść po 1600 m do skrzyżowania z drogą Kicin–Dąbrówka Kościelna (tzw. traktem poznańskim). W tym ruchliwym dawniej punkcie stała karczma „Mariuszka”. Nazwa ta przeszła na otaczający kompleks leśny (patrz s. 15), na miejscu karczmy zaś znajduje się obecnie figura Matki Boskiej.

W XIX w. spotykali się tu zakochani w sobie oficer pruski i dziewczyna wiejska. Widząc różnicę stanów społecznych i brak perspektyw dla tego związku, oficer pewnego dnia pożyczył strzelbę od przebywającego właśnie w karczmie gajowego i zastrzelił najpierw ukochaną, a potem siebie. Pochowano ich na miejscu tragedii w bezimiennych mogiłach (300 m na płn.wsch. od skrzyżowania, przy odgałęzieniu od traktu poznańskiego drogi do Ludwikowa), do dziś otaczanych opieką. W pobliżu rośnie pomnikowy dąb o obw. 400 cm.

Idziemy teraz na płn., prostą drogą przez ładny las porastający sfalowany teren. Gdy z przeciwka nadejdzie szlak niebieski **6 (5,1 km)**, razem z nim skręcamy w prawo na prostopadły podobny dukt. Szlaki wiodą razem przez 1000 m, a następnie

znaki czerwone kierują się w lewo. Droga kończy się przy pomnikowej sośnie o obw. 230 cm, gdzie skręcamy prostopadle w prawo (**6,9 km**). Wędrujemy teraz dłuższy odcinek przez typowe dla Puszczy Zielonka urozmaicone bory mieszane (złożone głównie z sosen i dębów), rosnące na bogato ukształtowanym terenie, gdzie w obniżeniach znajdują się mokradła i „oczka” wodne.

Po dłuższym czasie docieramy do drogi jezdnej z Potasza (**8,5 km**), którą skręcamy w prawo i mijamy rosnącą przy zakręcie sosnę pospolitą o obw. 230 cm. Niebawem osiągamy pierwsze zabudowania **Kamińska** i szosę z Murowanej Gośliny do Pławna. Skręcamy w prawo i po 300 m dochodzimy do skrzyżowania z inną drogą asfaltową (**9,8 km**). Nieopodal urządzono miejsce do odpoczynku. Skręcamy tu w lewo, na północ, i niedługo wchodzimy między zabudowania „Florydy” (osiedla domków letniskowych), ładnie schowane wśród lasu. Za osiedlem asfalt się kończy, a po lewej widać dolinę Jez. Miejskiego. Wśród wysokopiennego boru sosnowego, wzdłuż parkanu ośrodka wczasowego AR, dochodzimy do węzła szlaków w **Okońcu** (**11,4 km**).

3. Okoniec–Zielonka, znaki czerwone, 4,4 km

Krótki odcinek, łączący dwie znane miejscowości pośrodku lasów Puszczy Zielonka. Biegnie prawie cały czas lasem. Dla kolarzy szlak dość trudny.

Od węzła szlaków w **Okońcu** (**0,0 km**) idziemy początkowo na zachód razem ze znakami zielonymi i czarnymi, a potem w prawo wzdłuż ogrodzenia tylko z zielonymi. Następnie jeszcze raz skręcamy w prawo (**0,7 km**) i leśnymi drózkami wędrujemy w kierunku półn.-wsch. Przekraczamy drogę Huciska–Okoniec, mijamy znajdujące się po prawej wzgórze 112 m n.p.m. (**1,5 km**) i, skręcając dwukrotnie, w końcu wychodzimy na drogę jezdnią Pławno–Zielonka (**3,0 km**). Kierujemy się nią w lewo, wychodzimy z lasu i po pewnym czasie osiągamy asfaltową drogę z Murowanej Gośliny oraz szlak zielony **12**. Nią w prawo, mijając okazały dąb, docieramy do węzła szlaków przy pomnikowym głazie w **Zielonce** (**4,4 km**).

4. Zielonka–Rejowiec–Skoki, znaki czerwone, a następnie czarne, 17,3 km

Ładne lasy, urozmaicony krajobraz, lecz brak dogodnych połączeń komunikacyjnych. Dla kolarzy szlak dość trudny.

Z węzła szlaków w **Zielonce (0,0 km)** wychodzimy drogą leśną w kierunku płn. (początkowo razem ze znakami niebieskimi). W pewnym miejscu (**1,5 km**) szlak skręca w lewo na mniej uczęszczaną dróżkę, która niedługo krzyżuje się z traktem Głębozec–Dąbrówka Kościelna (**2,3 km**). Przy tym trakcie, 60 m w prawo od szlaku, rośnie dąb o obw. 410 cm. Idziemy dalej w tym samym kierunku krętymi, mało uczęszczanymi dróżkami, a następnie wychodzimy na drogę jezdnią i w lewo po 800 m dochodzimy do osady Dzwonowo Leśne (**3,9 km**). Powstała ona w okresie kolonizacji olęderskiej w odl. 1,5 km na płd. od wsi Dzwonowo o średniowiecznym rodowodzie. Tu przy zabudowaniach leśnictwa Dzwonowo skręcamy w prawo.

Podążamy w kierunku płn., częściowo zalesionym terenem obfitującym w ładne widoki. Wkrótce przekraczamy w poprzek szeroką rynnę strumienia Dzwonówka, a na jej przeciwległym krańcu skręcamy w lewo i zaraz w prawo (**5,2 km**), w drogę wiodącą pod górę w las. Las ten opuszczamy przy samotnych zabudowaniach pochodzącej z pocz. XX w. dawnej szkoły w Miączynku (**6,0 km**) i drogą na skraju lasu oraz terenu porośniętego samosiejkami docieramy do Niedźwiedzin. Jest to stara wieś (dawniej *Niedźwiady*), znana od 1347 r., w której ok. 1600 r. istniał zbór protestancki. Zachowała dawny układ rozplanowania wokół okrężnej drogi. Ze skrzyżowania na zach. skraju wsi (**7,5 km**) wychodzimy drogą gruntową na płn.wsch. Terenem o urozmaiconym ukształtowaniu, przeważnie wśród lasu, docieramy do **Rejowca**. Przekraczamy tu tor kolejowy, a następnie szosę Sława–Gniezno (**9,8 km**, zabytkowy kościół stoi po lewej).

Po opuszczeniu wsi idziemy przez pola i lasy w kierunku mniejszych osad: do Szczodrochowa (**11,8 km**), a następnie do Karolewa (**13,2 km**). Przy samotnym gospodarstwie skręcamy lekko w lewo na mniej uczęszczaną drogę, mijamy osiedle domków letniskowych nad Jez. Czarnym (Karolewskim) i przekraczamy przejazd na linii kolejowej Poznań–Wągrowiec (**14,2 km**). Zaraz za nim skrajem lasu przebiega szosa wągrowiecka, którą kierujemy się w prawo. Po lewej w dole rozciąga się jez. Maciejak o rozczłonkowanej linii brzegowej, częściowo otoczone lasem. Mijamy parking przydrożny (**14,7 km**) i za nim już wygodniej, chodnikiem, docieramy do pierwszych zabudowań **Skoków**.

Na skrzyżowaniu koło szkoły (**16,0 km**) szlak czerwony skręca w lewo i wiedzie dalej przez Rogoźno, Wągrowiec i Chodzież do Piły. W prawo natomiast biegnie łącznikowy szlak czarny,

który ul. Kościelną po 300 m doprowadza do przystanku PKS na rynku, a następnie ulicami Jana Pawła II, Kazimierza Wielkiego i Dworcową dochodzi do stacji PKP (17,3 km).

5. Dziewicza Góra–Owińska, znaki niebieskie, a następnie czarne, 8,0 km

Wycieczka prowadzi najpierw urozmaiconymi terenami leśnymi w okolicach Dziewiczej Góry, a następnie wśród zabytków Owińsk. Dla kolarzy szlak trudny (wzniesienia, piaski).

Z głównego wierzchołka **Dziewiczej Góry (0,0 km)** schodzimy razem ze znakami czerwonymi i żółtymi, a potem tylko czerwonymi, które wkrótce odchodzą w prawo. My w lewo wijącą się ścieżką wychodzimy na skraj zabudowań osady leśnej i uczęszczaną drogę jezdnią (**0,9 km**). Kierujemy się w prawo, ale po chwili skręcamy w lewo na krętą drogę prowadzącą przez teren zalesiony i pofalowany. Mijamy dąb o obw. 370 cm i ładne okazy sosen, a następnie przekraczamy podmokłą dolinkę. Za nią znów wchodzimy w las i po pewnym czasie mijamy położone po lewej zabudowania leśnictwa Annowo (**2,2 km**).

Leśniczówka mieści się w odnowionym dawnym dworku myśliwskim, zbudowanym w poł. XIX w. dla Tresków (właściciele pobliskich Owińsk). Ma on dach czterospadowy, ganek na drewnianych słupach i otwory okienne o wykroju ostrołukowym. W przyległym lesie rośnie kilkanaście pomnikowych drzew, m.in. dęby o obw. do 520 cm i lipa drobnolistna 420 cm. Po przeciwnej stronie drogi urządzono niedawno „klasę leśną im. Augusta Cieszkowskiego” – miejsce do odbywania plenerowych lekcji o przyrodzie i jej ochronie z ławkami dla ok. 40 osób. Obok dworku przechodzi leśna ścieżka dydaktyczna „Dziewicza Góra”.

Za dworkiem idziemy nadal w tym samym kierunku i po 400 m docieramy do skrzyżowania dróg. Po prawej w oddali widoczne są zabudowania osady Annowo, gdzie zachowały się czworaki i zabudowania folwarczne z końca XIX i pocz. XX w. My idziemy prosto, przecinamy podmokłą dolinkę i za pierwszymi zabudowaniami wsi Miękowo skręcamy ostro w prawo (**3,3 km**). Brzegiem wspomnianej dolinki – początkowo zalesionej, a następnie otwartej – docieramy po 800 m do brukowanej drogi z Annowa do Owińsk. Kierujemy się nią w lewo i wśród pól dochodzimy do skrzyżowania, gdzie przy słupku drogowym znaki niebieskie skręcają w prawo (**4,8 km**).

Teraz pójdziemy w lewo dojściowym szlakiem czarnym, prowadzącym obok wszystkich godnych uwagi zabytków **Owińsk**. Pod górę dochodzimy do przejazdu kolejowego, a za nim asfaltową ul. Kolejową mijamy cmentarz i zabudowania dawnego

zakładu psychiatrycznego. Po dojściu do szosy Poznań–Wągrowiec skręcamy nią w lewo, ale po 300 m kierujemy się w prawo do renesansowego kościoła (**6,2 km**). Za nim wąską ścieżką schodzimy nad Wartę, gdzie rośnie potężny dąb. Skręcamy w prawo i drogą między rzeką a zabudowaniami pocysterskimi docieramy do pl. Przemysława. Za nim ponownie przekraczamy szosę (**7,1 km**; po prawej przystanek PKS) i przez jedną z bram wchodzimy na teren parku pałacowego. Tu kierujemy się w prawo, a po drodze mijamy m.in. potężny białodrzew o trzech konarach i obw. 640 cm. Po opuszczeniu parku chodnikiem dochodzimy do stacji PKP (**8,0 km**).

6. Owińska–Ludwikowo–Tuczno, znaki niebieskie, 12,1 km

Szlak prowadzi cały czas przez urozmaicone tereny leśne. Dla kolarzy jest dość trudny.

Ze stacji PKP w **Owińskach** dochodzimy do szlaku niebieskiego albo drogą wzdłuż toru i przez przejazd w lewo (600 m), albo za znakami czarnymi przez wieś wg opisu szlaku 5 w przeciwnym kierunku (3200 m). Od węzła szlaków (**0,0 km**) idziemy szeroką drogą w kierunku płd.-wsch. Najpierw mijamy gminne składowisko odpadów komunalnych, nowoczesnie urządzone w dawnej żwirowni, a następnie otwiera się po prawej panorama dawnych pól uprawnych (w oddali widać m.in. folwark Annowo) i wzniesień morenowych za nimi. Po 1300 m zbaczamy w lewo w las, po dalszych 400 m jeszcze raz w lewo i mniej uczęszczaną drogą dochodzimy do doliny Owińskiej Strugi (**2,0 km**). Znajdują się w niej bagniska, rozlewiska i trzcinowiska, wzdłuż których, niezbyt wygodnie, szlak prowadzi przez 1600 m. Gdy osiągniemy poprzeczną drogę jezdnią z Potasza, kierujemy się nią w prawo. Doprowadza ona do skrzyżowania, na którym dochodzą z przeciwka znaki szlaku czerwonego 2; razem z nimi kierujemy się w lewo (**4,0 km**).

Szlaki biegną razem 1000 m, a następnie idziemy prosto przez rosnące na pofalowanym terenie drzewostany o zmiennym charakterze aż do poprzecznej drogi z Pławna (**6,3 km**). Skręcamy w prawo i po 500 m wychodzimy na drogę jezdnią z Kicina do Zielonki i Dąbrówki Kościelnej (tzw. trakt poznański). Idziemy nim w prawo następne 200 m, ale (nie dochodząc do widocznych w oddali pomnikowych dębów o obw. do 490 cm) skręcamy ostro w lewo i docieramy do stojących na niewielkim wzniesieniu wśród lasu zabudowań osady Ludwikowo (wzniesionych na przełomie XIX i XX w.). Na sąsiadującej polanie wyznaczono miejsce

biwakowania, rośnie tu też sosna o obw. 220 cm. Inne drzewa – dąb o obw. 380 cm i grusza 250 cm – rosną na płd. skłonie wzniesienia. Z prawej dochodzą tutaj znaki szlaku czarnego **14 (8,1 km)**.

Dalej idziemy przez las w kierunku wsch., mijając m.in. szkółkę drzew. Przez dłuższy czas droga wiedzie prosto, a gdy się kończy (**11,2 km**), skręcamy nieco w prawo i ścieżką wychodzimy na szosę z Wierzonki przy pierwszych domach **Tuczna**. Idziemy w lewo i wkrótce docieramy do pętli autobusowej (**12,1 km**).

7. Tuczno–Zielonka, znaki niebieskie, 9,5 km

Interesujące pod względem przyrodniczym i zróżnicowane gatunkowo lasy, dwa rezerваты starych drzewostanów. Dla kolarzy szlak dość łatwy.

Z pętli autobusowej w **Tucznie (0,0 km)** idziemy 600 m szosą w kierunku Pobiedzisk do miejsca, gdzie do szlaku niebieskiego z lewej dochodzi zielony. Szlaki wiodą dalej razem 500 m asfaltem, po czym znaki zielone odchodzą w prawo. Szlak niebieski prowadzi dalej szosą, mijając osiedle pracowników leśnych i ośrodek wypoczynkowy Politechniki. Po wejściu w las w pewnym miejscu (**1,8 km**) skręcamy prostopadle w lewo na dróżkę wysadzoną brzoźami. Na jej końcu zbaczamy nieco w prawo i osiągamy pierwsze zabudowania **Stęszewka**. Przed nimi kierujemy się w lewo (**2,7 km**) i nikłą krętą ścieżynką przechodzimy przez rozległe maliniska aż do skrzyżowania kilku dróg (**3,7 km**). Tu kierujemy się w prawo na prosty dukt.

Po 800 m dukt ten krzyżuje się z poprzeczną drogą. Można nią pójść 1100 m w lewo do kulminacji terenowej 120 m n.p.m. i miejsca, gdzie upamiętniono położenie ziemianki grupy zwiadowczej Konstantego Ostrowskiego z 1944 r. (patrz s. 83).

Wkrótce szlak zbacza trawiastym duktem ukośnie w prawo, przecina drogę z Zielonki – tzw. trakt bednarski (**5,1 km**) – i za nim kieruje się w lewo, doprowadzając do rezerwatu „Klasztorne Modrzewie” (patrz s. 18). Tu skręcamy w lewo (**5,9 km**), przechodzimy przez teren rezerwatu, a następnie kilkakrotnie zmieniając kierunek, wracamy do traktu bednarskiego. Idziemy nim w prawo, na płn.zach., mijając położony z lewej drugi rezerwat – „Las Mieszany w Nadl. Łopuchówko” (**7,5 km**; patrz s. 18). Nadal w tym samym kierunku, przez teren o urozmaiconej konfiguracji, trakt doprowadza do wsi **Zielonka**. Przy pierwszych zabudowaniach skręcamy w prawo, potem w lewo i osiągamy węzeł szlaków obok pomnikowego głazu (**9,5 km**).

8. Zielonka–Głębozec–Sława Wlkp., znaki niebieskie, 11,0 km

Ciekawy, często zmieniający się krajobraz, z lasami i jeziorami. Dla kolarzy szlak dość trudny.

Od węzła szlaków w centrum wsi **Zielonka (0,0 km)** idziemy razem ze szlakiem czerwonym **4** na płn.wsch. Po 400 m opuszczamy go w lewo, a po dalszych 200 m skręcamy jeszcze raz w lewo na mniej uczęszczaną drogę i wkrótce wychodzimy na skraj łąk nad Goślinką. Dalej między starszym i młodszym lasem porastającym zbocze doliny osiągamy przepust na rzeczce (**1,4 km**). Za nim w tym samym kierunku przeciwległym brzegiem doliny, porośniętym ładnym lasem mieszanym, idziemy do drogi jezdnej, na którą wchodzimy na skraju lasu. Po prawej otwiera się widok na zarośla otaczające jez. Głębozec i docieramy do wsi **Głębozec**. Dochodzimy do nadbiegającego z lewej szlaku zielonego **12** i skręcamy w prawo na mostek (**2,5 km**). Za nim po lewej rośnie pomnikowa sosna.

Dalej wchodzimy jeszcze krótko pod górę wraz ze znakami zielonymi, a następnie idziemy ładną drogą przez urozmaicone tereny leśne. W końcu droga schodzi nieco w dół, przekracza połodowcową rynnę Dzwonówki i doprowadza do **Dzwonowa**. Zaraz za zabudowaniami osady skręcamy w lewo (**5,9 km**) i idziemy wsch. brzegiem rynny, którą wcześniej przecinaliśmy. Po lewej w dole leżą jeziora Dzwonowskie (20 ha) i Borowie (4 ha). Za tym drugim jeziorem rozpoczyna się osiedle domków letniskowych, których w okolicy jest ok. 500 (**7,6 km**). Następnie wchodzimy między zabudowania wsi Sławica, położonej nad Jez. Gackim (jest ona znana od 1404 r., w XVIII w. miała prawa osady olęderskiej). W pewnym miejscu, gdzie przy gospodarstwie rośnie lipa o obw. 450 cm (**9,7 km**), przechodzimy w prawo na biegnącą równolegle drogę asfaltową i, nadal w kierunku płn., docieramy do przejazdu kolejowego. Za nim wkraczamy na szosę Poznań–Wągrowiec i po 400 m kończymy wycieczkę na stacji PKP w **Sławie Wlkp. (11,0 km)**.

9. Dziewicza Góra–Kicin–Kobylnica, znaki żółte, 9,9 km

Trasa wiedzie przez lasy i pola, okolicami urozmaiconymi krajobrazowo. Ciekawy teren wokół Dziewiczej Góry, zabytki architektury. Dla kolarzy szlak dość łatwy, z wyjątkiem bardzo trudnego odcinka początkowego na wzniesieniach.

Ze środkowego wierzchołka **Dziewiczej Góry (0,0 km)** schodzimy 200 m razem ze szlakami czerwonym **2** i niebieskim **5**,

a następnie kierujemy się w prawo i klucząc leśnymi drózkami docieramy do bardziej uczęszczanej drogi (**0,9 km**). Skręcamy nią w prawo i po 700 m wychodzimy z lasu. Kierując się w lewo, docieramy ul. Wodną do głównego przystanku autobusowego w **Kicinie (2,3 km)**. Szlak przekracza tu asfaltową drogę i ul. Wiejską przechodzi obok parku założonego w 1999 r. Następnie ul. Swarzędzką wiedzie obok zabytkowego kościoła i mija cmentarz (**3,1 km**). Po dalszych 200 m kierujemy się ul. Fabryczną ukośnie w lewo i opuszczamy wieś.

Dalej idziemy mało uczęszczaną polną drogą na płd.wsch. Docieramy do porośniętej lasem krawędzi doliny Głównej (**5,2 km**), skręcamy w lewo i schodzimy w dół (z prawej pozostają zabudowania osady Mechowo – patrz s. 40). Idziemy dość krętą drogą wzdłuż doliny (początkowo znajdują się w niej stawy rybne), obok dorodnych topoli. Mijamy leśniczówkę Mechowo (**6,3 km**) i w końcu docieramy do zabudowań **Wierzenicy**. Na pierwszym skrzyżowaniu (**7,4 km**) szlak skręca w prawo, a do przystanku autobusowego obok zabytkowego kościoła należy pójść prosto.

Za Wierzenicą szlak przekracza dolinę Głównej, a na brzegu lasu za mostkiem, przy białodrzewach o obw. 390 i 430 cm, opuszcza asfalt w prawo (**7,9 km**) i zaraz skręca w lewo pod górę. Leśna dróżka wiedzie przez pofalowany teren, przekracza niewielką dolinkę i doprowadza do innej asfaltowej drogi na skraju **Kobylnicy**. Wkrótce dochodzimy do szosy nr 5 i położonego przy niej przystanku autobusowego (**9,5 km**). Idziemy prosto do przejazdu kolejowego, za torami skręcamy ul. Dworcową w lewo i kończymy wycieczkę na stacji PKP (**9,9 km**).

10. Promno–Tuczno, znaki zielone, 9,5 km

Na początku szlak wiedzie w poprzek doliny Głównej, później przez pofalowane pola, w końcu fragmentem rynny jeziornej. Dla kolarzy trasa do km 3,4 bardzo łatwa, potem trudna.

Z przystanku PKP w **Promnie (0,0 km)** wychodzimy na północ, przekraczamy szosę nr 5 i idziemy drogą asfaltową (nosi ona ładną nazwę ul. Starych Wierzb). Po 500 m docieramy do mostu na Głównej, gdzie po prawej rośnie dąb o obw. 430 cm. Zaraz za rzeczką mijamy zabudowania osady Borowo Młyn i przechodzimy obok rozległego osiedla domków letniskowych zwanego Jerzyn-Gorzkie Pole. Asfalt kończy się przy ostatnim samotnym gospodarstwie i nadal w tym samym kierunku drogą gruntową dochodzimy do biegnącego skrajem lasu poprzeczne-

go traktu z Kołaty do Jerzyna (2,5 km). W dalszym ciągu na płn. dochodzimy lasem do kolejnej poprzecznej drogi (3,3 km), skręcamy nią w lewo, a po 100 m, gdy minie ona opadający w prawo jar, kierujemy się na prawo. Schodzimy w dół w szeroką rynnę polodowcową (patrz s. 11) i zarośniętą ścieżką na jej płd. brzegu, dość uciążliwie, osiągamy drogę z Jerzykowa do Wronczyna. Skręcamy w prawo i przechodzimy przez przesmyk między jeziorami Wronczyńskim Wielkim (z lewej) i Małym (po prawej). Tą drogą prosto można po 400 m dojść do **Wronczyna**.

Zaraz za strumieniem łączącym jeziora szlak skręca w lewo (4,1 km) i przez 800 m wiedzie ścieżką na płn. brzegu Jez. Wronczyńskiego Wlk. Mijamy zarośla i poprzewracane pnie, a także położony po prawej sezonowy ośrodek harcerski. Za nim skręcamy w prawo, a potem w lewo i wędrujemy lasem, mijając m.in. ładne okazy dębów. W końcu docieramy do następnego akwenu rynny – Jez. Stęszewskiego, nad którym urządzono miejsce biwakowania (5,9 km). Zaraz za nim położone jest Jez. Kołatkowskie, przy którego wsch. skraju skręcamy w prawo (6,7 km). Rośnie tu okaz sosny pospolitej o obw. 420 cm, rozgałęziającej się na trzy konary. Mijamy kąpielisko i dłuższy czas idziemy, chwilami dość uciążliwie, ścieżką między brzegiem jeziora i rozległymi koloniami domków letniskowych. Na wysokości wyspy szlak kieruje się w prawo i między lasem a kolejnym osiedlem domków wychodzi na drogę z Wierzonki do Pobiedzisk przy kamiennym słupku drogowym (9,0 km). Dochodzą tu z prawej znaki niebieskie, z którymi idziemy asfaltem do wsi **Tuczno**. W pewnym miejscu, przy następnym słupku (9,5 km) szlaki rozchodzą się. Do pętli autobusów podmiejskich należy pójść główną drogą prosto jeszcze 600 m.

11. Tuczno–Okoniec, znaki zielone, 7,3 km

Trasa prowadzi przez ładne tereny leśne, m.in. w pobliżu dwóch rezerwatów. Dla kolarzy szlak dość łatwy.

Z pętli autobusowej w **Tucznie** idziemy 600 m szosą na wschód (w kierunku Pobiedzisk) do miejsca, gdzie rozchodzą się szlaki niebieski i zielony (0,0 km). Tu kierujemy się w lewo za znakami zielonymi, które prowadzą wąską drogą (nazwaną ul. Krętą) między starymi zabudowaniami wsi i licznymi domami letniskowymi. Wkrótce wychodzimy nad jez. Tuczno, skręcamy w lewo i przechodzimy jego zalesionym płd. brzegiem. W lecie często obozują tu harcerze. Za jeziorem przecinamy trakt z Tuczna do Zielonki (1,0 km) i idziemy w kierunku płn.-zach. Po prawej

towarzyszy nam rynną polodowcowa, w której na tym odcinku leży otoczone lasem Jez. Modre (4 ha).

Droga niepostrzeżenie przechodzi przez wypłylenie rynny na jej drugą stronę i dochodzi do tzw. traktu poznańskiego, gdzie stoi krzyż przydrożny (**2,7 km**). Szlak przekracza trakt, a za nim, na skrzyżowaniu trzech dróg, skręca w mało uczęszczaną drogę odchodzącą najbardziej w lewo i prowadzi w pobliżu rezerwatowego Jez. Czarnego. Idąc w dalszym ciągu lasem, kilkakrotnie skręcając, mijamy w pewnej odległości następny rezerwat nad jez. Pławno (opis obu rezerwatów – patrz s. 17). Po drodze mijamy kilka ładnych dębów o obw. do 320 cm. Po pewnym czasie przekraczamy kolejną drogę jezdnią – trakt z Pławna do Zielonki (**5,8 km**). Nadal w tym samym kierunku dochodzimy do parkanu ośrodka wypoczynkowego Akademii Rolniczej, obchodzimy go od strony płn. i w końcu docieramy do węzła szlaków w **Okońcu (7,3 km)**.

12. Okoniec–Głębołek–Łopuchowo, znaki zielone, 10,6 km

Szlak prowadzi przez pofalowany teren, porośnięty lasami o zróżnicowanym charakterze. Dla kolarzy trasa dość łatwa.

Od węzła szlaków w **Okońcu (0,0 km)** idziemy początkowo 500 m na zach. razem ze szlakami czerwonym **3** i czarnym **13**, a potem 200 m w prawo ze szlakiem czerwonym. Gdy znaki te odejdą w prawo, wędrujemy prosto leśną drogą w pobliżu położonej po prawej osady Huciska. Docieramy do skrzyżowania dróg (**1,7 km**). Stąd idziemy 100 m asfaltową drogą w kierunku Boduszewa, a gdy skręci ona w lewo, kierujemy się prosto na mało uczęszczaną drogę prowadzącą przez urozmaicone tereny leśne. Po dłuższym czasie las zmienia się na młodszy (są to zalesione dawne pola) i przez niego docieramy do traktu z Murowanej Gośliny na skraju zabudowań **Głębołka** (po prawej na krawędzi wysoczyzny stoi dawna szkoła z końca XIX w.). Brukiem schodzimy w prawo do doliny Goślinki. Przed mostkiem dołącza z prawej szlak niebieski **8 (4,6 km)**.

Następnie wchodzimy na przeciwległe zbocze doliny, mijając m.in. pomnikową sosnę. Przed dawnym cmentarzem znaki zielone skręcają w lewo i wiodą 800 m asfaltową drogą w kierunku Łopuchówka. W pewnym miejscu (**5,6 km**) szlak skręca w lewo i przez ładny las mieszany, równoległe do opadającego w dolinę jaru, schodzi na wsch. brzeg Jez. Leśnego (11 ha), gdzie zbacza w prawo. Dolina Goślinki między Głębołkiem i Głębockiem, dość wąska rynną o krętym przebiegu mocno

wcięta w otaczający teren, jest bardzo interesująca. Zbocza, miejscami bardzo strome, pokrywa las o zróżnicowanym charakterze, z płatami buczyny i dorodnymi okazami drzew. Na zach. brzegu jeziora znajduje się rezerwat „Żywiec Dziewięciolistny” (patrz s. 18).

Po 700 m szlak opuszcza jezioro i bardzo stromo wchodzi na skarpę rynny. Przecinamy opuszczoną przedtem drogę asfaltową (**6,8 km**) i przez mało odwiedzany teren dochodzimy po pewnym czasie do asfaltowej drogi z Głębocka do Łopuchowa przy miejscu odpoczynku urządzonym w 1996 r. przez pobliskie Nadleśnictwo Łopuchówko (**9,2 km**). Skręcamy w prawo i asfaltem przez las, a potem polami docieramy do linii kolejowej i szosy Poznań–Wągrowiec. Kierujemy się w prawo i po 300 m kończymy wycieczkę na stacji PKP w **Łopuchowie (10,6 km)**. Szlak zielony wiedzie dalej przez Długą Goślinę, Białężyn i Łukowo do Obornik.

13. Murowana Goślina–Okoniec, znaki czarne, 6,7 km

Początkowo droga polna z ładnymi widokami, a później lasy. Wygodne dojście do centralnej części Puszczy Zielonka, do przebycia w połączeniu z innymi trasami. Dla kolarzy szlak łatwy.

Ze stacji PKP w **Murowanej Goślinie (0,0 km)** wyruszamy chodnikiem dla pieszych prostopadle do torów. Mijamy ośrodek zdrowia, a następnie kościół poewangelicki i wychodzimy na rynek. Dalej idziemy ul. Poznańską aż do parku pałacowego, za którym skręcamy w lewo, w ul. Przemysławą (**0,8 km**). Niedługo przekraczamy tor kolejowy i opuszczamy miasto drogą gruntową, wiodącą przez otwarty, pofalowany teren. Doprowadza ona do wsi Rakownia i ruchliwej drogi z Murowanej Gośliny do Kamińska (główne skrzyżowanie **3,7 km**). Nie zmieniając kierunku szlak wchodzi tu w lasy o zmieniającym się charakterze. Częściowo utwardzoną drogą jezdnią po dłuższym czasie, ostatnie 500 m razem ze znakami czerwonymi i zielonymi, dochodzimy do węzła szlaków w **Okońcu (6,7 km)**.

14. Ludwikowo–Mielno–szlak czerwony(–Dziewicza Góra), znaki czarne, 6,3 km

Szlak łącznikowy, zapewniający połączenie szlaków 2 i 6 z przystankiem autobusów podmiejskich w Mielnie i odbycie niezbyt długich wycieczek przez ładne tereny leśne. Dla kolarzy dość łatwy.

Od skrzyżowania ze szlakiem niebieskim w Ludwikowie (**0,0 km**) idziemy na pld.zach. przez pofalowany teren leśny. Po

900 m szlak skręca lekko w lewo i wkrótce wychodzi z lasu. Polną drogą w tym samym kierunku docieramy do asfaltowej drogi nieopodal przystanku podmiejskich linii autobusowych nr 22 i 23 w Mielnie (**2,1 km**), gdzie zbaczamy w prawo. Po lewej widoczny jest budynek spichrza z pocz. XX w. Szlak wiedzie 600 m asfaltem w kierunku Kicina i – na początku zabudowań wsi Kliny (dawnej osady olęderskiej, założonej w XVIII w.) – skręca w prawo.

Niezbyt długo idziemy drogą na skraju lasu. Mijamy odosobnione stare zabudowania przy poprzecznie przebiegającej drodze z Kicina do Dąbrówki Kościelnej, tzw. trakcie poznańskim (**3,5 km**) i powstające po prawej stronie osiedle nowych domów letniskowych. Za traktem wędrujemy w tym samym kierunku, teraz już lasem. Przez pewien czas towarzyszy nam ogrodzenie, przy którym rosną dorodne dęby, niektóre podwójne o obw. do 380 cm. W końcu opuszczamy wysoki las, skręcamy w lewo i dochodzimy do wielkiego kamienia z napisem upamiętniającym pożar lasu (**5,2 km**). Obok znajduje się sucha sosna o poskręcanym pniu oraz ocalała z ognia kępa drzew i krzewów.

W upalną niedzielę 9 VIII 1992 r. ok. godz. 14³⁰ zerwała się linia wysokiego napięcia i, spadając na przebiegające pod nią przewody telefoniczne, wywołała iskrę. Od niej zajęły się trawy, a następnie przylegający drzewostan. W gaszeniu pożaru brało udział ponad 20 jednostek straży pożarnej, samoloty gaśnicze „Dromader” i śmigłowiec, ale dawało to niewielkie efekty. Roślinność była wysuszona, temperatura powietrza przekraczała 33°C w cieniu, wiał też silny wiatr. Grozy dodawał fakt, że pod terenem objętym ogniem przebiega rurociąg naftowy „Przyjaźń”. Pożar trwał do wieczora następnego dnia i kres położyła mu dopiero burza z gwałtowną ulewą, a dogaszanie tlących się resztek drzew zajęło jeszcze dwa tygodnie. Łącznie spaliło się blisko 250 ha lasu. Na pogorzelsku, zagospodarowanym do 1995 r., w miejsce jednogatunkowego boru posadzono zróżnicowany drzewostan, m.in. sosny czarne, dęby, brzozy i olsze.

Szlak wiedzie dalej drogą prowadzącą w kierunku osady leśnej Dziewicza Góra. Teren pogorzelska wkrótce się kończy. Mijamy rosnące z lewej dąb o obw. 420 cm oraz sosnę 240 cm i skręcamy w lewo na mniej uczęszczaną drogę. Przez gęsty las, mijając m.in. jeszcze jedną sosnę o obw. 240 cm, docieramy do skraju polany i zakrętu szlaku czerwonego **2 (6,3 km)**. Szlak czarny tu się kończy. Idąc prosto za znakami czerwonymi po 700 m dotrzemy do wierzchołka **Dziewiczej Góry**.

15. **Pobiedziska–Promno**, znaki zielone, 14,1 km

Trasa prowadzi przez najciekawsze fragmenty leśne Parku Krajobrazowego „Promno”, m.in. przez trzy istniejące tu rezerваты przyrody. Dla kolarzy szlak trudny, na pewnych odcinkach niedostępny.

Ze stacji kolejowej w **Pobiedziskach (0,0 km)** idziemy ul. Dworcową do przejazdu kolejowego, a następnie w prawo ul. Kazimierza Odnowiciela do Rynku **(0,7 km)**. Stąd szlak wiedzie ulicami Czerniejewską, Klasztorną oraz Półwiejską i nie dochodząc do dawnego cmentarza żydowskiego schodzi nad jez. Dobra. Odcinek idziemy jego wsch. brzegiem, następnie 700 m skrajem tej samej rynny, a po wejściu w las zbaczamy w prawo i wkrótce wychodzimy na asfaltową drogę z Pobiedzisk do Kociałkowej Górki **(3,0 km)**. Skręcamy w lewo, ale na najbliższym rozwidleniu kierujemy się ukośnie w lewo, a po 400 m – w prawo na zarośniętą ścieżkę prowadzącą do osiedla domków letniskowych. Za nim na skraju lasu skręcamy prostopadłe w prawo, po 200 m – w lewo, bezdrożem wchodzimy na wcale stromy wał morenowy i docieramy do jego kulminacji na wzgórzu 127 m n.p.m. **(5,0 km)**.

Stąd razem ze szlakiem niebieskim **16** idziemy nikłą ścieżynką do drogi po płd. stronie wzgórza, kierujemy się w prawo, ale zaraz opuszczamy znaki niebieskie i stromo schodzimy w lewo do podmokłej doliny. Odcinek idziemy nikłą ścieżką po jej dnie, a następnie wychodzimy na opuszczoną wcześniej asfaltową drogę i skręcamy w prawo. Idziemy 300 m nieco pod górę, a następnie schodzimy z asfaltu w lewo i urozmaiconym terenem leśnym docieramy do wsch. skraju rezerwatu „Jezioro Drażynek” **(6,5 km; opis patrz s. 19)**. Przed nim skręcamy w lewo i dochodzimy do przepustu, za którym między dwoma grabami stoi sucha sosna o obw. 240 cm.

Dalej wchodzimy pod górę, nie skręcamy tak jak główna droga i ponownie schodzimy w dół. Przed następnym przepustem idziemy w prawo – najpierw u podnóża wału morenowego (na jego płd. skłonie rosną ładne okazy drzew, głównie dębów), a następnie nieco w lewo między bagienną łąką a ogrodzeniem z żerdzi otaczającym położone po prawej zadrzewienie. Przejście jest tu dość trudne, a w bardziej mokrych okresach roku wręcz niemożliwe. W końcu obok dębu o obw. 310 cm dochodzimy do porośniętych wysokopiennym lasem pagórków **(7,9 km)**, na terenie których utworzono rezerwat „Las Liściasty w Promnie” (patrz s. 19).

Za rezerwatem szlak wchodzi nieco w górę. W pobliżu większego skrzyżowania rośnie tu najokazalsze drzewo okolic Promna – dąb o obw. 510 cm. W sąsiedztwie znajdują się inne dorodne drzewa – sosny, a 50 m na płn. nieco mniejszy pomnikowy dąb, o obw. 340 cm. Teraz nikiłą ścieżką skręcamy w prawo i po przekroczeniu niewielkiego grzbietu terenowego docieramy nad jez. Brzostek, gdzie znów napotykamy na szlak niebieski (**8,9 km**).

Oba szlaki biegną teraz 300 m płd. brzegiem jeziora aż do okazji świerka o obw. 240 cm, a następnie znaki zielone obchodzą akwen od zachodu i w lewo doprowadzają do szosy Kostrzyn–Pobiedziska. Skręcamy nią w prawo, ale po 300 m (**10,1 km**) kierujemy się w lewo na drogę gruntową, którą biegnie również trasa rowerowa. Droga opada do mostku na strumieniu zwanym Brodek (**11,0 km**; niedaleko stąd po prawej znajduje się osada Kaczyna z ośrodkiem jazdy konnej), a następnie – trzy razy skręcając – wiedzie przez urozmaicone lasy. Mijamy m.in. dwa oczka polodowcowe i dochodzimy do skrzyżowania z drogą z Promna do Promienka (**12,6 km**), przy którym znajduje się pomnikowy głaz narzutowy o obw. 870 cm, przeniesiony w 1994 r. z kopalni żwiru w pobliskim Szargańcu. Trasa rowerowa odchodzi tu w lewo. My idziemy nadal prosto i wkrótce dochodzimy do rezerwatowego jez. Dębiniec (patrz s. 19). Mimo objęcia ochroną jego brzeg jest niszczoney przez osoby chcące zażyć tu kąpieli. Pewien czas idziemy dróżką nad jeziorem, a następnie szlak skręca w prawo i przez kolonię domów letniskowych doprowadza do przystanku PKP w **Promnie (14,1 km)**.

16. Promno–Wagowo, znaki niebieskie, 14,5 km

Trasa wiedzie najpierw doliną Cybiny z rozległymi widokami, a potem interesującymi krajobrazowo i przyrodniczo terenami tzw. Parku Natury. Dla kolarzy szlak trudny.

Z przystanku PKP w **Promnie (0,0 km)** wychodzimy gruntową drogą jezdnią na zach. Przez ładne tereny leśne docieramy do skrzyżowania z asfaltową drogą Promno–Biskupice koło położonej po lewej osady Promienko (**1,4 km**). Nadal w tym samym kierunku, teraz otwartymi polami, dochodzimy do doliny Cybiny, mocno wciętej w otaczający teren. Schodzimy jarem w dół, a na przeciwległym brzegu doliny idziemy powoli pod górę drogą z pozostałościami alei wiązowej. Po lewej otwiera się rozległy widok na rynnowe jez. Góra. Na pagórku przy wypływie Cybiny z jeziora (po jego płn. stronie, zasłonięte od strony szlaku)

zachowały się pozostałości grodziska pierścieniowatego. Na górnej krawędzi skarpy rozłożyła się wieś Góra (znana od 1302 r.), a w niej folwark z zabudowaniami z końca XIX i pocz. XX w.

Na głównym skrzyżowaniu wsi (**3,2 km**) kierujemy się w lewo. Z wąskiej drogi asfaltowej, wiodącej na wschód ponad rynną jeziora, roztaczają się dalekie widoki na dolinę i położone za nią rozproszone zabudowania Promna. W końcu docieramy do szosy Kostrzyn–Pobiedziska, skręcamy nią w lewo i przez dolinę Cybiny dochodzimy po 900 m do centrum wsi Promno (przystanek PKS **6,3 km**). Tutaj kierujemy się w prawo, wchodzimy na pagórek, a na skraju wysokiego lasu skręcamy nieco w lewo i ścieżką docieramy do jez. Brzostek. Jego brzegiem wiedzie szlak zielony **15**, razem z którym osiągamy plażę i miejsce biwakowania (**7,2 km**). Szlaki tu się rozchodzą.

Za jeziorem szlak niebieski skręca w lewo i mija parking leśny (rosną tu ładne sosny, m.in. po prawej stronie okaz o obw. 250 cm). Wkrótce na zakręcie głównej drogi skręcamy w prawo i wędrujemy krętą, mało uczęszczaną dróżką przez interesujący teren morenowy. Po pewnym czasie szlak nieco opada i doprowadza do rezerwatu „Jezioro Drażynek” (patrz s. 19). Przechodzimy krótko brzegiem jeziora, a następnie skręcamy w lewo (**8,8 km**) i wchodzimy pod górę na drogę, którą biegnie trasa rowerowa. Skręcamy w prawo, po 400 m po wyjściu na asfaltową drogą idziemy w lewo, ale wkrótce kierujemy się leśną drogą gruntową w prawo (**9,5 km**). Gdy z prawej strony dołączy opuszczony nad jez. Brzostek szlak zielony, razem z nim wchodzimy bezdrożem w lewo na szczyt wzgórza 127 m n.p.m. (**10,3 km**).

Ze wzgórza schodzimy na opuszczoną uprzednio drogę i w lewo docieramy do drogi jezdnej z Pobiedzisk do Nowej Górki. Skręcamy nią w prawo, ale za chwilę kierujemy się prostopadle w lewo, na krętą dróżkę wijącą się po stokach wzniesień morenowych. Po wyjściu na skraj lasu zbaczamy w prawo i idziemy 300 m do wsi Zbierkowo, gdzie przy pierwszych zabudowaniach kierujemy się drogą jezdnią w prawo (**12,4 km**). Za wsią wędrujemy polami, a następnie lasem, mijając ładne okazy buków o obw. do 310 cm. W końcu docieramy do niedużej wsi Wagowo – założonej w 1355 r. przez proboszcza pobiedziskiego, składającej się dwóch części, z których jedna położona jest przy szosie Kostrzyn–Gnieszno. W ostatnich latach we wsi i w okolicy

powstały liczne domy letniskowe. Tu na przystanku PKS na linii Poznań–Kostrzyn–Gniezno (**14,5 km**) kończymy wycieczkę. Szlak niebieski wiedzie dalej przez Nekielkę, Gułtowy i Podstolice do Marzenina.

SZLAKI ROWEROWE

Tereny Puszczy Zielonka bardzo dobrze nadają się na wycieczki rowerowe. Dróg o nawierzchni ulepszonej nie jest tu dużo i trzeba korzystać z traktów polnych i leśnych, ale przy używaniu rowerów turystycznych i górskich nie jest to wielkim mankamentem. Teren jest tutaj w miarę równy, brak większych obszarów piaszczystych, a jedynie w rejonie Dziewiczej Góry występują znacznie większe różnice wysokości. Dodatkowym atutem może być fakt, że dla rowerzystów dostępne są te same drogi i tereny, co dla turystów pieszych, podczas gdy kierowców *pojazdów o silniku mechanicznym* obowiązują daleko idące ograniczenia wjazdu na obszary leśne. Trzeba jednakowoż podkreślić, że okolice Promna są dla wycieczek rowerowych mniej atrakcyjne.

Dla kolarzy są dostępne prawie wszystkie odcinki znakowanych szlaków pieszych, a z uwagi na brak dogodnych połączeń komunikacyjnych szlaki te, zwłaszcza w płn. części opisywanego obszaru, wręcz najlepiej przebywać na rowerze. W związku z tym na początku opisu każdego szlaku w poprzednim rozdziale podana została ich przydatność dla turystyki rowerowej.

Dla ułatwienia wycieczek w ostatnim czasie powstała gęsta sieć oznakowanych szlaków rowerowych, znakomicie nadających się do odbywania dłuższych i krótszych wypadów. Najwcześniej, bo w 1994 r. została wytyczona i oznakowana pierwsza w ogóle w Wielkopolsce trasa rowerowa z Poznania do Pobiedzisk, o długości 34 km, na której utwardzono i przystosowano do ruchu niektóre odcinki dróg, wykonano też tablice informacyjne i drogowskazy. Później trasę tę włączono do systemu szlaków rowerowych okolic Poznania, powstały też następne trasy, uzupełnione szeregiem szlaków łącznikowych. Stworzono w ten sposób spójny układ szlaków obejmujących całą Puszcę Zielonka, o łącznej długości 224 km. Za jego stworzenie Związek

zakresie tylko na pierwszym szlaku do Pobiedzisk). Przy wyruszeniu na trasę, aby ominąć mało przyjemne szosy wylotowe z Poznania, można skorzystać z przewozu rowerów pociągiem na liniach do Gniezna i Wągrowca.

Przez teren Puszczy Zielonka przebiegają następujące szlaki rowerowe:

A. Tzw. pierścień rowerowy pow. poznańskiego, oznakowany pomarańczowym tłem znaków. Jest to szlak okrężny, otaczający cały powiat, a na opisywanym terenie znajduje się odcinek: Biedrusko–Promnice–Raduszyn–Murowana Goślina–Okoniec–Zielonka–Dąbrówka Kościelna–Wronczyn–Promno PKP–Góra–Kostrzyn.

B. Szlak długodystansowy „Eurovelo”, oznakowany czarnymi paskami na białym tle: Poznań (Malta)–Antoninek–Gruszczyn–Uzarszewo–Biskupice–Promno wieś–Pobiedziska i dalej przez Węglewo i Lednogórze do Gniezna.

C. Tzw. duży pierścień rowerowy, oznakowany niebieskim (granatowym) kolorem tła: Czerwonak–Maruszka–Dąbrówka Kościelna–Niedźwiedziny–Sławica i dalej przez Brzeźno i Uchorowo do Starczanowa.

D. Tzw. mały pierścień rowerowy, oznakowany czerwonym prostokątem tła: Murowana Goślina–Kamińsko–Zielonka–Łopuchówko–Długa Goślina–Starczanowo–Murowana Goślina.

E. Układ ośmiu szlaków łącznikowych, wyróżniony cyframi na białym tle:

1. Owińska–Mielno–Wierzenica–Kobylnica–Gruszczyn.
2. Murowana Goślina–Rakownia–Pławno–Tuczno–Kowalskie–Jerzykowo–Biskupice.
3. Murowana Goślina–Zielonka–Bednary–Krześlice–Węglewo i dalej nad jez. Lednica.
4. Murowana Goślina–Boduszewo–Głębozec–Dąbrówka Kościelna.
5. Murowana Goślina–Łopuchówko–Łopuchowo–Brzeźno.
6. Murowana Goślina–Trojanowo–Katy–Łoskoń.
7. Murowana Goślina–Białęgi i dalej do Nieszawy.
8. Dąbrówka Kościelna–Pawłowo Skockie–Wysoka–Kiszkowo i dalej nad jez. Lednica.

WAŻNIEJSZA LITERATURA

- Atlas jezior Polski* pod red. J. Jańczaka, t. I, Poznań 1996.
- „Biuletyn Parków Krajobrazowych Wielkopolski”, Poznań od 1996.
- Czerwonak. Plan miejscowości 1:15 000. Mapa gminy 1:50 000*, wyd. II, Poznań 2002.
- Frankiewicz B., *Z dziejów Ziemi Pobiedziskiej*, Pobiedziska 1988-90.
- Frankiewicz B., *Zarys dziejów kościołów katolickich dekanatu pobiedziskiego*, Pobiedziska 2001.
- Jodłowski K., *Zakład dla obłąkanych w Owińskach*, „Kronika Wielkopolski” 2003 nr 4 (108).
- Karolczak W., *Z dziejów Kolonii Wakacyjnej im. Franciszka Dobrowolskiego i Stacji Sanitarnej Towarzystwa „Stella” w Kobylnicy do 1939 roku*, „Kronika Wielkopolski” 1997 nr 3 (82).
- Karolczak Z., *Gród – zamek – dwór starościński w Pobiedziskach*, „Kronika Wielkopolski” 2003 nr 2 (106).
- Kasprzak K., *Park Krajobrazowy „Puszcza Zielonka”*, „Kronika Wielkopolski” 1996 nr 1 (76).
- Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. V, zesz. 3, 15, 20 i 27, Warszawa 1963-77.
- Kwiatkowski M., *Zapomniany salon artystów we Wronczynie*, „Kronika Wielkopolski” 1992 nr 2 (61).
- 850-lecie wierzenickiej ziemi*, „Wierzenicza” 2003 nr 4 (26).
- Łęcki W., *Szlak Piastowski. Przewodnik*, wyd. II, Poznań 2000.
- Murowana Goślina. Mapa turystyczna gminy 1:75 000. Plan miasta*, Swarzędz [2000].
- Nowacki H., *Muzeum Łowiectwa Wielkopolskiego i Ochrony Środowiska Zwierzyny Łownej w Uzarzewie*, „Kronika Wielkopolski” 1992 nr 2 (61).
- Patro G., *Miasto i gmina Skoki*, Wągrowiec 2001.
- Pobiedziska. Plan miasta, mapa gminy*, Piła 2001.
- Przygońska J., *Bedeker kulturalny powiatu poznańskiego*, Poznań 2001.
- Ptaki parków krajobrazowych Wielkopolski*, pod red. A. Winieckiego, Poznań 2000.
- Puszcza Zielonka*, pod red. B. Kleczewskiej i M. Maciejewskiej, Poznań 1964.
- Puszcza Zielonka. Mapa turystyczna 1:50 000*, Poznań 1996.

- Słownik historyczno-geograficzny województwa poznańskiego w średniowieczu*, Wrocław 1982-91, Poznań od 1992.
- Szafranski F., *Park Krajobrazowy „Promno”*, „Kronika Wielkopolski” 1995 nr 1 (72).
- Szafranski F., Kurek T., *Rezerваты przyrody w parkach krajobrazowych województwa poznańskiego*, Poznań 1998.
- Śliwa D., Czarnicka Z., Raszka B., *Ścieżka przyrodnicza „Zbiorowiska roślinne wokół jeziora Zielonka”*, Poznań 2004.
- Zabielski B., *Lasy doświadczalne WSR w Poznaniu*, Poznań 1967.
- Zabytki architektury i budownictwa w Polsce*, t. 32 cz. 2: *Województwo poznańskie*, Warszawa 1998.

Związek Międzygminny

Puszcza Zielonka należy do najcenniejszych obszarów przyrodniczych w Wielkopolsce, jest to zarazem największy kompleks leśny w okolicach aglomeracji poznańskiej.

Park Krajobrazowy „Puszcza Zielonka” został utworzony w 1993 roku. Po kilku latach stało się oczywiste, że bez czynnego udziału najważniejszych gospodarzy tego terenu czyli gmin: Czerwonak, Kiszkowo, Murowana Goślina, Pobiedziska, Skoki i Swarzędz, nie ma perspektyw na prawdziwą i realną ochronę zasobów przyrodniczych Parku.

Wymienione gminy utworzyły i zarejestrowały w grudniu 2000 roku **Związek Międzygminny „Puszcza Zielonka”**. Związek Międzygminny posiada osobowość prawną, a jego statutowe zadania są nierozzerwalnie związane z ochroną zasobów przyrodniczych Parku, w szczególności poprzez ograniczanie negatywnych wpływów działania człowieka na środowisko oraz kształtowanie proekologicznego ładu przestrzennego.

Do podstawowych zadań Związku należą:

- rozbudowa i porządkowanie infrastruktury turystycznej,
- uregulowanie gospodarki ściekowej na terenie gmin członkowskich Związku,
- ochrona przyrody.

W zakresie rozbudowy i porządkowania infrastruktury turystycznej Związek przeprowadził badania nt. potrzeb ruchu turystycznego w Puszczy Zielonce. Opierając się na ich wynikach, została opracowana i zrealizowana w terenie koncepcja 224 km tras rowerowych, przebiegających przez najciekawsze tereny Puszczy Zielonki i okolic. Szlaki rowerowe zintegrowane są ze stacjami kolejowymi. W 2003 roku została wydana mapa turystyczno-rowerowa Puszczy Zielonki i terenów przyległych.

Stworzona sieć szlaków rowerowych zdobyła I miejsce w konkursie na najlepszy obiekt turystyki aktywnej w województwie wielkopolskim w roku 2003.

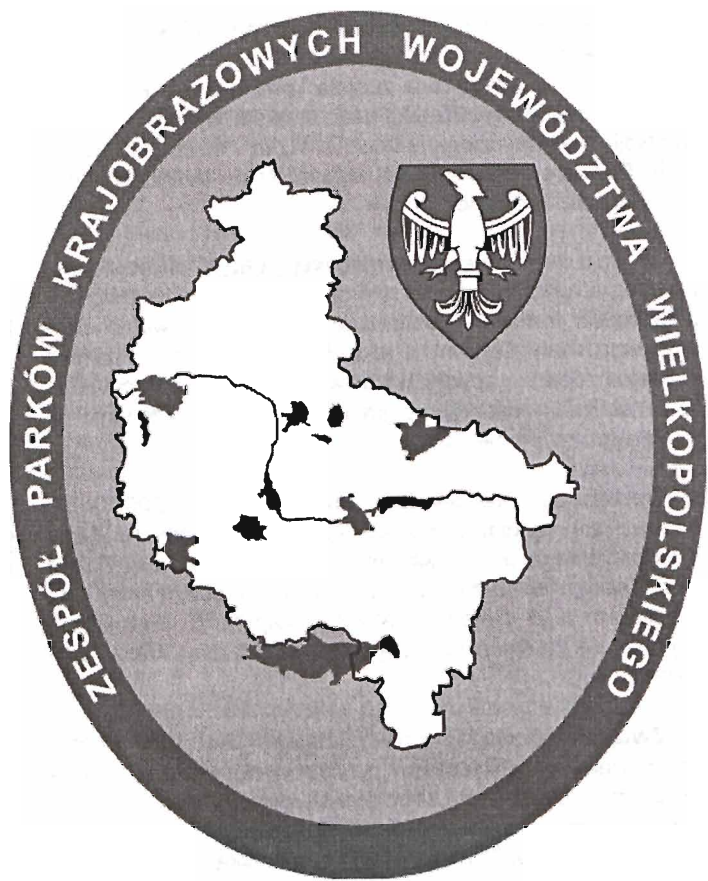
„Puszcza Zielonka”

W zakresie gospodarki ściekowej najważniejszym sukcesem stało się uzyskanie wspólnego mianownika na drodze ku zniesieniu sztucznych granic zlewni jakimi dotąd były granice gmin. Opracowana została kompleksowa koncepcja gospodarki wodno-ściekowej oraz studium wykonalności inwestycji dla gmin członkowskich Związku. Projekt kanalizacji gmin Puszczy Zielonki został zgłoszony do dofinansowania z Funduszu Spójności.

W celu kształtowania właściwej polityki ekologicznej i ładu przestrzennego został opracowany we współpracy z Zespołem Parków Krajobrazowych Województwa Wielkopolskiego Plan Ochrony Parku Krajobrazowego „Puszcza Zielonka”. Jednym z dotychczasowych efektów opracowania Planu stało się poszerzenie granic Parku Krajobrazowego na terenie gminy Pobiedziska.

Sprzątanie terenów leśnych. Od wiosny 2003 roku odbywa się regularne sprzątanie terenów leśnych Parku Krajobrazowego przez skazanych przebywających w Zakładzie Karnym w Koziegłowach. Związek Międzygminny jest inicjatorem tego systemu, natomiast logistyką i organizacją zajmuje się Nadleśnictwo Łopuchówko i Leśny Zakład Doświadczalny.

Związek Międzygminny „Puszcza Zielonka” ściśle współdziała ze starostwami powiatowymi, władzami wojewódzkimi, jednostkami Lasów Państwowych, Leśnym Zakładem Doświadczalnym Akademii Rolniczej, Poznańską Lokalną Organizacją Turystyczną, Wielkopolską Izbą Turystyki, PTTK. Ponadto współpracuje także z Agencją Modernizacji i Restrukturyzacji Rolnictwa, uczelniami i instytucjami naukowymi, organizacjami pozarządowymi i osobami fizycznymi.

SPIS TREŚCI

Od autora	5
Część ogólna	7
Nazwa i granice	7
Krajobraz	10
Wody	11
Roślinność	14
Fauna	16
Ochrona przyrody	16
Z dziejów	21
Dzień dzisiejszy	23
Turystyka	26
Ważniejsze miejscowości	30
Znakowane szlaki piesze	93
Szlaki rowerowe	111
Ważniejsza literatura	114

12 -
/

Publikacje z serii **Wielkopolska Biblioteka Krajoznawcza** prezentują przeszłość i współczesność Wielkopolski oraz jej walory krajoznawcze. W ramach serii ukazują się przewodniki, monografie krajoznawcze miejscowości lub regionów, opracowania na temat najcenniejszych obiektów, opisy śladów ważnych wydarzeń i wybitnych postaci związanych z Wielkopolską.

Polecamy:

Nr 10 *Grodzisk Wielkopolski* (1995)

Nr 12 *Przejdziem Wartę* (1996)

Nr 15 *Dolsk* (1997)

Nr 18 *Miłosław* (1997)

Nr 21 *Mogilno* (1998)

Nr 22 *Szlakiem Wiosny Ludów* (1998)

Nr 26 *Pojezierze Międzychodzko-Sierakowskie* (2000)

Nr 29 *Lednicki Park Krajobrazowy* (2003)

WOJEWÓDZKA BIBLIOTEKA
PUBLICZNA W POZNANIU

119706

000-119706-00-0